

Monipersonainen passiivi käännössuomessa ja alkuperäissuomessa

Taina Pitkänen
Tampereen yliopisto
Kieli- ja käännöstieteiden laitos
Suomen kieli
Pro gradu -tutkielma
Syyskuu 2010

Tutkielmassa vertaillaan monipersonaisten passiivirakenteiden, johdos- ja muutospassiivin, käyttöä alkuperäissuomessa ja käännössuomessa. Käännössuomen aineistona on Euroopan parlamentin istuntoselostuksia ja alkuperäissuomen aineistona Suomen eduskunnassa pidettyjä puheenvuoroja.

Johdospassiivi (*asiat hoituvat*) ja muutospassiivi (*asia tuli hoidetuksi*) ovat suomen kielessä melko harvinaisia ja suppeakäyttöisiä rakenteita. Ne kuitenkin muistuttavat indoeurooppalaisten kielten passiivia siinä mielessä, että ne taipuvat persoonamuodoissa ja etualaistavat objektin. Aiemmassa käännössuomen tutkimuksessa on havaittu, että lähdekielen vaikutus voi näkyä käännöksessä siten, että kääntäjä valitsee kielen omista ilmaisukeinoista todennäköisemmin sellaisia, joille on suora vastine lähdekielessä. Tämän tutkimuksen tarkoituksena onkin selvittää, voisiko indoeurooppalaisen lähdekielen (englannin) vaikutus näkyä käännöksissä siten, että johdospassiivi ja muutospassiivi olisivat käännössuomessa yleisempiä kuin alkuperäissuomessa.

Tutkimuksessa hyödynnetään korpusmenetelmää, jolla laajasta aineistoista poimitaan monipersonaisen passiivin esiintymät tarkempaa tarkastelua varten. Painopiste ei kuitenkaan ole pelkissä esiintymämäärissä, vaan tarkoituksena on myös kuvailla monipersonaisen passiivin semantiikkaa ja pragmaattisia funktioita. Suurimman huomion saa *U*-johdosten muodostama johdospassiivi. *U*-johdokset jaetaan merkityksensä perusteella refleksiivisiin, automatiivisiin, passiivisiin ja automatiivis-passiivisiin.

U-johdoksella voidaan ilmaista tekemistä, jossa ei ole inhimillistä tekijää lainkaan mukana. Tällaisten automatiivisten merkitysten ilmaisemisessa *U*-johdokset ovat myös suomen kielen uniikkiainesta, koska esimerkiksi englannissa passiivilauseessa on joko mainittava tapahtuman aiheuttaja tai tekijä tai sitten ilmaistava tekijättömyys eksplisiittisesti esimerkiksi adverbillä. Johdospassiivi onkin erityisen käyttökelpoinen silloin, kun puhuja haluaa esittää vastuusuhteet mahdollisimman epämääräisesti.

Tutkimuksessa todettiin, että *U*-johdoksia esiintyykin alkuperäissuomessa kaksinkertainen määrä käännössuomeen verrattuna. Alkuperäissuomessa *U*-johdoksia myös käytetään nimenomaan passiivisessa merkityksessä eli ilmaisemassa inhimillisen tekijän tietoista toimintaa. Passiivisen *U*-johdoksen käyttöä voidaan pitää puhujan/kirjoittajan pragmaattisena valintana, toisin kuin automatiivisessa merkityksessä käytettyä johdosta, koska automatiivisen merkityksen ilmaisemiseen ei ole muita vaihtoehtoja.

Muutospassiivi on erityisesti virkakielelle ominainen rakenne, ja myös sen esiintymämäärät olivat alkuperäissuomessa suurempia kuin käännössuomessa. Monipersonaisen passiivin kaltaisen marginaalisen rakenteen vähäisyyden voi ajatella olevan merkki käännössuomen konventionaalisuudesta. Lisäksi käännössuomi on alkuperäissuomea konventionaalisempaa siinä, ettei käännössuomen aineisto sisältänyt lainkaan *U*-johdoksista tehtyjä tilapäismuodosteita, joita alkuperäissuomen puhujat näyttivät käyttävän kielellisen leikkittelyn välineenä.

Avainsanat: käännössuomi, alkuperäissuomi, monipersonainen passiivi, *U*-johdokset

SISÄLLYS

1.	JOHDANTO.....	1
1.1.	Tutkimuksen tarkoitus.....	1
1.2.	Aineisto.....	3
1.3.	Korpustutkimus.....	5
1.4.	Työn rakenne.....	6
2.	KÄÄNNÖSSUOMEN OMINAISPIIRTEITÄ.....	7
2.1.	Käännösuniversaalit.....	7
2.2.	Lähdekielen vaikutus.....	7
2.3.	Uniikkiainesten aliedustuminen.....	8
2.4.	Konventionaalistuminen.....	9
2.5.	EU-käännösten suomi.....	10
3.	PASSIIVI MAAILMAN KIELISSÄ.....	12
3.1.	Passiivi pääluokkana.....	12
3.2.	Passiivin määrittelystä.....	14
3.3.	Suomen passiivi.....	15
3.4.	Englannin passiivi.....	16
3.5.	Passiivi-kategorian universaalius.....	18
3.6.	Indoeurooppalaisten kielten passiivin kääntäminen.....	22
3.7.	Passiivin pragmaattiset funktiot.....	23
4.	MONIPERSOONAINEN PASSIIVI.....	26
4.1.	Johdospassiivi.....	26
4.1.2.1.	Yleistä <i>U</i> -johdosten merkityksestä.....	30
4.1.2.2.	Refleksiivinen merkitys.....	32
4.1.2.3.	Automatiivinen ja passiivinen merkitys.....	32
4.2.	Verbiliittopohjaiset passiivirakenteet.....	37
4.3.	Passiivilauseen tekijä.....	38
5.	JOHDOSPASSIIVIN KÄYTTÖ ALKUPERÄISSUOMESSA JA KÄÄNNÖSSUOMESSA.....	40
5.1.	Analyysimenetelmä.....	40
5.2.	<i>U</i> -johdoksen suhde kantasanaan.....	41
5.2.1.	Kantasana ja korrelaatioketju.....	41
5.2.2.	Johdosten leksikaalistuminen.....	44
5.3.	Johdosten esiintymämäärät.....	48
5.4.	Automatiivisuuden ja passiivisuuden vaihtelusta.....	54
5.5.	Johdostyyppin produktiivisuus.....	56
5.6.	Yhteenvedoa ja pohdintaa.....	61
6.	MUUTOSPASSIIVIN KÄYTTÖ ALKUPERÄISSUOMESSA JA KÄÄNNÖSSUOMESSA.....	65
6.1.	Finiittimuotoiset muutospassiivi-ilmaukset.....	65
6.2.	Muutospassiivi infinitiivilausekkeissa.....	68
7.	MONIPERSOONAINEN PASSIIVIN PRAGMAATTISET FUNKTIOT.....	70
7.1.	Kohteen nostaminen huomion keskipisteeksi.....	70
7.1.1.	Informaatorakenne.....	70
7.1.2.	Tekijän tai aiheuttajan ilmaiseminen.....	70
7.2.	Tekijän häivyttäminen.....	73
7.3.	Muita pragmaattisia ja tekstuaalisia funktioita.....	76
8.	LOPUKSI.....	79
	LÄHTEET.....	81

1. JOHDANTO

1.1. Tutkimuksen tarkoitus

Tämän tutkimuksen tarkoituksena on vertailla monipersonaisen passiivin, tarkemmin sanottuna johdos- ja muutospassiivin, käyttöä alkuperäissuomessa¹ ja käännessuomessa. Käännessuomen aineistona on Euroopan parlamentin istunselostuksia, ja alkuperäissuomea edustavat Suomen eduskunnassa pidetyt puheenvuorot.

Tavallisen yksipersonaisen passiivin lisäksi suomen kielessä on suppeampikäyttöisiä monipersonaisia passiivirakenteita: **muutospassiivi** (*edustaja tuli valituksi*), **tilapassiivi** (*asia on hyvin hoidettu*) ja **johdospassiivi** (*asiat hoituvat*). Näistä tilapassiivi ei ole mukana tässä tutkimuksessa. Nimitys monipersonainen viittaa siihen, että monipersonaisen passiivilauseen finiittiverbi kongruoi kieliopillisen subjektin kanssa eli taipuu persoonissa. Siinä mielessä monipersonainen passiivi muistuttaa indoeurooppalaisten kielten passiivia enemmän kuin yksipersonainen passiivi. (ISK § 1313.)

Monipersonaiset passiivirakenteet ja erityisesti *U*-johdosten muodostama johdospassiivi ovat kiehtova tutkimuskohde myös produktiivisuutensa ja monitulkintaisuutensa vuoksi. Taitava kielenkäyttäjä voi käyttää niitä kielellisen leikkittelyn välineenä, mutta monitulkintaisuudessa voi piillä myös ongelmia. *Muumit kääntyvät karjalaksi*, uutisoi MTV3 (30.3.2009). "Itsestäänkö?" kysyy lukija. Useimpien suomalaisten kielitajussa *U*-johdoksiin liittyy "itsestään tapahtumisen" tuntu (Kiuru 1991: 13–15). Yksi *U*-johdosten perusmerkityksistä onkin automatiivinen merkitys. *U*-johdoksilla ilmaistaan toimintaa, jolla ei ole inhimillistä tekijää lainkaan: *ovi avautui* (esimerkiksi tuuli puhalsi sen auki). Nykyään *U*-johdoksia on alettu käyttää yhä enemmän myös passiivisessa merkityksessä ilmaisemaan toimintaa, jolla on inhimillinen tekijä, jota vain ei syystä tai toisesta haluta mainita. Tilanne ja sen osanottajat kuvataan tarkoituksella epämääräisesti.

Passiivimuodon avulla voidaan hämärtää vastuusuhteita mutta myös osoittaa hienotunteisuutta välttämällä tekijän tai tekijöiden mainitsemista. Sen vuoksi passiivin käyttö on erityisen mielenkiintoinen tutkimuskohde juuri poliittisissa teksteissä. Passiivi nostaa

¹ Käytän alun perin suomeksi kirjoitetusta kielestä termiä alkuperäissuomi; jotkut tutkijat käyttävät myös nimitystä supisuomi. Vastapari on tietysti kääntämisen tuloksena syntynyt kieli, käännessuomi.

tekijän sijaan huomion keskipisteeksi tekemisen kohteen. Sen avulla voidaan myös säädellä uuden ja vanhan tiedon jäsentymistä tekstissä eli informaatorakennetta.

Suomen kielen passiivia ovat tutkineet esimerkiksi Susanna Shore (1986), Juhani Löflund (1998) ja Seppo Kittilä (2000). Monipersonainen passiivi on erotettu omaksi kategoriakseen vasta Isossa suomen kieliopissa (ISK = Hakulinen ym. 2005), joten monipersonaisen passiivin nimellä tutkimusta ei vielä juurikaan ole, mutta *U*-johdosten semantiikkaa on kyllä tutkittu. Ulla Kulonen (1985) on esittänyt *U*-verbien merkitysten luokittelun, jota on myöhemmin soveltanut mm. Vesa Koivisto (1995). Alpo Räisänen (1988) on luokitellut kaikki Nykysuomen sanakirjan sisältämät *U*-johdokset muodon perusteella sekä tarkastellut samalla myös *U*-johdosten semantiikkaa. Kirsti Siitonen (1999) on tutkinut suomen *U*-johdoksia kielenoppijan näkökulmasta.

Alkuperäissuomea ja käännessuomea vertailevista tutkimuksista on tapana käyttää nimeä käännessuomen tutkimus. Käännessuomen tutkimuksen tavoitteena on tehdä näkyväksi käännessuomen ja alkuperäissuomen eroja. Erot voivat olla niin sanastollisia, rakenteellisia kuin tekstuaalisiakin. Taustalla on ajatus, että käännessillä olisi tiettyjä yhteisiä, kenties jopa universaaleja piirteitä (ns. käännessuniversaalit), jotka eivät riipu kieliparista eivätkä kääntäjästä. Tutkimuksen tuloksena saadaan tietoa paitsi käännessuomen myös alkuperäissuomen ominaisuuksista. (Jantunen 2004: 43–45.) Käännessuniversaalien pohjalta on tutkittu esimerkiksi lauseenvastikkeiden ja muiden syntetisoivien rakenteiden käyttöä (Eskola 2002, Puurtinen 1995), persoonailmausten käyttöä (Auvinen 2005, Mauranen & Tiittula 2005), sanaston yksinkertaistumista (Jantunen 2004, Nevalainen 2003, 2005) sekä suomen kielelle tyypillisten aineiden aliedustumista (Tirkkonen-Condit 2002, 2004, 2005).

Tarkoitukseni on selvittää, vaikuttaako tekstin synty tapa, eli se, onko teksti käännetty vai alun perin suomeksi kirjoitettu, monipersonaisten passiivirakenteiden käyttöön. Aiemmassa käännessuomen tutkimuksessa on nimittäin havaittu, että lähdekieli vaikuttaa aina jossain määrin käännessen kieleen (esim. Eskola 2002: 263–264; Jantunen 2004: 49–50). Erityisen mielenkiintoinen tämän tutkimuksen kannalta on Sari Eskolan havainto, jonka mukaan vieraan kielen vaikutus voi näkyä käännessessä siten, että kääntäjä valitsee kielen omista ilmaisukeinoista todennäköisemmin sellaisia, joille on suora vastine lähdekielessä, ja "unohtaa" sellaiset, jotka ovat tyypillisiä vain suomen kielelle (Eskola 2002: 264). Suomen kielen passiivirakenteista juuri monipersonainen passiivi on lähempänä indoeurooppalaisten kielten passiivia, jolloin lähdekielen voisi ajatella kannustavan kääntäjää monipersonaisen passiivin käyttöön. Tutkimukseni yhtenä tavoitteena onkin selvittää, ovatko johdospassiivi ja muutospassiivi käännessuomessa yleisempiä kuin alkuperäissuomessa, eli voisiko niiden

yleistymisen taustalla olla indoeurooppalaisten kielten vaikutus. En kuitenkaan keskity pelkkiin esiintymämääriin, vaan pyrin hahmottelemaan laajempaa kuvaa monipersoonaisen passiivin ja erityisesti *U*-johdosten muodostamisesta ja käytöstä.

Käännössiemen tutkimuksessa on tähän asti keskitytty kaunokirjallisuuteen, ja aiheellisesti tietenkin siksi, että kaunokirjallisuus on arvostettu tekstilaji ja luonteeltaan pysyvämpää kuin arkielämän käyttötekstit. Kuitenkin myös arkitekstit kaipaisivat huomiota, sillä juuri ne työllistävät suurimman osan kääntäjistä ja ympäröivät arjessa kaikkia kielen käyttäjiä. Euroopan unioni on suuri kääntäjien työllistäjä, ja käännöstekstien välityksellä kansalaiset muodostavat kuvaansa Euroopan unionista. EU-käännökset ovat saaneet paljon kritiikkiä huonosta kieliasusta ja epäsuomalaisista muotoiluista. EU-säädösten ymmärrettävyyteen liittyviä kielellisiä ongelmia on jo tutkittukin (esim. Piehl 2006). EU:n toimielimissä käännetään kuitenkin myös paljon muunlaisia tekstejä: hallinnollisia raportteja ja selvityksiä, sisäisiä muistioita, esityslistoja, pöytäkirjoja, esitteitä, ilmoituksia, tiedotteita, verkkosivuja. Säädöstekstien osuus unionin tuottamasta tekstimassasta on noin neljännes (Vihonen 2006: 45); loput ovat hallinnollisia ja poliittisia tekstejä. Omalla työlläni laajennan käännössiemen tutkimusta aiemmin vähemmälle huomiolle jääneeseen tekstilajiin, jota EU:n poliittiset tekstit edustavat.

1.2. Aineisto

Käännössiemen aineisto koostuu Euroopan parlamentin sanatarkeista istuntoselostuksista vuodelta 2007. Istuntoselostukset ovat kirjallisia tallenteita Euroopan parlamentin täysistunnoissa pidetyistä puheenvuoroista. Niiden kääntäminen perustuu parlamentin työjärjestyksen 181 artiklaan, jonka mukaan jokaisesta istunnosta laaditaan sanatarkka istuntoselostus kaikilla virallisilla kielillä. Käännökset julkaistaan Euroopan parlamentin verkkosivuilla (<http://www.europarl.europa.eu/activities/plenary/cre.do?language=FI>).

Alkuperäissuomea edustavana vertailuaineistona käytän Suomen eduskunnasta taltioituja puheita samalta ajanjaksolta. Myös eduskunnan keskustelut ovat julkista aineistoa, joka julkaistaan eduskunnan verkkosivuilla (<http://www.eduskunta.fi/triphone/bin/akxhaku.sh?lyh=PUHSUP?lomake=akirjat/akx3100>).

Käännössiemen aineiston laajuus on yhteensä 3 041 479 sanaa ja alkuperäissuomen 1 839 408 sanaa. Molemmat aineistot kattavat yhden vuoden. Sanamäärien ero johtuu suurimmaksi osaksi siitä, että Euroopan parlamentti työskentelee 11 kuukautta vuodessa, kun taas Suomen eduskunnassa istuntokuukausia on kahdeksan. Aineistojen kokoeroa lisää vielä

se, että puheenvuorojen kirjaamisessa noudatetaan hieman erilaisia käytäntöjä. Euroopan parlamentin istuntopöytäkirjoihin sisältyy puhemiehen kokousteknisiä puheenvuoroja, kuten "Esityslistalla on seuraavana..." tai "Siirrymme seuraavaksi äänestyksiin". Eduskunnan keskustelutalvot sen sijaan sisältävät pelkkiä asiapuheenvuoroja.

Parlamentin aineistosta on luonnollisesti karsittu pois suomenkieliset puheenvuorot. Aineistoon sisältyvät puheenvuorot on pidetty jollakin EU:n 23 virallisesta kielestä ja käännetty englannin kautta suomeksi. Osa puheenvuoroista on alun perin englantia, jolloin ne on käännetty suomeksi ilman välittäjäkieltä. Parlamentin jäsenet puhuvat tavallisesti omaa äidinkieltään, mutta esimerkiksi komission jäsenet puhuvat yleensä parlamentin istunnoissa englantia kansallisuudestaan riippumatta. Välittäjäkielen käyttö on istuntopöytäkirjoille tyypillinen piirre, josta saattaa aiheutua ongelmiakin. Esimerkiksi puhujan käyttämä sanaleikki tai sitaatti on saattanut hämärtyä jo alkukielestä englantiin käännettäessä. Tyypillistä on myös se, että tekstissä voi olla piirteitä sekä puhutusta että kirjoitetusta kielestä. Suurin osa puhujista valmistee puheensa kirjallisesti, sitten esittää sen suullisesti, minkä jälkeen puhe kirjataan muistiin kirjallisessa muodossa. Tällaisesta puheen ja kirjoituksen sekamuodosta, jollaista on myös esimerkiksi uutisten luku, on käytetty nimitystä lukupuhunta (Koivusalo 1986: 8).

Eduskunnan aineistosta on poistettu kaikki ruotsinkielinen teksti, vaikka se on samalla merkinnyt joidenkin puheenvuorojen rakenteen rikkoutumista. Monilla ruotsinkielisillä kansanedustajilla on nimittäin tapana rakentaa puheenvuoronsa suomenkielisistä ja ruotsinkielisistä osista koostuvaksi yhtenäiseksi kokonaisuudeksi. Tarkastelen kuitenkin passiivirakenteita melko irrallaan kontekstista, joten en usko, että tästä aiheutuu suurta haittaa.

Aineistot on valittu siten, että ne olisivat keskenään mahdollisimman hyvin verrannollisia, mutta siitä huolimatta niiden välillä on silmiinpistäviä eroja. Eduskunnassa puhuttava suomi on huomattavasti puhekielisempää kuin käännösten suomi. Puheessa esiintyy runsaasti slangisanoja ja murteellisia ilmauksia. Muutamat puhujat käyttävät murretta johdonmukaisesti kaikissa puheenvuoroissaan. Vierasperäisten sanojen käyttöön suhtaudutaan myös eri tavoin (vierasperäisten sanojen käytöstä käännöksissä ks. myös Koskinen 2006: 10). Kansanedustaja puhuu biodiversiteetistä, istuntopöytäkirjan kääntäjä biologisesta monimuotoisuudesta. Kansanedustajien puheen joukossa on runsaasti englanninkielisiä sanoja ja sanontoja, joita käännöksissä ei ole juuri lainkaan.

Aineiston analyysissä olen käyttänyt apuna WordSmith Tools -ohjelmaa, jonka avulla olen poiminut tekstimassasta monipersoonaiset passiivirakenteet tarkempaan tarkasteluun.

Aineistoesimerkit on merkitty kirjaintunnuksin AS (alkuperäissuomi) ja KS (käännössuomi) sekä numerolla, joka viittaa istuntokuukauteen. Esimerkiksi merkintä AS11 tarkoittaa siis marraskuussa pidettyä Suomen eduskunnan istuntoa. Monipersonainen passiivi on esimerkeissä lihavoituna ja muu mahdollinen tarkastelun kohteena oleva lauseen osa alleviivattuna.

Tutkimuksessa on analysoitu yhteensä 1 749 monipersonaisen passiivin esiintymää. Niistä suurin osa (1 568) on johdospassiiveja. Muutospassiivi on erittäin harvinainen rakenne, ja sen esiintymiä löytyi vain 181. Tästäkin syystä tutkimus painottuu johdospassiiviin.

1.3. Korpustutkimus

Monipersonainen passiivi on suomen kielessä harvinainen rakenne. Mikäli sen käyttöä halutaan tutkia autenttisesta materiaalista, tarvitaan laaja aineisto, jonka käsittely manuaalisesti on hankalaa ja aikaa vievää. Yksi ratkaisu on käyttää apuna tietokoneohjelmaa, jolla aineistosta voidaan tehdä erilaisia hakuja.

Käännössuomen tutkimuksessa on 1990-luvun loppupuolelta lähtien käytetty apuna laajoja tekstikorpuksia, joiden tilastollisten ominaisuuksien perusteella voidaan tehdä päätelmiä. Korpuksia analysoimalla voidaan löytää leksikaalisia ja syntaktisia piirteitä, jotka ovat ali- tai yliedustettuina käännöksissä, eli joiden frekvenssi on epätyypillinen alkuperäissuomeen verrattuna.

Alkuperäiskielen ja käännöskielen vertailussa käytettävät korpuksia ovat verrannollisia korpuksia. Ne sisältävät kaksi osakorpusta samankielisiä tekstejä: toinen osa on kirjoitettu alun perin kyseisellä kielellä ja toinen osa on käännöksiä. Nimensä mukaisesti osakorpuksia ovat keskenään verrannollisia eli edustavat esimerkiksi samaa tekstilajia ja ovat samalta ajalta. (Jantunen 2004: 40–41.)

Ajatuksen korpusten hyödyntämisestä käännöstutkimuksessa nosti ensimmäisen kerran esiin englantilainen Mona Baker 1990-luvun puolivälissä (Baker 1993, 1995). Myös Suomessa, Joensuun yliopiston kansainvälisen viestinnän laitoksessa alettiin koota verrannollista korpusta käännössuomen tutkijoiden tarpeisiin. Käännössuomen korpus sisältää 3,8 miljoonaa sanaa alkuperäissuomea ja 5,8 miljoonaa sanaa käännössuomea, ja sen (tekstilajien mukaan jaetut) osakorpuksia sisältävät satoja tuhansia sanoja. Omaan tutkimukseeni Käännössuomen korpus ei kuitenkaan sovellu, sillä se ei sisällä arkitekstejä. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksessa on olemassa EU-kielen korpus, mutta se sisältää

nimenomaan säädöskieltä, eli direktiivejä ja niiden pohjalta säädettyjä lakeja². Näin ollen olen päättänyt keräämään tarvitsemani aineiston itse. Varsinaiseksi korpuksiksi aineistoani tuskin voidaan nimittää, koska tekstit on poimittu yhdestä lähteestä, mutta hyödynnän aineiston käsittelyssä korpustutkimuksen menetelmiä. Päähuomio ei kuitenkaan ole passiivirakenteiden esiintymämäärissä, vaan niiden käyttöön liittyvissä semanttisissa ja pragmaattisissa näkökohdissa.

1.4. Työn rakenne

Työn alussa, toisessa luvussa, esittelen lyhyesti tutkimukseni kannalta merkityksellistä käännösuomen tutkimusta sekä käännösuomea kielivarianttina. Kolmas ja neljäs luku ovat teorialukuja, joista ensimmäisessä käsitellään passiivia yleisesti ja toisessa erityisesti monipersoonaista passiivia. Viidennessä luvussa esitän oman analyysini johdospassiivin käytöstä alkuperäissuomen ja käännösuomen aineistoissa. Analyysini etenee siten, että ensin selvitän *U*-johdosten muodostamista ja suhdetta mahdollisiin kantasanoihin. Sen jälkeen vertailen johdosten esiintymämääriä alkuperäissuomessa ja käännösuomessa. Viidennen luvun lopussa pohdin *U*-johdosten merkityksiä ja johdostyyppin tarjoamia mahdollisuuksia uusien merkitysten luomiseen. Kuudes luku sisältää muutospassiivin käytön analyysin ja jakautuu finiittimuotoisia muutospassiivi-ilmauksia ja infinitiivilausekkeita käsitteleviin alalukuihin. Seitsemännessä luvussa esittelen aineistoesimerkkien avulla tekijän tai teon aiheuttajan ilmaisemista passiivilauseessa sekä muita monipersoonaisen passiivin käyttöön liittyviä pragmaattisia näkökohtia.

² Aino Piehliltä sähköpostiviestissä 11.12.2008 saatu tieto.

2. KÄÄNNÖSSUOMEN OMINAISPIIRTEITÄ

2.1. Käännösuniversaalit

Käännöskieltä ja alkuperäiskieltä vertailevissa tutkimuksissa käännöksillä on havaittu olevan tiettyjä yhteisiä, kenties jopa universaaleja piirteitä, jotka eivät riipu kieliparista eivätkä kääntäjästä. Näitä käännöskielen universaaleja piirteitä kutsutaan **käännösuniversaaleiksi**. "Käännösuniversaalit ovat oletuksia piirteistä, jotka ovat tyypillisiä käännöksille mutta eivät alkuperäiskielelle ja jotka eivät ole syntyneet minkään yksittäisen kielen vaikutuksen vuoksi" (Jantunen 2004: 45). Käännösuniversaaleja voidaan luokitella hieman eri tavoin, mutta sellaisina voidaan pitää ainakin seuraavia (Jantunen 2004: 44–50):

- a) yksinkertaistuminen, konventionaalistuminen: kielen perusanaston ja tavanomaisten ilmaisujen suosiminen
- b) eksplisiittistuminen: kääntäjän taipumus lisätä tekstiin lukemista helpottavia tai lähdekulttuuria selittäviä elementtejä
- c) epätyypilliset leksikaaliset rakenteet
- d) lähdekielen vaikutus
- e) uniikkiainesten aliedustuminen: suomelle tyypillisten mutta muissa kielissä vastineettomien ilmaisujen ja rakenteiden vähäisyys (esim. verbit *ehtiä, jaksaa, mahtua, tarjeta*).

Omassa tutkimuksessani tarkastelen erityisesti lähdekielen vaikutusta, konventionaalistumista ja uniikkiainesten aliedustumista.

2.2. Lähdekielen vaikutus

Lähdekielen vaikutus eli interferenssi on ollut yksi käännöstutkimuksen perinteisistä tutkimuskohteista. Korpustutkimuksen yleistymisen on vain muuttanut lähestymistapaa siten, että lähdetekstin ja käännöksen vertailun sijaan onkin alettu verrata käännöksiä alun perin samalla kielellä kirjoitettuun tekstiin.

Lähdetekstin piirteitä siirtyy aina jossain määrin kohdetekstiin. Se, missä määrin interferenssiä siedetään, liittyy kysymykseen siitä, onko erilaisuus virhe vai rikkaus. Joka

tapauksessa vieraiden kielten vaikutus muuttaa kieltä ajan kuluessa. Käännösuomen tutkimuksessa on pyritty tuomaan esiin näitä muutoksia.

Lähdekielen vaikutusta suomennosten syntaktisiin valintoihin ovat tutkineet mm. Sari Eskola (2002) ja Hanna Aronen (2005). Aronen on tutkinut pitkien virkkeiden parenteettisuutta englannista suomeksi käännettyissä ja alun perin suomeksi kirjoitetuissa akateemisissa teksteissä. Perusajatuksena hänen tutkimuksessaan oli, että suomen kaltaisessa synteettisessä kielessä käytetään paljon tiiviitä infiniittirakenteita sivulauseiden sijaan ja vältetään irrallisia lisiä, kuten parenteseja (*hän tuli – jos oikein muistan – kotiin kello seitsemän*). Lähdekieli englanti puolestaan on analyttinen kieli, jossa parenteesien käyttö on yleisempää. (Aronen 2005: 245.) Tutkimuksessa kävi ilmi, että englannista käännetyt tekstit sisältävät – mahdollisesti juuri analyttisen lähdekielen vaikutuksen vuoksi – enemmän parenteseja kuin alun perin suomeksi kirjoitetut tekstit (mts. 262).

Sari Eskola (2002) on tutkinut muutamien syntaktisten rakenteiden (referatiivi-, temporaali- ja finaali rakenne, pitkät partisiippiattribuuttirakenteet, agenttipartisiipit ja lauseenvastikemaiset komitatiivit) käyttöä käännösuomessa ja alkuperäissuomessa. Tutkimus osoitti, että alkuperäissuomen ja käännösuomen välillä on selkeitä eroja syntaktisten rakenteiden käytössä. Käännöksissä ovat yleisiä nimenomaan sellaiset rakenteet, joille on selvä vastine lähdekielellä. Esimerkiksi lauseenvastikemaista komitatiivia, joka on suomen kielessä harvinainen rakenne (*pieni tyttö kiharine hiuksineen ja kauniine mekkoineen*), käytetään käännösuomessa moninkertaisesti alkuperäissuomeen verrattuna (Eskola 2002: 217). Eskolan mukaan tulosta voidaan selittää lähdekielen tarjoamalla stimuluksella tai sen puutteella: kääntäjä valitsee kielen omista ilmaisukeinoista todennäköisemmin sellaisia, joille on suora vastine lähdekielellä, ja "unohtaa" sellaiset, jotka ovat tyypillisiä vain suomen kielelle (Eskola 2002: 264).

2.3. Uniikkiainesten aliedustuminen

Saman ilmiön kääntöpuoli on uniikkiainesten aliedustuminen, jota on myös ehdotettu käännöskielen universaaliksi piirteeksi (Tirkkonen-Condit 2002). **Uniikkiaineiksilla** tarkoitetaan suomelle tyypillisiä mutta useissa lähdekielissä vastineettomia rakenteita tai ilmauksia (Tirkkonen-Condit 2005: 123). Ne voivat olla esimerkiksi sanoja, joille ei löydy suoraa leksikaalista vastinetta muista kielistä, tai idiomeja tai erilaisia syntaktisia rakenteita. Yksi kielenpiirre voi olla uniikki suhteessa yhteen kieleen tai kieliryhmään mutta ei kaikkiin

maailman kieliin. Tavallisesti käännössuomen tutkimuksessa tarkastellaan suomen kielen aineksia, jotka ovat uniikkeja indoeurooppalaisiin kieliin ja erityisesti englantiin nähden. Oletuksena on, että käännöskielessä on vähemmän sellaisia kielen elementtejä, joille ei ole lähdekielessä yksiselitteistä vastinetta.

Uniikkiainesten aliedustumista on tutkinut erityisesti Sonja Tirkkonen-Condit (2002, 2004, 2005). Hänen mukaansa uniikkiaineiksi ovat suomessa esimerkiksi liitepartikkelit *kin/kAAAn*, *hAn* ja *pA* sekä modaalistyyppiset, riittävyttä ilmaisevat verbit *ehsiä*, *jaksaa*, *malittaa*, *viitsiä*, *mahtua*, *joutaa* (riittävyttä ilmaisevista verbeistä uniikkiaineiksena ks. Flint 1980). Englannissa näille verbeille ei ole yksiselitteisiä leksikaalisia vastineita, vaan niiden sijaan joudutaan käyttämään erilaisia parafraaseja, kuten *be early enough*. Tällöin kääntäjäkin valitsee herkästi *ehsiä*-verbin sijaan ilmauksen *olla ajoissa*. Tirkkonen-Condit onkin todennut, että näiden uniikkien "riittävyysverbien" esiintymistiheydet ovat englannista suomennetussa tekstissä alhaisempia kuin alun perin suomeksi kirjoitetussa. (Tirkkonen-Condit 2004: 179; 2005: 123.)

Suomen kielen *U*-johdokset ovat myös uniikkiainesta (Siitonen 1999: 61). Niille ei ole tarkkoja vastineita useimmissa indoeurooppalaisissa kielissä. *U*-johdoksella tapahtuma voidaan ilmaista niin, että tekijä jätetään kokonaan mainitsematta. Automatiivisessa merkityksessä käytetyllä *U*-johdoksella ei ole inhimillistä tekijää lainkaan (*U*-johdosten merkitystyypeistä tarkemmin luvussa 4.1.2), ja siihen perustuu *U*-johdosten erityinen kyky jättää hämäräksi, onko tapahtuman taustalla inhimillistä tekijää. Esimerkiksi englannin passiivilauseessa joko mainitaan tapahtuman aiheuttaja tai tekijä tai sitten ilmaistaan agentittomuus eksplisiittisesti esimerkiksi adverbilla. Tekijättömyys ei siis jää pääteltäväksi pelkästä verbimuodosta niin kuin suomessa (mp.).

The door was opened by him.

The door was opened by the wind.

The door was accidentally opened.

2.4. Konventionaalistuminen

Käännetyn kielen oletetaan myös olevan konventionaalisempaa kuin alun perin samalla kielellä kirjoitetun kielen. Kääntäjät näyttävät siis välttävän puhekielisiä, murteellisia tai muuten leimallisia ilmaisuja ja suosivan tavallisia syntaktisia rakenteita ja tavanomaista sanastoa. (Jantunen 2004: 49.)

Käännöskielen konventionaalistumista koskevat tutkimukset ovat kuitenkin tuottaneet keskenään ristiriitaisia tuloksia. Esimerkiksi Anna Mauranen (2000) totesi käännösuomen kollokaatioissa olevan jopa enemmän variaatiota kuin alkuperäissuomen. Samansuuntaisia olivat myös Jarmo Jantusen (2004) tulokset astemääritteiden *hyvin* ja *kovin* kollokoinnista alkuperäissuomessa ja käännösuomessa. Sen sijaan Sampo Nevalaisen (2003) tutkimuksen mukaan puhekielisyyksien käyttö olisi käännöksissä konventionaalisempaa kuin alkuperäissuomessa.

Samaan käännöstekstiin vaikuttaa samanaikaisesti erilaisia kielen ulkoisia ja sisäisiä tekijöitä (Nevalainen 2005: 141). Toisaalta käännöskieli pyrkii yksinkertaistumaan ja konventionaalistumaan, mutta toisaalta esimerkiksi lähdekielen vaikutus ja sen mukanaan tuoma epätyypillisuus voi rikastuttaa kieltä.

2.5. EU-käännösten suomi

EU-kieli on tyypillisesti käännöskieltä. Puhutaan EU-kääntäjistä ammattikuntana ja EU-kääntämisestä erikoisalana, mutta oikeastaan sellaista yhtenäistä käsitettä kuin EU-kääntäminen ei ole olemassakaan. Ensinnäkin EU-kääntäjiä työllistää useampi eri toimielin. Suurimpia toimeksiantajia ovat Euroopan komissio, Euroopan parlamentti sekä EU:n erillisvirastoille käännöspalveluja tarjoava Euroopan unionin elinten käännöskeskus (CdT). EU-kääntäjätkään eivät ole yhtenäinen joukko. EU:n toimielimillä on palveluksessaan omia virkamieskääntäjiä, jotka työskentelevät Brysselissä tai Luxemburgissa. Lisäksi osa töistä teetetään alihankintana esimerkiksi suomalaisilla käännöstoimistoilla, jotka puolestaan käyttävät omia alihankkijoitaan. (Vuorinen 2004: 110.)

EU-kääntäminen on paljon muutakin kuin direktiivejä. EU:n toimielimissä käännetään monenlaisia tekstejä: hallinnollisia raportteja ja selvityksiä, sisäisiä muistioita, esityslistoja, pöytäkirjoja, esitteitä, ilmoituksia, tiedotteita, verkkosivuja. Osa teksteistä on suunnattu pienelle asiantuntijajoukolle ja toiset suurelle yleisölle. Säädöstekstien osuus unionin tuottamasta tekstimassasta on noin neljännes; loput ovat hallinnollisia ja poliittisia tekstejä (Vihonen 2006: 45). Säädöstekstit ovat juridisesti sitovia ja niiden kääntämisessä on noudatettava tarkkoja ohjeita. Hallinnollisten ja poliittisten tekstien kääntämisessä kääntäjä voi ottaa suurempia vapauksia, mutta käytännössä nekin käännetään usein varsin uskollisesti pohjatekstiä noudattaen. EU-teksteille on tyypillistä, että ne nivoutuvat toisiinsa ja rakentuvat toistensa päälle (Koskinen 2006: 11; Vuorinen 2004: 121), eli esimerkiksi poliittisissa

teksteissä puhutaan säädösten aihepiireistä ja viitataan säädöksiin, jolloin usein myös säädösten kieliasu kulkeutuu mukana muihin teksteihin. Käännösmuistien käyttö vielä tehostaa entisestään samojen kielellisten ilmausten kierrättämistä.

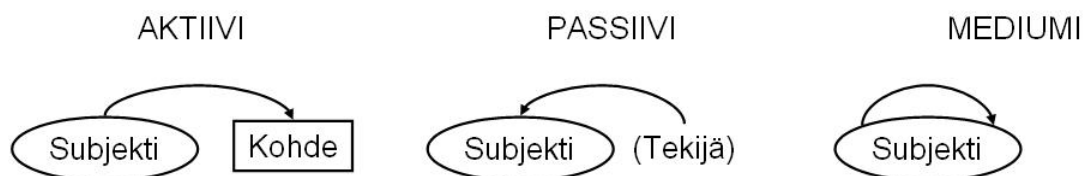
Tausta-asiakirjojen ja kääntämisen teknisten apuvälineiden käyttö on siis omiaan lisäämään käännösten konventionaalisuutta ja yksipuolisuutta. Yksittäinen kääntäjä ei tee ratkaisujaan täysin itsenäisesti vaan on osa laajempaa prosessia. Tästä syystä alkuperäissuomea edustavat eduskunnan puheenvuorot ja käännössuomea edustavat parlamentin istuntoselostukset ovat keskenään verrannollisia poliittisia vain osittain. Niiden syntyprosessi on erilainen, eikä sitä voi täysin sivuuttaa aineistojen analyysissä.

3. PASSIIVI MAAILMAN KIELISSÄ

3.1. Passiivi pääluokkana

Verbitaivutuksessa on tapana erottaa kaksi pääluokkaa, aktiivi ja passiivi. Nimitykset aktiivi ja passiivi ovat syntyneet latinan kielioppitradition piirissä. Pääluokkajaon lähtökohtana on se, että latinassa on toisaalta verbimuotoja, joiden subjekti voidaan käsittää aktiiviseksi toimijaksi (esim. *amo* 'rakastan'), ja toisaalta muotoja, joiden subjektipersoonana voidaan käsittää verbin ilmaiseman tekemisen kohteeksi (esim. *amor* 'minua rakastetaan'). Sana **passiivi** tulee latinan sanasta *patior* 'kärsin'; passiivilauseen subjektipersoonana nähdään siis "kärsijänä", joka ei pysty itse vaikuttamaan tekoon. (Penttilä 1963: 213.)

Joidenkin kielten kuvauksessa erotetaan aktiivin ja passiivin lisäksi kolmantena pääluokkana mediumi. Klassisen kreikan kieliopissa oli kolme pääluokkaa *énéргеia*, *páthos* ja *mesótēs*. Myöhemmin latinassa niitä vastasivat termit *activum*, *passivum* ja *medium*. Nykyään kielitieteessä mediumilla tarkoitetaan aktiiville vastakkaista verbi-luokkaa, jolla on oma morfologinen tunnuksensa ja tietynlainen semanttinen sisältö. (Koivisto 1995: 258–259.) Keskeistä mediaalisten verbien merkityksessä on se, että verbin ilmaiseman toiminnan suorittaja on samalla toiminnasta hyötyjä tai toiminnan kohde. Croft (1991: 248) määrittelee aktiivin, passiivin ja mediumin seuraavasti: "in the active voice, the subject is controller of the action but not affected by it; in the passive, the subject is affected by the action but not controller of it; in the middle, the subject is both the controller of the action and affected by it". Määritelmää voidaan havainnollistaa seuraavalla kuviolla:

Kuvio 1. Aktiivi, passiivi ja mediumi

Mediumi ja passiivi voivat molemmat esiintyä pääluokkajärjestelmässä aktiivin parina, mutta niiden suhde aktiiviin ei ole samanlainen. Kaikista mediumilauseista ei voida muodostaa aktiivivarianttia, vaan mediumin esiintyminen määräytyy verbikohtaisesti kunkin verbin

ominaisuuksien perusteella, ja toisaalta kaikilla verbeillä ei ole mediumimuotoa. (Koivisto 1995: 260.) Mediumin yhtenä keskeisenä tehtävänä on verbin valenssin alentaminen, eli käytännössä transitiiiverbin muuntaminen intransitiiviseksi. Mediumi ei kaikissa kielissä ole itsenäinen pääluokka, vaan pikemminkin johto-opillinen ilmiö, joka on sidoksissa refleksiivisyyteen; sekä refleksiivin että mediumin tehtävänä on verbin valenssin alentaminen (mts. 261–263.)

Mediumissa on siis ennen kaikkea kyse transitiivisuuden asteittaisesta heikkenemisestä siten, että kaksiosanottajaisista tilanteista, joissa on erotettavissa tekijä ja kohde erikseen, siirrytään refleksiivin ja mediumin kautta yksiosanottajaisiin, intransitiivisiin tilanteisiin ja lopulta passiiviin (Kemmer 1993: 216; Koivisto 1995: 267; Itkonen 2001: 261–270). Transitiivisen peruslauseen ja agentillisen passiivin välille voidaan ajatella muodostuvan ns. transitiivisuusjatkumo (Itkonen 2001: 269):

transitiivi → refleksiivi → mediumi ³ → intransitiivi → agentiton passiivi → agentillinen passiivi
--

Tyypillisessä transitiivilauseessa teko tai toiminta kohdistuu ulkopuoliseen kohteeseen, refleksiivilauseessa tekijään itseensä. Prototyypinen refleksiivinen toiminta on tietoista ja tekijään itseensä kohdistettua. Mediumiin sen sijaan kuuluu sellainen tiedostamaton toiminta, joka vaikuttaa tekijään itseensä, mutta vaikutus ei ole harkittua tai yksiselitteistä. Transitiivin, refleksiivin ja mediumin keskinäistä suhdetta voidaan havainnollistaa seuraavilla esimerkeillä (mts. 262):

Mary killed John. (transitiivi)

John killed himself. (refleksiivi)

Be careful, you might kill yourself. (mediumi)

Be careful, you might get killed. (mediumi)

Transitiivisuusjatkumon alkupäässä subjekti on agentti, tietoinen toimija. Jatkumon loppupäätä kohti mentäessä subjektin agenttiivisuus vähenee ja subjektista tulee toiminnan kohde, patientti. Selvimmin toista ääripäätä edustaa prototyypinen passiivi, jossa subjekti on patientti ja vastaavan aktiivilauseen objekti. Välivaiheena agenttsubjektin ja

³ Itkonen käyttää nimitystä mediaali, mutta puhun tässä johdonmukaisuuden vuoksi mediumista.

patienttisuhteiden välillä ovat tapaukset, joissa subjektin tarkoite ei toimi eikä ole toiminnan kohde, vaan sille tapahtuu jotain ilman inhimillisen tekijän vaikutusta (mts. 263–265).

Muun muassa Kemmerin (1993) ja Itkosen (2001) mukaan refleksiivi, mediumi ja passiivi ovat nimenomaan merkityskategorioita. Niiden ilmaisemiseen käytetyt muodot voivat olla osittain päällekkäisiä; refleksiivimuodolla voi olla mediaalinen tai passiivinen merkitys ja passiivilla refleksiivinen tai mediaalinen merkitys (Itkonen 2001: 268). Koivisto (1995: 267) suhtautuu epäilevämmiin mediumiin semanttisena kategoriana. Hänen mukaansa mediaaliverbit ovat vain refleksiivi- ja passiiviverbeistä erotettava heterogeeninen jäännösluokka. Joka tapauksessa mediumi on kategoriana väljä ja nimensä mukaisesti jonkinlainen välikategoria tarkkarajaisempien ja primaarimpien kategorioiden välissä (Kemmer 1993: 232; Koivisto 1995: 267; Itkonen 2001: 269).

Suomen kielessä mediumiin kuuluviksi voitaisiin kenties katsoa *U*-johdosten automatiiviset ja passiiviset käyttöyhteydet sekä suuri osa refleksiivisistä merkitystyypeistä (Koivisto 1995: 274–275).

3.2. Passiivin määrittelyä

Suomen kieliopin kuvauksessa passiivin käsitettä käytettiin ainakin jo Petraeuksen kieliopissa vuodelta 1649 (Shore 1986: 9). Termi passiivi on kuitenkin monitulkintainen. Sillä voidaan tarkoittaa ensinnäkin morfologista *(t)A*-tunnuksella ilmaistua pääluokkaa, jolloin määritelmän piiriin kuuluu vain yksipersonainen passiivi. Toisaalta passiivi voidaan nähdä semanttisena kategoriana, jolla ilmaistaan toimintaa, jonka tekijöitä ei voida tai haluta identifioida (*puuta kaadetaan*). Semanttista passiivisuutta voidaan osoittaa myös johdinsuffiksilla (*puu kaatuu*), jolloin määritelmä kattaa myös suomen monipersoonaisen passiivin. Lisäksi voidaan puhua leksikaalisesta passiivisuudesta, jolla viitataan verbin inherentteihin ominaisuuksiin; joidenkin verbien, kuten *elää* tai *kuolla*, merkitys on luonteeltaan passiivista. (Löflund 1998:1.)

Tässä tutkimuksessa tarkastelen passiivisuutta ensisijaisesti semanttisena ilmiönä. Käytän seuraaviin kolmeen kriteeriin perustuvaa passiivin määritelmää: 1) Passiivi on aktiiviin verrattuna tunnusmerkkinen verbirakenne. Passiivi muodostetaan verbistä taivuttamalla, johtamalla tai perifrastisesti esim. käyttämällä apuverbiä. 2) Passiivi taka-alasta subjektin. Subjektia ei panna ilmi, tai se ilmaistaan adverbiaalilla, esim. paikallissijailmauksella tai adpositiolausekkeella. 3) Passiivi etualaistaa toisen

lauseenjäsenen, joka saa tällöin subjektin piirteitä ja nousee kieliopillisessa hierarkiassa ylemmälle tasolle kuin aktiivissa. (ISK § 1331.)

Passiivirakenteiden kuvauksessa tarvitaan myös käsitteitä **subjekti** ja **objekti** sekä **agentti** ja **patientti**. Subjektilla ja objektilla tarkoitan lauseenjäseniä; semanttisiin rooleihin viittaavista agentista ja patientista käytän nimityksiä **tekijä** (teon suorittaja, aiheuttaja) ja **kohde**. Tekijä on tavallisesti toimintaan aktiivisesti osallistuva, ihmistarkoitteinen substantiivi tai pronomini (Hakulinen & Karlsson 1979: 159). Yksinkertaisimmassa tapauksessa subjekti ja tekijä ovat yksi ja sama asia, niin kuin myös objekti ja kohde. Termin **agentti** varaan tarkoittamaan lähinnä englannin passiivilauseessa by-preposition avulla ilmaistua agenttia, joka ei semanttisesti ole välttämättä tekijä (ks. Kittilä 2000: 287).

3.3. Suomen passiivi

Suomessa on useita passiivin luonteisia rakenteita, joista yleisin ja monikäyttöisin on yksipersonainen passiivi. Yksipersonaisessa passiivilauseessa ei ole ilmisubjektia, ja sen finiittiverbi on passiivimuodossa. Passiivimuotoa sanotaan yksipersonaiseksi, koska se ei vaihtelee eri persoonissa. Yksipersonaisesta passiivista käytetään myös nimityksiä impersonaalinen ja persoonaton passiivi. Yksipersonaisen passiivin lisäksi on suppeampikäyttöisiä monipersonaisia passiivirakenteita: muutospassiivi (*edustaja tuli valituksi*), tilapassiivi (*asia on hyvin hoidettu*) ja johdospassiivi (*asiat hoituvat*). Monipersonaisen passiivilauseen finiittiverbi kongruoi kieliopillisen subjektin kanssa eli taipuu persoonissa. (ISK § 1313.) Termit yksipersonainen ja monipersonainen esiintyivät ainakin jo Penttilän kieliopissa (1963: 470–471), mutta erityisesti monipersonainen passiivi on erotettu omaksi kategoriakseen Isossa suomen kieliopissa (ISK = Hakulinen ym. 2005).

Suomen yksipersonainen passiivi ei täytä kaikkia passiivin tunnusmerkkejä. Indoeurooppalaisten kielten passiiviin verrattaessa on jopa ehdotettu, ettei suomen yksipersonaista passiivia pitäisi kutsua lainkaan passiiviksi (esim. Shore 1986). Vaihtoehdoiksi on ehdotettu muun muassa nimityksiä impersonaali (Nuutinen 1981) ja indefiniitti (Shore 1986). Hakulinen ja Karlsson (1979: 255) ovat ehdottaneet Tuomikoskea (1971) mukaellen passiivin tulkitsemista neljänneksi persoonaksi (lisää aiheesta luvussa 3.4).

Monipersonaisessa passiivissa on sen sijaan enemmän yhtäläisyyksiä indoeurooppalaisten kielten passiivin kanssa: se taipuu persoonissa ja siinä etualaistetaan objekti, joka saa kaikki kieliopillisen subjektin ominaisuudet. Yksipersonaisen ja

monipersonaisen passiivin sekä aktiivin suhdetta toisiinsa voidaan havainnollistaa seuraavilla esimerkkilauseilla (Siitonen 1999: 70):

aktiivi *Isä (subjekti) kaatoi puun (objekti).*

yksipers. passiivi *Puu (objekti) kaadettiin.*

monipers. passiivi *Puu (subjekti) kaatui.*

Suomen yksipersonainen passiivi on henkilötekijäinen, eli vaikka tekijää ei ole ilmipantuna, taustalla ajatellaan olevan inhimillinen tekijä. Monipersonaisessa passiivissa aktiivilauseen objekti *puu* jäsennetään subjektiksi. Semanttisesti puu ei ole tietoinen tekijä, vaan kohde, jolle jotakin tapahtuu. Monipersonainen passiivi kuitenkin nostaa sen huomion keskipisteeksi ja samalla lauseen kieliopilliseksi subjektiksi samaan tapaan kuin esimerkiksi englannissa (mp.).

Aktiivilauseessa huomio kohdistuu tekijän lisäksi aktiiviseen toimintaan, passiivilauseessa pikemminkin toiminnan tulokseen (Koivisto 1995: 286).

Puu kaatuu ja karsiutuu Lapin mieheltä kuin leikiten.

Lapin mies kaataa ja karsii puun kuin leikiten.

Ensimmäisessä lauseessa kuvataan hakkuutyötä prosessina, toisen keskipisteenä on aktiivinen toimija, Lapin mies. Passiivissa on myös mahdollista (ja tavallista) jättää tekijä kokonaan mainitsematta. Automatiiviseksi tulkittava *U*-johdos jättää jopa epäselväksi, onko tilanteessa ylipäätään mukana inhimillistä toimijaa, kuten seuraavassa esimerkissä:

Puuta kaatuu vauhdilla.

Ilman kontekstia on mahdotonta päätellä, kaataako puita ihminen vai tuuli tai jokin muu luonnonvoima tai vaikkapa karhu. (mp.)

Monipersonaiset passiivirakenteet ovat suomessa melko marginaalisia ja kieliopillisesti tulkinnanvaraisia. Perinteisesti tällaiset rakenteet on käsitetty aktiivilauseiksi, joihin sisältyy passiivisen partisiipin muodostama predikatiivi tai predikatiiviadverbiaali (ks. esim. Hakulinen & Karlsson 1979).

3.4. Englannin passiivi

Englannin kieliopissa termillä passiivi on perinteisesti kuvattu lausetta tai predikaattia, jonka subjektin tarkoite on passiivinen eli toimimaton. Lähtökohtaisena erona aktiivin ja passiivin välillä on se, kenen tai minkä näkökulmasta tilannetta kuvataan: aktiivisen toimijan, subjektin, vai passiivisen kohteen, objektin. (Shore 1986: 64.)

Passiivissa aktiivilauseen objektista tulee subjekti. Verbi merkitään erityisellä passiivin tunnuksella. (Quirk ym. 1985: 801.)

*The detective **was murdered** by the butler.*

subjekti passiivi by + agentti

Passiivilauseen apuverbinä on *be* yhdistyneenä pääverbin menneen ajan partisiippimuotoon (*past participle*), joka on säännöllisesti taipuvilla verbeillä *ed*-päätteinen (*Mary **was helped***); epäsäännöllisillä verbeillä on oma menneen ajan partisiippimuotonsa. Lisäksi käytössä on harvinaisempi *get*-passiivi (*James **got beaten***), joka eroaa kuitenkin hieman merkitykseltään *be*-passiivista; se korostaa tapahtuman sijaan lopputulosta ja on lisäksi tyyliältään epämuodollisempi. (Quirk ym. 1985: 802–803.)

Passiivilauseen tekijä voidaan ilmaista agentilla. Agentti on kuitenkin valinnainen ja jää itse asiassa useimmiten ilmi panematta; englanninkielisistä passiivilauseista agentillisia on vain noin 20–30 prosenttia (Shore 1986: 66; Siewierska 1984: 38). Agentin ilmaisemisen mahdollisuus on yksi merkittävimmistä eroista englannin ja suomen (yksipersonaisen) passiivin välillä. Suomen yksipersonaisessa passiivilauseessa agenttia ei ole mahdollista ilmaista muuten kuin *toimesta-* ja *taholta-*lausukkeilla. Sen, että agentin puuttuminen on englanninkielisissä passiivilauseissa niinkin tavallista, voidaan kuitenkin ajatella osoittavan, että tärkeintä passiivilauseessa on kertoa, mitä tehdään ja kenelle, ei kuka tekee (Löflund 1998: 24).

Toisaalta englannissa on myös passiivilauseita, joiden kieliopillisuus on kyseenalainen, jos niissä ei ole agenttia (Shore 1986: 66; Wierzbicka 1980: 52–53).

*?This Cadillac **is owned**.*

Esimerkkilauseen mahdollinen epäkieliopillisuus johtuu siitä, että verbin *own* ('omistaa') argumenttirakenne vaatii tekijän/omistajan ilmaisemisen. Lisäksi käytännön kielenkäyttötilanteessa agentin mainitsematta jättäminen olisi järjetöntä, eli agentin voidaan sanoa olevan pragmaattisesti pakollinen (Shore 1986: 67).

Toinen ero suomen ja englannin välillä on se, että englanninkielisen passiivilauseen kohde on selvä kieliopillinen subjekti: 1) se noudattaa lukukongruenssia eli monikollisena vaatii predikaatin monikkoon ja 2) persoonapronomini on nominatiivimuotoisena (Shore 1986: 65).

*Sally and Lulu **were kissed** by Billy.*

*Sally **was kissed** by Billy.*

*He **was last seen** in Soho.*

Suomen yksipersonaisessa passiivissa ei ylipäänsä ole kieliopillista subjektia, joka voisi kongruoida predikaatin kanssa, ja kohdetta ilmaiseva persoonapronomini on T-akkusatiivissa (*hänet nähtiin*). Suomen monipersonainen passiivi muistuttaa tässäkin suhteessa enemmän englannin passiivia (*hän tuli nähyksi* vs. *he tulivat nähyksi*).

Lisäksi jos englannin kielen rinnasteisissa aktiivi- ja passiivilauseissa on samaviitteisiä subjekteja, jälkimmäinen subjekti voidaan elliptisesti poistaa (Shore 1986: 65).

*In the beginning the Universe was created. **This has made** a lot of people very angry and **Ø been** widely **regarded** as a bad move.* (Douglas Adams, *The Restaurant at the End of the Universe*, s. 9; Shore 1986: 65)

Suomen monipersonaisessa passiivissa vastaavanlainen rinnastus on myös mahdollinen. *Kuka **jaksaa** kiihtyä vaikka aika ajoin **tulee huijatuksi**?* (ISK § 1338).

Edellä mainitut ovat Keenanin (1987: 96–108) mukaan niin kutsutun perussubjektin ominaisuuksia. Suomen kielessä koko subjektin käsite on huomattavasti monitulkintaisempi (esim. Hakulinen & Karlsson 1979: 163–166), minkä vuoksi subjektin käsitteeseen perustuva passiivin määritelmä soveltuu suomeen huonosti (ks. myös luku 3.5).

3.5. Passiivi-kategorian universaalius

Useimpien maailman kielten kieliopissa on passiivi-niminen kategoria, mutta todellisuudessa eri kielten passiiveilla ei välttämättä ole kovinkaan paljon yhteistä. Kielitypologit ovat pyrkineet löytämään universaalia määritelmää passiiville erilaisten syntaksin kuvausmallien mukaisesti. Määritelmät ovat perustuneet joskus jopa yksinomaan englannin kieleen, sillä englannilla on nykyään kielitypologiassa samanlainen valta-asema kuin ennen latinalla. (Kittilä 2000: 288; Löflund 1998: 23.)

Passiivin universaali määritelmä lähtee ajatuksesta, että olisi mahdollista löytää passiivin prototyyppi: rakenne, joka ilmaisee mahdollisimman monia passiivin piirteistä (Kittilä 2000: 286). Perinteinen passiivin prototyyppi sisältää ainakin seuraavat piirteet (Siewierska 1984: 2):

- a) Passiivi merkitään aina joko morfologisesti tai perifrastisesti eli apuverbiä käyttämällä. Se on siis tunnusmerkkinen verbimuoto aktiiviin verrattuna.

*The book **was bought** by John.*

- b) Passiivilauseessa agentti jätetään mainitsematta tai se ilmaistaan esimerkiksi obliikvisijalla tai prepositiolausekkeella (kuten englannissa *by*-lausekkeella). Tätä kutsutaan agentin (tekijän) taka-alaistamiseksi eli demootioksi.

The book was bought by John.

- c) Passiivilauseen kieliopillisena subjektina toimii se argumentti, joka aktiivilauseessa olisi objektina. Tätä kutsutaan patientin (kohteen) etualaistamiseksi eli promootioksi.

akt. *John bought the book.*

pas. *The book was bought by John.*

Tässä perinteisessä transformaatiokielioppiin pohjautuvassa kuvauksessa passiivilause ymmärretään erilaisin transformaatioin aktiivilauseesta johdetuksi lauseeksi; aktiivilauseen subjekti-NP ja objekti-NP vaihtavat paikkaa, jolloin aktiivilauseen objektista tulee passiivilauseen subjekti ja aktiivilauseen subjektista passiivilauseen agentti (Löflund 1998: 26).

Myös relaatiokielioppiin perustuvassa passiivin kuvauksessa (esim. Keenan 1987: 197–210) lähtökohtana on, että passiivilause on erilaisin transformaatioin aktiivilauseesta johdettu lause. Keskeisimpänä erona transformaatiokieliopin kuvausmalliin on se, että relaatiokieliopissa korostetaan lauseenjäsenten keskinäisiä suhteita; passiiviin siirryttäessä aktiivilauseen subjektin asema lauseenjäsenten keskinäisessä hierarkiassa, rankijärjestyksessä, alenee ja se menettää kieliopilliset relaationsa verbiin. Aktiivilauseen objekti puolestaan nousee rankijärjestyksessä ylemmälle tasolle ja siitä tulee passiivilauseen subjekti, joka on kieliopillisesti yhteydessä verbiin. (Löflund 1998: 26.)

Sekä transformatio- että relaatiokielioppiin perustuvassa kuvauksessa erityisenä ongelmana on, että passiivin määrittelyssä käytetään subjektin ja objektin käsitteitä. Niihin kieliin, joissa subjektin ja objektin yksiselitteinen määrittely on ongelmallista, prototyyppinen passiivi soveltuu huonosti. (Croft 1990: 16; Kittilä 2000: 288.) Suomen kielessä subjektin käsite on erittäin monitulkintainen (Hakulinen & Karlsson 1979: 163–166).

Passiivin prototyypistä on esitetty myös funktiolähtöisempiä kuvauksia, joissa passiivivia ei nähdä aktiivilauseesta johdettuna rakenteena. Keenan (1985: 247) nimittää passiivin prototyyppiä peruspassiiviksi (*basic passive*), ja sillä on hänen mukaansa seuraavat ominaisuudet:

- a) Agenttia ei ilmaista pintarakenteessa.
- b) Passiivin verbi on transitiivinen.

- c) Verbi ilmaisee dynaamista toimintaa, eli passiivin pohjana olevassa aktiivilauseessa on agenttsubjekti ja patienttobjekti.

Keenanin peruspassiivin määritelmän mukaan passiivi voidaan muodostaa vain transitiiviverbeistä. Peruspassiivin lisäksi Keenan (1985: 273) erottaa ns. persoonattoman passiivin, joka voidaan muodostaa myös intransitiiviverbeistä. Keenanin kuvausmallilla pystytään kuvaamaan enemmän erilaisia rakenteita kuin perinteisillä, pelkästään rakenteeseen perustuvilla prototyypeillä (Kittilä 2000: 289).

Sekä rakenteellinen että funktionaalinen kuvausmalli on Shibatanin (1985: 837) esittämä passiivin prototyyppi. Tämän mallin mukaan passiivilla on seuraavat ominaisuudet:

- a) primaari pragmaattinen funktio: huomion siirtäminen pois tekijästä
- b) semanttiset ominaisuudet: i) semanttinen valenssi predikaatti (+agentti ja patientti); ii) teon vaikutus subjektiin
- c) syntaktiset ominaisuudet: agentti $\rightarrow \emptyset$; ii) patientti \rightarrow subjekti
- d) morfologiset ominaisuudet: aktiivi P, passiivi P (+PASS).

Yksittäisessä kielessä prototyyppisen passiivin kriteereistä voi toteutua yksi tai useampia. Kaikille kielille yhteisiä passiivin ominaisuuksia on kuitenkin mahdotonta löytää. Maailman kielten passiiveista ei voida erottaa yhtään yksittäistä morfosyntaktista piirrettä tai rakenneroa, joka olisi yhteinen kaikkien kielten passiiveille (Kittilä 2000: 305; Löflund 1998: 25). Eroja eri kielten passiivirakenteiden välillä on sitäkin enemmän. Siewierskan (1984: 259) mukaan eri kielten passiivit eroavat toisistaan muun muassa seuraavissa asioissa:

- a) merkitäänkö passiivi verbimorfologialla, sijamuodolla vai sanajärjestyksellä
- b) onko lauseessa ilmipantuna agentti
- c) onko lauseessa kieliopillinen subjekti
- d) onko passiivilauseen subjektille semanttisiin rooleihin, definiittisyyteen, spesifisyyteen, transitiivisuuteen ym. liittyviä rajoituksia
- e) onko passiivilauseen muodostamiselle esimerkiksi aikamuotoon, modukseen tai aspektiin liittyviä rajoituksia
- f) kuinka frekventti rakenne passiivi on
- g) millaisia pragmaattisia funktioita passiivilla on ja millaisia diskursisiehtoja sen käyttöön liittyy.

Prototyyppinen passiivi sopii erityisen hyvin indoeurooppalaisten kielten ja nimenomaan englannin kuvaukseen. Englannista rakenteellisesti poikkeavia kieliä vaikea sovittaa malliin

(Löflund 1998: 25). Suomen yksipersonaisessa passiivissa syntaktinen funktio (subjekti) ja semanttinen funktio (kohde) eivät yhdisty samalla tavalla kuin englannissa. Tämän rakenteellisen eron vuoksi onkin esitetty, ettei suomen yksipersonaista passiivista pitäisi kutsua passiiviksi lainkaan. Muun muassa Tuomikoski (1971: 149), Hakulinen ja Karlsson (1979: 255) sekä Kulonen (1985: 291) ovat päätyneet esittämään suomen passiiville nimitystä neljäs persoona ja Shore (1986: 9) nimitystä indefiniitti.

Passiivin nimeäminen neljänneksi persoonaksi perustuu siihen, että passiivin katsotaan olevan yksikön ja monikon persoonamuodoista erillinen kieliopillinen persoona, eräänlainen yleispersoona, joka edellyttää toimijalta piirteitä [+inhimillinen, –definiittinen]. Passiivi on siis henkilötekijäinen ja voi vapaasti liittyä mihin tahansa verbiin, myös intransitiiviverbiin. (Hakulinen & Karlsson 1979: 255; Kulonen 1985: 291.)

Shore (1986: 10) puolestaan perustelee indefiniitti-nimitystä sillä, että suomen yksipersonaisessa passiivissa, "indefiniitissä", tekijää ei ole spesifioitu kielellisessä rakenteessa. Indefiniitti-nimitys ei kuitenkaan ole saanut kannatusta. Muun muassa Pajunen (1991: 162) perustelee nimityksen hylkäämistä sillä, että suomen passiivilla on paljon muitakin funktioita kuin tekijän taka-alaistaminen. Passiivi muun muassa muuttaa lauseen informaatorakennetta sekä tekee subjektipersonasta generisen. Lisäksi pragmaattisesti suomen passiivi on usein pikemminkin definiittinen, eli tekijä käy ilmi kontekstista (Luukka 1994: 234).

Kiistely passiivi-nimityksen soveltumisesta suomen kieleen osoittaa ainakin sen, että passiivin määrittely pelkän rakenteen perusteella on ongelmallista. Sen vuoksi muun muassa Kittilä (2000: 307) on sitä mieltä, että passiivin määrittelyn lähtökohdaksi olisi otettava funktionaalinen, ei rakenteellinen samankaltaisuus. Vaikka esimerkiksi suomen ja indoeurooppalaisten kielten passiivien välillä on selviä rakenteellisia eroja, semanttisesti ja pragmaattisesti niillä on yhteisiä ominaisuuksia ja tehtäviä (Löflund 1999: 36). Passiivin universaaleina pragmaattisina funktioina on pidetty kohteen etualaistamista ja tekijän taka-alaistamista sekä lauseen sisältämän toiminnan kuvaamista dynaamisen prosessin sijasta staattisena tilana, lopputuloksena (Kittilä 2000: 290). Toisaalta pelkkä funktionaalinen kuvauskaan ei riitä, koska ei ole olemassa funktiota ilman rakennetta, jolla funktio ilmaistaan (mts. 306).

Koska passiivin prototyyppiin perustuva kuvausmalli on aina väistämättä puutteellinen, Kittilä (2000: 307) ehdottaa eri kielten passiivien kuvaamista "perheyhtäläisyyden" avulla. Eri kielten passiiveissa voidaan käyttää erilaisia yksittäisiä rakennepiirteitä ja niillä voi olla erilaisia funktioita. Mikään rakennepiirre ei ole yhteinen kaikille passiiveille eikä mikään

passiivi ilmaise kaikkia funktioita, mutta kaikilla passiiviksi luokiteltavilla rakenteilla on oltava ainakin jokin passiivin piirteistä ja niiden on ilmaistava ainakin jotakin passiivin funktioista. Se, mitä piirteitä tietyn kielen passiivi sisältää, riippuu sekä kielen rakenteesta että ilmaistavasta funktiosta ja käyttötilanteesta. (mp.)

3.6. Indoeurooppalaisten kielten passiivin kääntäminen

Indoeurooppalaisista kielistä on käännetty ja käännetään runsaasti tekstejä suomeen, ja myös passiivirakenteiden kääntämiseen on eri aikoina etsitty erilaisia ratkaisuja. Suomen kirjakielen alkuaikoina lähdekieli oli tavallisesti latina, ja nykyään vastaavanlainen valta-asema on englannilla. Varhaisissa käännöksissä indoeurooppalaisten kielten interferenssi näkyi selvästi. Yksi yritys siirtää indoeurooppalaisten kielten agenttia suomen kieleen oli nykysuomen puhujalle Tiernapojista tuttu ablatiiviagentti (*kaikilta tunnettu, hyviltä kaivattu*), joka syntyi latinan mallin mukaan (Itkonen-Kaila 1992: 148). Raamatun kielessä agenttirakenteet säilyivät 1900-luvulle ja kielioppeissakin 1800-luvun jälkipuoliskolle asti (mts. 150). Niitä voitiin käyttää indoeurooppalaisten kielten tapaan tematisoinnin välineenä nostamaan puheenaiheeksi tärkein tai aiemmin mainittu asia.

Suomen normitetun kirjakielen järjestelmä on vajaa siinä mielessä, ettei se anna mahdollisuutta agentin ilmaisemiseen, ja vajuusta on pyritty täyttämään erityisesti virkakielessä *toimesta-* ja *taholta-*postpositiorakenteilla (Itkonen-Kaila 1992: 158). Kielenhuollon kanta niiden käyttöön on, että niillä voidaan viitata instituutioon tai kollektiiviin, joka ymmärretään aloitteen tekijäksi tai teettäjäksi mutta ei konkreettiseksi suorittajaksi. Käyttö on vältettävää, jos genetiivi suoraan ilmaisee tekijän. (Itkonen & Maamies 2007: 366, 382.) Monipersoonaiset passiivirakenteet tarjoavat suomen kielen omia ilmaisuvaroja hyödyntävän keinon passiivilauseen tekijän nostamiseen esille. Esimerkiksi Siro (1977: 37) ja Hakulinen & Karlsson (1979: 255–256) ovat pitäneet monipersoonaista passiivina tarkimpana käännöksenä englannin agentilliselle passiiville.

Suomen passiivilauseen tekijäksi mielletään tavallisesti ihminen, mutta englannissa näin ei aina ole. Sen vuoksi englannin passiivin kääntäminen suomen yksipersoonaisella passiivilla saattaa aiheuttaa huvittavia tulkintoja:

What happened to your first husband?

He was killed.

Englanninkielinen esimerkkilause antaa ymmärtää, että mies kuoli esimerkiksi onnettomuudessa. Suomen yksipersonainen passiivi (*Hänet tapettiin.*) ei sovi käännösvastineeksi selvän henkilötekijäisyytensä vuoksi. (Shore 1986: 77.) Sen sijaan monipersonaisella passiivilla voidaan usein kääntää englannin passiivilauseita, joissa tekijänä on muu kuin ihminen.

Large amounts of sediment often cannot be filtered out within the short time before discharge.

Runsaat sedimenttisaostumat eivät useinkaan ehdi suodattua – –

(Euroopan ympäristökeskuksen uutiskirje Ympäristösignaalit 2010 s. 22)

Yksipersonaisen passiivin käyttö johtaisi ajatukset liian selvästi inhimillisen tekijän toimintaan, vaikka kyse on luonnossa tapahtuvasta prosessista. *U*-johdos (*suodattua*) sen sijaan voi saada sekä automatiivisen että passiivisen tulkinnan; toiminnan taustalla voi olla inhimillinen tekijä tai se voi tapahtua itsestään. *U*-johdoksen käyttö monipersonaisena passiivina on suomen kielen uniikkipiirre, niin kuin on myös samassa esimerkkilauseessa esiintyvä *ehdiä*-verbi (ks. luku 2.3).

Vaikka englannin passiivi ja suomen yksipersonainen passiivi eivät ole syntaktisesti toisiaan vastaavia, ne voivat kuitenkin hyvin toimia toistensa käännösvastineina tietyssä kontekstissa (Shore 1986: 76–77). Suomen yksipersonainen passiivi on kenties useimmissa tapauksissa todennäköisin käännösvastine englannin passiiville. Mielenkiintoisia tämän tutkimuksen kannalta ovat ne tapaukset, joissa tämä yksinkertainen ratkaisu ei toimi. Seuraavassa esimerkkipirkkeessä ongelmaksi muodostuu rinnastuksen *500 people – 2 million Chileans* sekä informaatorakenteen säilyttäminen.

At least 500 people, including two Europeans, have been killed and 2 million Chileans have been affected by the earthquakes.

(Euroopan parlamentin istuntopöytäkirjat 11.3.2010)

Agentillisen passiivin kääntäminen aktiivilla (*maanjäritykset ovat vaikuttaneet*) muuttaa informaatorakennetta ja rikkoo rinnastuksen. Sen sijaan monipersonainen passiivi tarjoaisi mahdollisuuden säilyttää *2 miljoonaa chileläistä* subjektina ja lauseen teemapaikalla.

3.7. Passiivin pragmaattiset funktiot

Kääntäjän kannalta eri kielten kieliopillisissa rakenteissa oleellista on se, millaisia pragmaattisia funktioita niillä toteutetaan. Passiivista voidaan käyttää ainakin topiikin,

puheenaiheen, määrittämiseen ja tekijän häivyttämiseen (Kittilä 2000: 290; Siewierska 1984: 217).

Passiivilla nostetaan objekti huomion kohteeksi, topiikiksi. Sillä voidaan myös säädellä uuden ja vanhan tiedon jäsentymistä eli informaatorakennetta. Informaatorakennetta kuvataan termiparilla teema ja reema. Teema on se, mistä puhutaan, ja reema se, mitä uutta puheenaiheesta kerrotaan (ISK § 1370). Suomessa sanajärjestys on tärkein informaatorakenteen jäsenyskeino (Shore 1986: 76). Englannin subjekti on väitelauseen tunnusmerkitön teema. Tästä seuraa se, että passiivilla voidaan tunnusmerkittävästi nostaa teemaksi muu kuin agentti. Passiivin käyttö tematisointikeinona on tyypillistä erityisesti englanninkieliselle tieteelliselle tekstille. (mts. 64.)

Eri kielten ilmaisuvalikoiman erilaisuus aiheuttaa väistämättä frekvenssieroja kieliopillisten rakenteiden käytössä. Englannissa passiivin käyttö on yleisempää kuin muissa eurooppalaisissa kielissä, koska englannin kielessä ei ole vaihtoehtoisia keinoja topikalisointiin ja subjektin taka-alaistamiseen (Siewierska 1984: 218).

Passiivi siirtää huomion pois tekijästä. Suomen passiivi ei kuitenkaan ole persoonaton tai tekijätön. Taustalla on aina (tai lähes aina) inhimillinen tekijä, jota vain ei syystä tai toisesta haluta yksilöidä (Hakulinen & Karlsson 1979: 255; Löflund 1998: 44; Penttilä 1963: 470). Puhujalla voi olla erilaisia syitä välttää tekijän mainitsemista: hän ei kenties itsekään tarkasti tiedä tekijää, ei pidä tekijän mainitsemista tärkeänä tai ei halua saattaa tekijää vastuuseen. Passiivin avulla voidaan yleistää tai välttää liiallista ehdottomuutta.

Passiivin käyttö voi olla myös kohteliaisuuskeino. Sellaisena sitä voidaan tarkastella esimerkiksi Brownin ja Levinsonin (1988) esittämän kohteliaisuusstrategioiden luokituksen avulla.

Brown ja Levinson (1988: 61–62) kuvaavat ihmisten välistä vuorovaikutusta kasvojen käsitteen avulla. Heidän mukaansa ihmisellä on toisaalta tarve toimia vapaasti ilman muiden määräilyä sekä toisaalta tarve tuntea itsensä hyväksytyksi ja arvostetuksi. Näitä kasvojen, eli julkisen minäkuvan, eri puolia Brown ja Levinson nimittävät negatiivisiksi kasvoiksi (*negative face*) ja positiivisiksi kasvoiksi (*positive face*).

Ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa tulee kuitenkin eteen tilanteita, joissa joko puhujan tai kuulijan (tai molempien) kasvot ovat uhattuina. Puhuteltavan positiivisia kasvoja uhkaavat esimerkiksi erimielisyyden ilmaiseminen tai syytöksen esittäminen; puhuteltavan negatiivisia kasvoja uhkaavat esimerkiksi käskeminen, pyytäminen tai neuvominen. Puhujan positiivisia kasvoja puolestaan uhkaavat esimerkiksi anteeksipyyntöt ja negatiivisia kasvoja esimerkiksi lupaukset (Brown & Levinson 1988: 65–68).

Vuorovaikutustilanteen osanottajien kasvoihin kohdistuvaa uhkaa voidaan pienentää kohteliaisuuden avulla. Brown ja Levinson (1988: 70) jakavat kohteliaisuuskeinot lähentävään kohteliaisuuteen (*positive politeness*) ja etäännyttävään kohteliaisuuteen (*negative politeness*). Lähentävällä kohteliaisuudella puhuja pyrkii osoittamaan puhuteltavalle, että välittää tämän tarpeista. Etäännyttävien kohteliaisuusstrategioiden avulla taas lievennetään kielteisiä viestejä tai esitetään niitä mahdollisimman epäsuorasti.

Passiivin käyttöä voidaan pitää etäännyttävän kohteliaisuuden keinona, jonka tarkoituksena on pienentää puhuteltavan kasvoihin kohdistuvaa uhkaa. Toisaalta suora itseensä viittaaminen saattaa olla myös puhujan kasvoja uhkaava teko, koska suomalaisessa kulttuurissa ei pidä liikaa korostaa itseään (Shore 1986: 53). Suomen kielen puhujat pyrkivät välttämään persoonan korostamista ja käyttämään sen sijaan muotoja, joissa persoona on epämääräinen (Hakulinen 2001: 209; Shore 1986: 42).

Luvussa 7 tarkastelen aineistoesimerkkien avulla passiivin käyttöä kohteliaisuuskeinona tai muunlaisena pragmaattisena strategiana.

4. MONIPERSOONAINEN PASSIIVI

Monipersonaisen passiivin muodostaa verbiliitto, jossa apuverbiin *tulla*, *joutua* tai *olla* liittyy passiivinen partisiippi (*tulla valituksi*, *olla selvitettävänä*) tai agenttipartisiippilauseke (*joutua auton yliajamaksi*). Näitä kutsutaan muutos- ja tilapassiiveiksi. Toinen monipersonaisen passiivin tyyppi on johdospassiivi, joka muodostuu verbien *U*-johdoksista (*hoitua*). (ISK § 1332.)

4.1. Johdospassiivi

Johdospassiivissa lauseen predikaattina on *U*-johtimella muodostettu verbijohdos. *U*-vartaloisia verbejä on suomen kielessä todella runsaasti, eivätkä kaikki *U*-vartaloiset verbit toki ole johdospassiiveja. Passiivitulkinta on mahdollinen silloin, kun kyseessä on selvä johdos transitiiviverbistä (*te hoidatte asian* → *asia hoituu*). Passiivihan on aktiiviin nähden tunnusmerkkinen verbirakenne, eli monimutkaisempi ja käytöltään rajoittuneempi kuin toinen samaan kategoriaan kuuluva, tunnusmerkitön muoto tai rakenne, tässä tapauksessa siis aktiivi. (ISK § 1344.)

Johdospassiivissa kantaverbin objektia vastaava lauseenjäsen toimii johdoksen subjektina ja johdokselta puuttuu kantaverbin subjektia vastaava täydennys (ISK § 1344, ks. myös edellä luku 3.2). Johtaminen siis muuttaa verbin argumenttirakennetta. Transitiiviverbistä (esim. *kaataa*) muodostettu *U*-johdos (*kaatua*) on intransitiivinen eikä vaadi objektitäydennystä.

4.1.1. Johdos ja kantasana

Johdospassiivista puhuttaessa keskeisiä käsitteitä ovat johdos, kantasana (kantaverbi) ja niiden keskinäinen suhde sekä kantaverbin transitiivisuus. **Johdos** on johtamalla syntynyt sana, joka koostuu sanavartalosta ja johtimesta tai johtimista. *U*-johdoksissa johtimena voi olla pelkkä *U* tai *U*-aines voi olla liittyneenä valmiiseen johdoskantaan, jolloin syntyy erilaisia *U*-johdoksen⁴ alatyyppejä, kuten *tU*, *UtU* tai *VntU* (ISK § 1344, Karlsson 1982: 261–262).

⁴ Käytän kattotermiä *U*-johdos silloin, kun ei ole tarpeen erotella alatyyppejä erikseen.

Kantasana voidaan kielitieteessä tarkoittaa kolmea eri asiaa: 1) etymologista, historiallista kantasanaa, jota ei välttämättä ole nykykielessä enää olemassa⁵, 2) morfologisesti säännönmukaista kantasanaa, joka voi olla vain teoreettinen (**juopottaa > juopotella*) tai todellinen, olemassa oleva sana (*kääntää > kääntyä*) tai 3) semanttista kantasanaa. (Räisänen 1978: 330–332.)

Morfologisesti johtaminen nähdään kantasanan ja johdoksen välisenä yksisuuntaisena prosessina, jossa johdoksen merkitys on suoraan pääteltävissä kantasanan ja johtimen merkityksestä (*kala > kalastaa > kalastella*). Kantasanan sanaluokan perusteella johdoksia kutsutaan verbikantaisiksi (deverbaalisiksi), nominikantaisiksi (denominaalisiksi) ja adverbikantaisiksi. (ISK:n määritelmät.)

Semanttisesti johtamisessa ei ole kyse kantasanan ja johdoksen välisestä tiukasti yksisuuntaisesta suhteesta. Pikemminkin puhujat hahmottavat johdostyyppit jonkinlaisiksi malleiksi tai muoteiksi, joihin voidaan tarpeen mukaan sovittaa uusia sisältöjä. Muotteina verbien johdostyyppit mahdollistavat uusien johdosten muodostuksen myös ilman kantasanaa (ISK § 303, Räisänen 1978: 328). Voidaan myös puhua korrelaatiojohdosta (Karlsson 1982: 268, Räisänen 1978: 327–328), mikä tarkoittaa, että pintarakenteeltaan samanmuotoiset elementit muodostavat korrelaationsarjoja.

jyräjää: jyrisee: jyristää: jyrinä: jyry

hymäjää: hymisee: hymistää: hyminä: hymy

Sarjan osien välinen suhde on kaksisuuntainen. Mistä tahansa sarjaan kuuluvasta johdoksesta voidaan muodostaa mikä tahansa toinen johdos. Voidaan aivan yhtä hyvin ajatella, että verbi *hymäjää* olisi johdettu substantiivista *hymy* kuin päinvastoin. Korrelaatioketjussa voi myös olla aukkoja.

hahmo: hahmottaa: hahmotella

juoppo: Ø: juopotella

Jos johtamista ajatellaan kantasanan ja johdoksen välisenä yksisuuntaisena suhteena, sanan *juopotella* kantasanan pitäisi olla **juopottaa*. Puuttuva kantasana ei kuitenkaan ole ongelma, koska puhuja pystyy analogisesti muodostamaan johdoksen *juopotella* suoraan ilman kantasanaa. (Karlsson 1982: 268–269.) Mallisana- ja korrelaatiojohto on siis sananmuodostusta analogian avulla.

Myöskään verbikantaisuus ja nominikantaisuus eivät semanttisesti ole aina aivan yksiselitteisiä asioita. Räisänen (1978: 325) mukaan silloin, kun johdoksen taustalle on

⁵ Tässä työssä en käsittele historiallisia kantasanoja.

ajateltavissa substantiivi tai adjektiivi, kielenkäyttäjä herkästi hahmottaa sen kantasanaksi, vaikka morfologisesti välitön kantasana olisikin verbi.

Nominikantaiset *U*-johdokset ovat merkitykseltään automatiivisia, eli ne ilmaisevat itsestään tapahtuvaa eikä inhimillisen tekijän aiheuttamaa toimintaa (*harmaa* > *harmaantua* tai *ikä* > *ikäntyä*). Ne ovat usein translatiivisia, eli ilmaisevat 'kantasanan tarkoittamaksi muuttumista' (vanhentua = tulla vanhaksi), tai reseptiivisiä, jolloin ne ilmaisevat 'tulemista varustetuksi sillä tai joutumista sen valtaan, mitä kantasana ilmaisee' (lamaantua = joutua lamaan) (ISK § 337). Termit automatiivisuus/passiivisuus ja translatiivisuus/reseptiivisyys kuvaavat merkityksen eri ulottuvuuksia: kuka (tai mikä) verbin ilmaiseman muutoksen aiheuttaa ja mikä on muutoksen tulos (Räisänen 1978: 23).

Nominikantaisilla *U*-johdoksilla voi olla hyvin samankaltainen funktio kuin johdospassiivilla: *asiat kriisiytyvät* (< *kriisi*) ja *asiat hoitautuvat* (< *hoitaa*). Molemmissa ilmauksissa vältetään ottamasta kantaa tekijään, eli siihen, kuka on vastuussa kriisin syntymisestä tai asioiden hoitamisesta. Nominikantaisten johdosten mallina on voinut toimia jokin olemassa oleva verbikantainen *U*-johdos, esimerkiksi *valikoida* > *valikoitua* → *eläköityä* (< **eläköidä*) (Kiuru 1991: 13–15).⁶

ISK:n määritelmän mukaan johdospassiivi voidaan muodostaa vain transitiiviverbistä (ISK § 1332). Määritelmä sopii parhaiten sellaisiin tapauksiin, joissa johdoksen ja kantasanan välinen suhde on morfologisesti ja semanttisesti säännönmukainen (*tuho-* + *-utu-* + *-a* < *tuhota*). Toisinaan kantasanaksi voi kuitenkin hahmottua jokin muu samaan korrelaatioketjuun kuuluva verbi kuin välittömästi edeltävä.

(1) *Romuttamolle henkilöautot **kulkeutuvat** reilun 18 vuoden taipaleen jälkeen.* (AS11) vrt. henkilöautot kuljetetaan

(2) – – *suurin osa kyseisistä varoista oikeastaan **palautuu** lopulta jäsenvaltioille.* (KS10) vrt. varat palautetaan

Morfologisesti lähin kantasana olisi *kulkea*, mutta semanttisesti kantasanaksi hahmottuukin samaan korrelaatioketjuun kuuluva kausatiivijohdos *kulkeutua*. Olennaista ei kuitenkaan ole se, mikä on morfologisesti lähin kantasana; olennaisia ovat johdosketjut ja niiden keskinäiset korrelaatiot (Räisänen 1978: 331). Tämä ei sinänsä tee transitiiviseen kantaverbiin perustuvasta määritelmästä käyttökeltvontaa, mutta vaatii määritelmän täsmentämistä siten,

⁶ Tässä työssä olen yksinkertaistanut analyysitehtävää sen verran, että olen karsinut morfologisin perustein nominikantaiset johdokset pois aineistosta siinä osiossa, jossa johdoksia luokitellaan merkitykseltään automatiivisiin ja passiivisiin. Sen sijaan *U*-johdosten produktiivisuutta tarkastelen laajempänä ilmiönä enkä tee jakoa nomini- ja verbikantaisiin johdoksiin.

että korrelaatiojohdon mahdollisuus otetaan huomioon. Toisin sanoen transitiiviverbin, josta *U*-johdos muodostetaan, ei tarvitse olla morfologisesti suoraan edellinen vaan riittää, että korrelaatioketjussa on jossakin kohden transitiiviverbi, joka hahmottuu passiivisen johdoksen kantasanaksi.

U-vartaloisten johdosten joukossa on myös runsaasti leksikaalistumia, eli sellaisia johdoksia, jotka ovat muuttuneet itsenäiseksi lekseemiksi ja menettäneet yhteytensä kantasanaan. Kantasanaa ei joko ole nykykielessä lainkaan (*astua, istua, katua, nääntyä, suuttua, syntyä*) tai sitten johdoksen merkitys ei enää ole pääteltävissä kantasanan ja johtimen merkityksestä (esim. *siunaantua* merkityksessä 'ilmaantua, kertyä'). Johdoksen merkitys saattaa myös liittyä vain johonkin tiettyyn kantaverbin alamerkitykseen. Esimerkiksi verbillä *johtaa* on alamerkitykset 'johtaa johonkin' ja 'johtaa jotakin, toimia johtajana'. Verbistä muodostetun johdoksen *johtua* merkitys on kuitenkin kapeampi: *johtua* ei enää liity johtajana toimimiseen, eli ei voida sanoa *yhtiö johtuu huonosti*. (ISK § 1345.) Johdosmaisuuksia voidaan nähdä jatkumona, jonka toisessa päässä ovat ne johdokset, joiden kantasana on selvästi pääteltävissä (*jatkua, kypsyä*) ja kantasanan ja johdoksen välinen suhde morfologisesti ja semanttisesti läpinäkyvä, ja toisessa ne, jotka eivät vartalonsa *U*-aineksesta huolimatta ole johdoksia lainkaan (*eksyä, nääntyä, sattua*) (ISK § 149).

Passiivijohdoksia muodostetaan välillä myös tilapäisesti ja käytetään kielellisen leikkittelyn välineenä. *Sibelius ei soitu itsestään. Soittuuko sitten Franckin johtamana?* (ISK § 1345).

Tilapäisten passiivijohdosten muodostaminen liittyy johdostyyppin produktiivisuuteen. Produktiivisuudella tarkoitetaan johdostyyppin muodostuksen säännöllisyyttä ja läpinäkyvyyttä (ISK § 164), eli sitä, että johtimella voidaan muodostaa aina uusia ja uusia sanoja, joiden merkitys on pääteltävissä kantasanan ja johtimen merkityksestä. Erityisesti kompleksiset *U*-aineksiset johtimet *UtU* ja *(V)VntU* ovat varsin produktiivisia, ja usein samasta kannasta voidaan muodostaa johdos molemmilla johtimilla (*repeytyä ~ repeentyä*) (Koivisto 1995:123). Johdostyyppin produktiivisuutta ilmentävät uudisjohdokset ovat aluksi tilapäisiä, vakiintumattomia sanoja, jotka voivat myöhemmin vakiintua osaksi kielen sanastoa (ISK § 164). Luvussa 5.5 tarkastelen *U*-johdosten produktiivista käyttöä aineistossa.

4.1.2. *U*-johdosten merkitystyyppit

4.1.2.1. Yleistä *U*-johdosten merkityksestä

Semanttisesti *U*-johdokset ovat muuttumisjohdoksia, jotka ilmaisevat lauseen subjektitarkoitteessa tapahtuvaa muutosta (ISK § 333). Tällaisen *U*-johdoksen subjektitarkoitetta ei kuvata aktiivisena toimijana, vaan ulkoapäin tulevan muutoksen kohteena. Passiivin laajemman määritelmän (ks. edellä luvussa 3.2) mukaan passiiviksi kutsutaan rakenteita, joissa verbin muodolla osoitetaan tekijän jäävän taka-alalle.

Passiivirakenteiden tarkastelussa keskeisenä yksikkönä on tilanne ja sen osanottajat. Ihminen voi olla mukana tilanteessa erilaisissa semanttisissa rooleissa: tekijänä, kokijana, toiminnan kohteena tai muuna passiivisena osanottajana (Koivisto 1995:30). Keskeistä on se, kuvataanko subjektitarkoite aktiivisena toimijana vai toimimattomana.

U-johdosten merkityksiä voidaan luokitella eri merkitysluokkiin sen perusteella, millaisia osanottajia tilanteessa on mukana, mitkä ovat toiminnan aiheutus- ja vastuusuhteet ja miten kantaverbin toiminta ilmenee tilanteessa (Koivisto 1995: 37). ISK:ssa (§ 1344) *U*-johdokset jaetaan kahteen merkitysryhmään: automatiivisiin ja refleksiivisiin. Refleksiivisessä merkityksessä subjekti kohdistaa toiminnan itseensä (esim. *pukeutua*). Automatiivijohdokset puolestaan kuvaavat toiminnan ikään kuin itsestään tapahtuvana. Kulonen (1985) on esittänyt tarkempaa jakoa kolmeen merkitysluokkaan: refleksiiviseen, automatiiviseen ja passiiviseen merkitykseen. Samaa jaottelua on käyttänyt myös mm. Koivisto (1995). Automatiivisen ja passiivisen merkityksen erona on se, että passiivisessa merkityksessä toiminnan taustalla on aina inhimillinen tekijä, kun taas automatiivisessa merkityksessä kantaverbin toiminnan ymmärretään kohdistuvan subjektitarkoitteeseen jonkin ulkopuolisen voiman vaikutuksesta (Koivisto 1995: 42). Itse pidän automatiivisen ja passiivisen merkityksen välistä jakoa hyödyllisenä, koska inhimillisen tekijän olemassaolo tai ainakin olemassaolon mahdollisuus on passiivirakenteiden merkityksen keskeinen osa.

Merkitystyyppien jakoa voidaan edelleen tarkentaa ottamalla huomioon toiminnan intentionaalisuus. Passiivisessa merkityksessä voidaan erottaa kaksi alaryhmää sen mukaan, onko inhimillisen tekijän toiminta intentionaalista (tahallista, suunnitelmallista) vai ei. Tällöin saadaan aikaan seuraavanlainen jako (Siitonen 1999: 90):

	Refleksiivinen	Passiivinen	Automatiivinen
Tekijä	inhimillinen	inhimillinen	ei inhimillinen
Toiminnan intentionaalisuus	intentionaalinen	intentionaalinen / ei intentionaalinen	ei intentionaalinen

Taulukko 1. U-johdosten merkitystyytit

Toiminnan intentionaalisuuteen liittyviä merkityseroja voidaan havainnollistaa seuraavilla esimerkeillä (Siitonen 1999: 91):

<i>Kauniin sään jakso päättyi.</i>	ei inhimillistä tekijää, ei intentionaalisuutta	→ automatiivinen merkitys
<i>Kokous päättyi vasta myöhään illalla.</i>	kokousten osanottajien tai puheenjohtajan tietoinen päätös – inhimillinen tekijä, intentionaalinen teko	→ passiivinen merkitys
<i>Kokous päättyi yllättävän sähkökatkon vuoksi.</i>	suunnittelematon tapahtuma (sähkökatko) aiheutti sen, että kokouksen osanottajat päättivät kokouksen – inhimillinen tekijä, ei intentionaalisuutta (?)	→ useita tulkintavaihtoehtoja

Taulukko 2. U-johdosten ilmaiseman toiminnan intentionaalisuus

Tulkintaongelmia aiheuttaa inhimillisen agentin ei-intentionaalinen toiminta, joka ei tunnu sopivan täysin passiivisen eikä automatiivisen merkityksen määritelmään. Varsinainen passiivinen merkitys edellyttää intentionaalisuutta.

Toiminnan intentionaalisuus puolestaan on yhteydessä modaalisuuteen eli tilanteen sisäisiin tai ulkoisiin edellytyksiin (dynaaminen modaalisuus) tai sosiaalisista normeista aiheutuvaan pakkoon (deonttinen modaalisuus) (ks. modaalisuuden määrittelystä esim. ISK § 1551). Esimerkissä (*Kokous päättyi yllättävän sähkökatkon vuoksi.*) voidaan ajatella olevan kyse dynaamisesta modaalisuudesta: olosuhteet olivat sellaiset, että kokous oli pakko keskeyttää. Teon intentionaalisuus ei kuitenkaan sinänsä tarkoita, että taustalla olisi pakko tai velvollisuus.

Omassa työssäni olen pitänyt merkitystyyppien jaottelussa keskeisinä kriteereinä seuraavia kahta asiaa: 1) onko inhimillistä tekijää ja 2) onko inhimillisen tekijän toiminta intentionaalista. Näillä kriteereillä saadaan kaksi melko selkeää ryhmää, automatiivinen ja passiivinen merkitys, mutta väliin jää suuri joukko johdoksia, joiden merkitys ei ole automatiivinen eikä passiivinen. Niitä varten olen ottanut käyttöön välikategorian automatiivi/passiivi. Seuraavaksi esittelen käyttämäni jaon tarkemmin.

4.1.2.2. Refleksiivinen merkitys

Erityisesti *UtU*-johdosten perusmerkitys on refleksiivinen:

(3) Tuhannet irakilaiset, jotka kuulivat huhun rajan avaamisesta, ovat kerääntyneet rajalle, eivätkä pääse Syyrian puolelle. (KS10)

Refleksiivinen merkitys on varsin helposti erotettavissa automatiivisesta ja passiivisesta merkityksestä, mutta johdospassiivin tarkasteluun kuulumattomien refleksiivisten *U*-johdosten karsintaa ei voi tehdä verbi kerrallaan, vaan jokainen esiintymä on tarkasteltava yksitellen, sillä samallakin verbillä voi olla kontekstista riippuen sekä refleksiivistä että automatiivista tai passiivista käyttöä.

(4) Valitettavasti olemme ajautuneet tähän tilanteeseen. (AS11)

vrt. ajaneet itsemme → refleksiivinen merkitys

(5) Miten olisi käynyt julkisten palvelujen? Ne olisivat ajautuneet alas. (AS11)

inhimillinen tekijä → passiivinen merkitys

Olen lukenut refleksiiveiksi myös sellaiset *U*-johdokset, joiden merkitys on kollektiivinen (*valiokunta kokoontuu*). Tekijäksi voidaan ymmärtää ryhmä, joka kohdistaa teon itseensä.

4.1.2.3. Automatiivinen ja passiivinen merkitys

UtU- ja *VntU*-johdosten jakaminen automatiivisiin ja passiivisiin osoittautui kaikkea muuta kuin suoraviivaiseksi tehtäväksi. Automatiivisuus ja passiivisuus voidaan nähdä sumearajaisina luokkina, joissa toiset tapaukset ovat prototyyppisempiä kuin toiset. Tästä syystä merkitystyyppien jaottelu ei voi olla aukoton. Tässä luvussa perustelen ratkaisuja, joita olen tehnyt jakaessani johdoksia merkitystyypeihin, sekä annan esimerkkejä prototyyppisistä

tapauksista. Tulkintani perustuvat tekstiyhteyteen, ja aina on mahdollista, että laajemmassa tilannekontekstissa tulkinta olisikin ollut toisenlainen.

a) Passiivinen merkitys

Passiiviseksi tulkittavissa *U*-johdoksissa toiminnan suorittajana tai aiheuttajana on ihminen, mutta jostain syystä puhuja ei halua suoraan mainita, kuka tai ketkä. Passiivinen *U*-johdos olisi periaatteessa korvattavissa yksipersonaisella passiivilla.

*(6) Tätä voi tietenkin parantaa kahdella tavalla, joko huolehtimalla siitä, että lääkekustannusten nousu **hillintyy** – – (AS11) vrt. lääkekustannusten nousua hillitään*

Prototyypissä passiivisessa johdoksessa toiminnalla on inhimillinen tekijä, joka toimii intentionaalisesti. En kuitenkaan edellytä, että toiminnan tarvitsisi olla konkreettista. Myös abstrakti toiminta voi olla intentionaalista.

*(7) – – pikku hiljaa se lapsilisä **leikkaantuu** pois. (AS09)*

Tässä esimerkissä toiminta ei ole konkreettista – saksia ei käytetä – mutta lapsilisän kaltainen etuus ei voi leikkaantua pois itsestään, vaan ihmisten täytyy tehdä asiasta tietoinen päätös.

Joissakin tapauksissa passiivista tulkintaa, eli inhimillisen tekijän olemassaoloa, saattaa tukea se, että passiivinen *U*-johdos rinnastuu samassa tai edeltävässä virkkeessä olevaan yksipersonaiseen passiiviin.

*(8) Onko hän samaa mieltä siitä, että – – ministerineuvoston vuonna 2005 antamaa neuvotteluvaltuutusta **ei ylitetä**? Jos se **ylittyy**, teidän on pyydettävä uutta valtuutusta neuvostolta – – (KS09)*

b) Automatiivinen merkitys

Prototyypin automatiivinen johdos ilmaisee muun kuin inhimillisen tekijän toimintaa. Automatiivinen merkitys on tyypillisimmillään sellaisissa *U*-johdoksissa, joilla kuvataan jonkin luonnonilmiön aiheuttamaa toimintaa tai ihmiskehon toimintoja, jotka eivät ole tahdosta riippuvaisia.

*(9) – – kahden kuukauden sademäärä vain 12 tunnissa. Tuhannet kodit **tuhoutuivat**, kouluja suljettiin epämääräiseksi ajaksi – – (KS07)*

*(10) Ihmisen immuunijärjestelmän toiminta on laajasti **häiriintynyt**. (KS06)*

Tulkinnan tekee ongelmalliseksi se, että kun syy-seuraussuhteita miettii riittävän pitkälle, maailmassa ei tunnu olevan juuri mitään, mikä ei olisi jotenkin ihmisen aiheuttamaa. En kuitenkaan lähde tulkinnassa niin pitkälle, että miettisin, onko ihminen syyllinen tulvien tai metsäpalojen kaltaisiin luonnonilmiöihin. Toisin sanoen joudun katkaisemaan tilanteen taustalle ajateltavissa olevan kausaatioketjun. Kausaatiolla tarkoitetaan kahden sellaisen tilanteen välistä suhdetta, joista toinen aiheuttaa toisen; aktiivinen aiheuttaja kohdistaa toimintansa johonkin toiseen entiteettiin ja saa aikaan muutoksen siinä (ISK § 463). Kausaatioketju voi olla moniosainen: kääntäjä kääntää – käännöstoimisto käännättää – asiakas käännäyttää tekstin. Automatiivisiksi tulkittavissa *U*-johdoksissa kyse on oikeastaan kausaatioketjusta, jossa teon tai tapahtuman perimmäinen aiheuttaja jää hämäräksi. Joskus aiheuttaja tuntuu olevan ihminen, vaikka puhuttaisiin luonnonilmiöistä.

Luvussa 3.1 käsiteltiin transitiivisuuden asteittaista heikkenemistä jatkumona, jossa subjektin agenttiivisuus samalla vähenee ja subjektista tulee toiminnan kohde. *U*-johdosten automatiivisen merkityksen voi ajatella sijoittuvan transitiivisuusjatkumon keskivaiheille. Subjektin tarkoite ei toimi eikä ole toiminnan kohde, vaan sille tapahtuu jotain ilman inhimillisen tekijän vaikutusta.

Hyvin tavallista on, että sama verbi esiintyy sekä automatiivisessa että passiivisessa merkityksessä.

(11) – – *päästöt kulkeutuvat jokia pitkin mereen. (AS10)* ei inhimillistä tekijää → automatiivinen merkitys

(12) *Romuttamolle henkilöautot kulkeutuvat reilun 18 vuoden taipaleen jälkeen. (AS11)* inhimillinen tekijä → passiivinen merkitys

(13) – – *ainoastaan murto-osa kanaloista syntyvästä lannasta on pystytty palauttamaan takaisin pelloille eli sinne, mihin se kaiken järjen mukaan kuuluu. Loput on kasaantunut näitten kanaloitten tonteille. (AS10)* inhimillinen tekijä, vrt. kasataan → passiivinen merkitys

(14) *Kun ahneus on semmoista, että se kasaantuu – – (AS12)* ei inhimillistä tekijää → automatiivinen merkitys

Koivisto (1995) on jakanut automatiivisen merkityksen vielä kahteen alaryhmään, refleksiivishakuiseen ja passiivishakuiseen. Passiivishakuisen automatiivin erottaa varsinaisesta passiivisesta merkityksestä se, että ihminen ei ole toiminnan varsinainen suorittaja, mutta ihminen voi olla mukana tilanteessa taustalla (*vaatteiden annetaan*

huuhtoutua vedessä), esimerkkilauseessa laittamassa vaatteet veteen huuhtoutumaan. Pelkän kielellisen ilmauksen perusteella jää usein epäselväksi, onko toiminnan suorittajana ihminen vai jokin ei-inhimillinen tekijä. (Koivisto 1995: 42–43.) Omassa aineistossani tyypillisin esimerkki passiivishakuisesta automatiivista lienee seuraava:

(15) *Jopa sadan työntekijän kädet **silpoutuvat** päivittäin.* (KS12)

Varsinainen silpoutumisen aiheuttaja on kone, mutta ihminen on tietenkin syyllinen siihen, että jossakin tehtaassa on koneita, jotka silpovat käsiä.

Omassa analyysissäni en ole erottanut automatiivien hakuisuutta, eli äskeinen esimerkki on luokiteltu automatiiviksi. Olen kuitenkin joutunut ottamaan käyttöön välikategorian tapauksille, jotka eivät tunnu sopivan sen paremmin passiiviseen kuin automatiiviseenkaan merkitystyyppiin.

c) Automatiivi/passiivi

Ongelmallisin kohta analyysissä ovat ne johdokset, joilla ilmaistaan inhimillisen tekijän ei-intentionaalista toimintaa. Olen ottanut käyttöön niitä varten välikategorian automatiivisen ja passiivisen merkityksen väliin. Automatiivi/passiivi-välikategoriaan olen sijoittanut inhimillisen tekijän ei-intentionaalisen toiminnan.

Välikategoriaan sijoitettujen verbien ilmaisema toiminta on epäsuoraa.

(16) *Se vika varmasti **korjaantuu** tässä vuosien myötä.* (AS12)

Vian korjaamiseen tarvitaan ainakin epäsuorasti inhimillistä toimijaa, mutta korjaantuminen ei ole tietoisien päätöksen tai toiminnan tulosta, vaan kenties seurausta useista erilaisista toimista. Tulkintaa ei voi tehdä pelkän verbin perusteella. Toisessa kontekstissa korjaaminen voi olla intentionaalista eli tällöin verbillä *korjaantua* on passiivinen merkitys.

(17) *Tämä kummallisuus **korjaantuu**, kun Espanjalle annetaan neljä lisäpaikkaa.* (KS10)

Ero automatiiviseen merkitykseen on hyvin pieni.

(18) – – *kaikki muut on tehty siinä hyvässä uskossa, että kaikki **hoitaantuu**.* (AS05)

Voivatko asiat hoitaantua itsestään, ilman että ihminen on mitenkään mukana? Tuskin. Esimerkki ei siis kuulu automatiivien ryhmään, mutta mahdollisen inhimillisen tekijän toiminta ei myöskään ole suoraa tai tarkoituksellista. Tällaisia automatiivisen ja passiivisen merkityksen välimaastoon sijoitettavia tapauksia oli aineistossani erittäin paljon.

Koiviston (1995) ja Kulosen (1985) käyttämät *puu kaatuu* -tyyppiset konkreettiset esimerkit eivät anna osviittaa abstraktimpien asiointilojen luokitteluun. Poliittisissa teksteissä puhutaan paljon nimenomaan abstrakteista asioista. Tilanteet kehittyvät, asiat hoituvat, markkinat muuttuvat, mutta kuinka paljon se on inhimillisten tekijöiden intentionaalista toimintaa?

Tässä käyttämäni automatiivi/passiivi-kategoria (inhimillisen tekijän ei-intentionaalinen toiminta) ei myöskään vastaa mediumia (ks. luku 3.1), sillä toiminta ei kohdistu tekijään itseensä. Refleksiivisesti käytetyt *U*-johdokset olen rajannut tutkimuksen ulkopuolelle, koska tarkoituksena oli keskittyä passiivisten merkitysten etsimiseen. Näiden refleksiivisinä pois karsittujen johdosten tarkempi tarkastelu todennäköisesti osoittaisi, että mukana on mediumiksi tulkittavia tapauksia, joissa tekijään itseensä kohdistuva teko ei ole suora eikä intentionaalinen. On kuitenkin mahdollista, että sekä automatiivi- että automatiivi/passiivi-kategorioissa on yksittäisiä tapauksia, jotka voisi tulkita myös mediumiksi. Tämä johtuu siitä, että aidosti automatiivisia merkityksiä on oikeastaan kovin vähän. Ihmisen toiminta on usein ainakin epäsuorasti mukana. Esimerkki 19 on luokiteltu automatiiviksi (ilmiö kehittyy, ihminen ei kehitä sitä), mutta sen voisi tulkita myös mediumiksi. Voisi ajatella, että nuorisokulttuuri kehittää itselleen tietynlaiset juomatavat, mutta tuskin tietoisesti. Koska toiminta ei ole tietoisista, kyseessä ei ole refleksiivi, vaan pikemminkin mediumi.

(19) Itävallassa nuorison keskuudessa on kehittynyt harvinainen – tai ei niinkään harvinainen – runsaan kertajuomisen ilmiö – (KS06)

Jos aina ei ole selvää, kuka on tekijä tai onko inhimillistä tekijää, myöskään se, keneen teko oikeastaan kohdistuu, ei ole aivan yksiselitteistä. Esimerkki 20 on luokiteltu automatiivi/passiiviksi: kollektiivinen tekijäjoukko me on mitä ilmeisimmin tekijä ja teko ei-intentionaalinen, mutta kohdistuuko teko tekijöihin itseensä? Heillä on kenties teon seurauksena vähemmän voimavaroja käytössään, joten sikäli kyllä. Myös tämän tapauksen voisi siis ajatella olevan mediumi.

(20) Meillä tuhlautuu nykyään valtavasti voimavaroja siksi, etteivät tietojärjestelmät toimi – (AS04)

Usein *U*-johdoksilla myös ilmaistaan tekoja, joiden vaikutukset eivät suoraan kohdistu keneenkään.

Semanttinen jaotteluni ei siis ole riittävän hienojakoinen erottamaan mediaalisia merkityksiä. Se ei kuitenkaan ole pelkästään tämän tutkimuksen puute, vaan johtuu siitä, että semanttiset kategoriat ovat yleensäkin sumearajaisia ja limittyvät osittain toisiinsa.

4.2. Verbiliittopohjaiset passiivirakenteet

Monipersonaisen passiivin toisena päätyyppinä ovat verbiliittopohjaiset passiivirakenteet, muutospassiivi ja tilapassiivi. Niissä predikaattina on verbiliitto, jossa apuverbiin *tulla*, *joutua* tai *olla* liittyy agenttipartisiippilauseke tai passiivinen partisiippi (ISK § 1332). Perinteisesti tällaiset rakenteet on käsitetty aktiivilauseiksi, joihin sisältyy passiivisen partisiipin muodostama predikaatiivi tai predikaatiiviadverbiaali (ks. esim. Hakulinen & Karlsson 1979). ISK:ssa tällaiset passiivisen partisiipin sisältävät verbiliitot luokitellaan passiiviksi, koska niillä on prototyypin passiivin ominaisuudet: ne etualaistavat kohteen ja taka-alaistavat tekijän (ISK § 1336, ks. myös luku 3.2). Monipersonaiseksi passiiviksi voidaan kuitenkin katsoa vain sellainen lause, jossa apuverbin ja partisiipin yhdistelmä muodostaa lauseen predikaatin.

Passiivin partisiippi voi olla leksikaalistunut adjektiiviksi (*suositettu*, *kielletty*, *oikeutettu*). Tällöin se ei muodosta passiivirakennetta. Leksikaalistumien rajaaminen on tässäkin tulkinnanvaraista, mutta apuna tulkinnassa voi käyttää adjektiiveille tyypillisiä piirteitä, kuten astemääritteitä (*tulla varsin suosituksi*) tai rinnastamista muiden adjektiivien kanssa (*tulla rempseäksi*, *miehekkääksi* ja *tatuoiduksi*) tai sitten sitä, että sana esiintyy vain partisiippimuotoisena (*aliedustettu* < **aliedustaa*). (ISK § 1336; H. Koivisto 1987: 33–70.) Verbimäisesti käytetty partisiippi on myös aikaan sidoksissa, kun taas adjektiivimaisesti käytetty partisiippi ilmaisee pysyvää tai toistuvaa ominaisuutta (H. Koivisto 1987: 4).

a) Muutospassiivi

Muutospassiivissa on apuverbi *tulla* tai *joutua* liittyneenä passiivimuotoiseen partisiippiin (VA- tai TU-partisiippiin) tai agenttipartisiippiin. Partisiippi on translatiivissa. Subjektitaroite ilmaistaan genetiivilausekkeella, joka on agenttipartisiipin yhteydessä pakollinen (*jouduin sateen yllättämäksi*). Tekijää ei siis tässä rakenteessa voi piilottaa, mutta tekijä ei ole huomion keskipisteenä. (ISK § 1333.)

Muutospassivilla on lähes samanlainen merkitys kuin johdospassiivilla: *asia hoitui ~ tuli hoidetuksi* (ISK § 1333–1334). Lauseyhteydessä se on useimmiten korvattavissa myös yksipersonaisella passiivilla.

(21) – – tämä ratkaisumalli, mikä aluksi tuli, oli kestävä ja koko eduskunnan tahdon vastainen, mutta hyvä, että asia **tuli** tältä osin **korjatuksi**. (AS12)

vrt. asia korjautui/korjattiin

b) Tilapassiivi

Toinen verbiliitosta muodostuva monipersonainen passiivirakenne on tilapassiivi. Apuverbinä on *olla*-verbi, ja partisiippi on essiivissä, nominatiivissa tai partitiivissa. (ISK § 1333.)

Tilapassiivi voi esiintyä seuraavissa muodoissa:

nominatiivi	TU-partisiippi	<i>kello on varastettu</i>
	agenttipartisiippi	<i>maa on lumen peittämä</i>
partitiivi	TU-partisiippi	<i>jutut ovat liioiteltuja</i>
	agenttipartisiippi	<i>tämä on ihmisen aikaansaamaa</i>
essiivi	TU-partisiippi	<i>kokoelma on sijoitettuna museoon</i>
	passiivin VA-partisiippi	<i>tapaus on poliisin tutkittavana</i>

Taulukko 3. Tilapassiivi

Yksikön nominatiivissa TU-partisiipista muodostettu tilapassiivi on hahmoltaan samanlainen kuin yksipersonaisen passiivin perfektin tai pluskvamperfektin: *kello on varastettu*. Yksipersonainen passiivi korostaa toimintaa 'joku on varastanut kellon' ja tilapassiivi kellon ominaisuutta 'laittomasti hankittu'. Toisin kuin yksipersonaisessa passiivissa, tilapassiivissa partisiippi voi olla myös partitiivissa: *kellot ovat varastettuja*. Tilapassiivin subjekti-NP ei ole kiellon johdosta partitiivissa: *kello ei ole varastettu* (vrt. yksipersonainen passiivi *kelloa ei ole varastettu*). Tilapassiivista voi myös muodostaa liittotempukset: *Kello on kai ollut varastettu*. (ISK § 1335.)

Tilapassiivia en käsittele tässä työssä.

4.3. Passiivilauseen tekijä

Passiivi siirtää huomion pois tekijästä. Suomen passiivi ei kuitenkaan ole persoonaton tai tekijätön. Yksipersonaisessa passiivissa taustalla on aina inhimillinen tekijä, jota vain ei

syystä tai toisesta haluta yksilöidä. Monipersonainen passiivi sisältää myös ei-inhimillisen tekijän mahdollisuuden. Monipersonaisessa passiivissa tekijää ei ole ilmipantuna, yksipersonaisessa passiivissa se sisältyy passiivin persoonapäätteeseen. Melkein aina taustalla oleva tekijä on kuitenkin puhetilanteessa pääteltävissä. Tulkintaa voidaan ohjata esimerkiksi olosijaisella tai erosijaisella puiteadverbiaalilla (*Meillä ei ole siivottu viikkokausiin.*). (ISK § 1328–1329.)

Passiivilauseen tekijä voidaan ilmaista myös agenttiadverbiaalilla *toimesta*, *taholta* tai *puolelta*. Agenttiadverbiaalin käyttö on hallinnollisille ja poliittisille tyypillinen piirre (ISK § 1327). Sillä viitataan usein instituutioon, joka ymmärretään aloitteen tekijäksi tai teettäjäksi.

Englannin kielessä tekijä voidaan passiivilauseessa ilmaista *by*-preposition avulla. Agentti ei kuitenkaan ole passiivilauseen pakollinen osa; vain 20–30 prosenttia englannin passiivilauseista on agentillisia (Siewierska 1984: 38). Englannin agentillisessa passiivilauseessa topiikiksi on nostettu aktiivilauseen objektia vastaava argumentti, mutta tekijäkin (agentti) on haluttu mainita. Suomessa agentillista passiivia ei ole, joten kääntäjä joutuu valitsemaan jonkin muun keinon saman merkityssisällön välittämiseen.

5. JOHDOSPASSIIVIN KÄYTTÖ ALKUPERÄISSUOMESSA JA KÄÄNNÖSSUOMESSA

Tässä luvussa esittelen johdospassiivia koskevat tulokset. Olen käyttänyt johdospassiivista seuraavanlaista määritelmää: johdospassiivi 1) on transitiiviverbistä muodostettu *U*-johdos (transitiiviverbi voi olla muu kuin morfologisesti suoraan edeltävä kantasana, kunhan se kuuluu samaan korrelaatioketjuun), 2) ilmaisee inhimillisen tekijän intentionaalista toimintaa ja 3) on tunnusmerkkinen suhteessa vastaavaan aktiivimuotoon. Periaatteessa johdospassiivi on lauseyhteydessään muutettavissa aktiiviksi tai yksipersonaiseksi passiiviksi.

5.1. Analyysimenetelmä

Johdospassiivin voi muodostaa *U*-, *tU*-, *UtU*- ja *VntU*-johtiminen verbi silloin, kun se on lauseessa predikaattina. Tämän tutkimuksen kohteeksi valitsin johtimet *UtU* ja *VntU*, joiden perusmerkitys on passiivis-translatiivinen (Karlsson 1982: 262, ISK § 339) ja jotka ovat lisäksi helposti segmentoitavissa. *tU*-johdinta edustamaan valitsin kolmitavuiset *ttU*-loppuiset verbit, koska ne ovat rakenteeltaan varsin yhtenäinen joukko ja merkitykseltään yleensä automatiivisia tai passiivisia (Räisänen 1988: 79). *tU*-johtimen segmentointi ei ole aivan yksiselitteistä. Käytännössä *tU*-johdin esiintyy yhdistelminä *ttU*, *ntU*, *htU*, *oitU* jne. (L. Hakulinen 1979: 269, 292). Täsmällisen segmentoinnin sijaan pyrin kuitenkin löytämään samanmuotoisia sanahahmoja, tässä tapauksessa kolmitavuisia, *ttU(a)*-loppuisia verbejä (*kuormittua*, *selittyä*). Johdospassiivin määritelmän mukaisesti rajasin tarkastelun lauseen predikaattina toimiviin finiittimuotoihin ja käytännön syistä lisäksi vain myönteisiin muotoihin.

Käytin analysoinnissa apuna WordSmith Tools -ohjelmaa, jonka haittapuolena on, ettei se tunnista sanaluokkia. Hakukomennoilla **ntu*/*nty** ja **utu*/*yty** tulokseksi tuli siis runsaasti muiden sanaluokkien sanoja, jotka jouduin ensin poistamaan. *ttU*-verbit hain käännteissanakirjan avulla, koska pelkällä **ttu*/*tty**-hakukomennolla hakutulosten määrä olisi noussut täysin hallitsemattomaksi. *ttU*-johtimisten verbien joukkoa rajasin edelleen kolmitavuisiin, jolloin joukosta jäivät pois erittäin tiuhaan esiintyvät johdokset *liittyä*, *muuttua* ja *täytyä*, jotka runsaudestaan huolimatta eivät ole erityisen kiinnostavia analyysin kannalta, koska niitä käytetään usein hyvin fraasimaisesti (puheajasta: *minuutti on täyttynyt*). Esimerkiksi *liittyä*-verbi esiintyi käännessuomessa finiittimuotoisena peräti 1 219 kertaa, ja

kun tämän päälle tulevat vielä partisiippimuodot (jhnk *liittyvä*), sitä voidaan pitää jonkinlaisena merkinä sanaston yksipuolisuudesta.

Keräsin aineistoa aluksi pelkän muodon perusteella. Sen jälkeen erotin merkitykseltään automatiiviset ja passiiviset johdot refleksiivisistä. Refleksiivisiä *U*-johdoksia en ottanut mukaan tutkimukseen. Analyysin ensimmäisessä osiossa selvitän, millaisista kantasanoista *U*-johdoksia on muodostettu. Sen jälkeen siirryn tarkastelemaan *U*-johdosten merkitystä ja vertailen merkitystyyppien esiintymämääriä alkuperäis-suomessa ja käännessuomessa. Viidennen luvun lopussa tarkastelen uudismuodosteina ilmenevää *U*-johdosten produktiivisuutta.

5.2. *U*-johdoksen suhde kantasanaan

5.2.1. Kantasana ja korrelaatioketju

U-johdoksen taustalle on usein hahmotettavissa kantaverbi, jonka yhteys johdokseen on varsin suoraviivainen. Selkeimmässä tapauksessa kantasana on hahmotettavan transitiiviverbin ja *U*-johdoksen välinen yhteys on morfologisesti täysin läpinäkyvä: *korja-a > korja-utu-u / korja-antu-u*.

Muutamit *U*-vartaloiset verbit ovat poikkeuksellisesti intransitiivikantaisia (ISK § 339), mutta silloinkin korrelaatioketjuun kuuluu myös transitiiviverbi, joka on vaihtoehtoisesti hahmotettavissa kantasana. Esimerkiksi *UtU*-johdosta *kulkeutua* morfologisesti suoraan edeltävä muoto olisi *kulkea*, mutta semanttisesti johdoksen merkitys palautuu samasta kannasta muodostettuun kausatiiviverbiin *kuljettaa*. Vastaavanlainen tapaus on myös *palautua < palauttaa*. Olen tässä tutkimuksessa tulkinnut johdospassiivin määritelmään kuuluvaa transitiiviverbin vaatimusta siten, että kannaksi sopivan transitiiviverbin ei tarvitse olla morfologisesti suoraan edeltävä, kunhan se kuuluu samaan korrelaatioketjuun.

Oma erityistapauksensa ovat verbit *herpaantua (< hervota)* ja *selkeytyä/selkiytyä/selkiintyä (< seljetä)*. Tavallisesti *U*-johdin muuttaa kantaverbin merkitystä, mutta näissä tapauksissa kantaverbi ja johdos ovat lähes synonyymisia: herpoaminen on itsestään tapahtuvaa toimintaan aivan niin kuin herpaantuminenkin. Tällaisia tautologisia (Räisänen 1988: 87) *U*-johdoksia oli aineistossa muutama kappale.

Johdoksen verbikantaisuuden ja nominikantaisuuden välille ei ole mahdollista vetää täysin selkeitä rajoja. Kuten edellä kohdassa 4.1.1. todettiin, kielenkäyttäjä pyrkii usein hahmottamaan kantasana substantiivin tai adjektiivin, jos sellainen on taustalla nähtävissä,

vaikka morfologisesti välitön kantasana olisikin verbi (Räisänen 1978: 325). Tämän tutkimuksen aineistossa oli muutamia *U*-johdoksia, joiden kantasanaksi tuntui tarjoutuvan sekä verbi että nomini:

kasa/kasata > *kasaantua*

lisä/lisätä > *lisääntyä*

raja/rajata > *rajautua*

tuho/tuhota > *tuhoutua*

Jyrkkää jakoa nominikantaisten ja verbikantaisten johdosten välille en siis ole tehnyt, mutta monet nominikantaisiksi hahmottuvat *U*-johdokset (*harmaantua*, *ikääntyä*) ovat jääneet analyysin ulkopuolelle siksi, että ne ovat merkitykseltään yksinomaan automatiivisia eikä niiden korrelaatioketjusta löydy passiivijohdoksen kannaksi sopivaa transitiiiverbiä.

Joskus *U*-johdokselle on vaikea tai mahdoton määritellä kantasanaa. Tässä aineistossa erityisen hankalaksi osoittautui alkuperäissuomessa esiintynyt *VntU*-johdos *kohtaantua*, jonka merkityskin jää hieman hämäräksi. Sanahahmon perusteella kyseessä on johdos, jonka kantasana on kenties *kohta* tai *kohdata*. Tätä ja muutamia muita vakiintumattomia *U*-johdoksia käsittelem erikseen luvussa 5.5.

Johdosten segmentointi, johtimen ja kannan erottaminen toisistaan, ei myöskään aina ole aivan yksinkertaista – eikä kenties edes tarpeellista. Kielenpuhujat kuitenkin hahmottaa johdostyyppit pikemminkin samankaltaisina sanahahmoina kuin kannan ja johtimen yhdistelminä. Tärkeämpää kuin yksittäisten johdosten "oikea" segmentointi ja ryhmittely muodon perusteella onkin johdoksen kokonaisrakenne: tavuluku ja loppuäänteet (Räisänen 1988: 21). Mikäli johdoksia kuitenkin halutaan ryhmitellä morfologisesti, se voisi tapahtua esimerkiksi seuraavalla tavalla (apuna käytetty Räisänen 1988: 72–102 luokittelua):

ttU-verbien kannaksi voidaan hahmottaa joko nomini tai kausatiiviverbi, jolloin esimerkiksi verbin *erottua* kanta voisi olla *ero* tai *erottaa* tai jopa supistumaverbi *erota* (Räisänen 1988: 71). Aineistosta löytyi 18 *ttU*-loppuista verbiä, joita käytettiin automatiivisessa tai passiivisessa merkityksessä. Suurin osa niistä on hahmotettavissa osaksi korrelaatioketjua, johon kuuluu sekä nomini että kausatiiviverbi.

ero > *erottaa* > *erottua*

hahmo > *hahmottaa* > *hahmottua*

puoli > *puolittaa* > *puolittua*

romu > *romuttaa* > *romuttua*

vesi > *vesittää* > *vesittyä*

väli > *välittää* > *välittyä*

Astevaihtelu muuttaa vartaloa.

helppo > helpottaa > helpottua

vauhti > vauhdittaa > vauhdittua

Johdin voi myös liittyä nominin monikkovartaloon.

kehä? > kehittää > kehittyä

kuorma > kuormittaa > kuormittua

lievä > lievittää > lievittyä

luja > lujittaa > lujittua

pitkä > pitkittää > pitkittyä

ylä > ylittää > ylittyä

Oleellisempaa kuin taustalla mahdollisesti olevan nominin muoto on kuitenkin transitiivisen kausatiiviverbin löytyminen korrelaatioketjusta.

kiinteä/kiinni > kiinnittää > kiinnittyä

Muutamilla *ttU*-johdoksilla ei ole nominia taustalla, vaan ne korreloivat pelkän kausatiiviverbin kanssa.

asettaa > asettua

selittää > selittyä

tyydyttää > tyydyttyä

UtU- ja *VntU*-johdoksia oli muodostettu yhteensä 67 eri verbistä. *UtU*- ja *VntU*-johdoksille voidaan hahmottaa kannaksi:

1) korrelaatioketju, johon kuuluu nomini sekä verbi

kasa > kasata > kasaantua

lisä > lisätä > lisääntyä

raja > rajata > rajautua

tuho > tuhota > tuhoutua

2) kausatiiviverbi

kuljettaa > kulkeutua

palauttaa > palautua

3) supistumaverbi

korjata > korjautua

leikata > leikkautua

muokata > muokkautua

4) kaksitavuinen verbi

hoitaa > hoitua/hoitaantua

purkaa > purkaantua

5) nomini

Monista *UtU*- ja *VntU*-johdoksista on käytössä useita rinnakkaisia muotoja. Tämän tutkimuksen aineistossa rinnakkaisia muotoja oli yhteensä 10 verbistä: *hoitautua/hoitaantua*, *jakautua/jakaantua*, *kasautua/kasaantua*, *kertautua/kertaantua*, *korjautua/korjaantua*, *leikkautua/leikkaantua*, *lykkäytyä/lykkääntyä*, *muokkautua/muokkaantua*, *purkautua/purkaantua*, *tuhlautua/tuhlaantua*.

Kaikilla *UtU*-verbeillä ei kuitenkaan ole *VntU*-varianttia ja päinvastoin. Kolmitavuisesta *CtA*-loppuisesta kantavartalosta on mahdollista johtaa vain *UtU*-verbi; *VntU*-johdokset sen sijaan ovat kantavartaloltaan aina kaksitavuisia. Kaksitavuisistakin verbikannoista muodostetaan yleensä *UtU*-johdos silloin, kun verbivartalo loppuu lyhyeen vokaaliin. Erityisesti *AA*-vartaloisista supistumaverbeistä muodostetuissa johdoksissa *UtU*-/*VntU*-vaihtelu on tavallista (*lykkäytyä/lykkääntyä*, *muokkautua/muokkaantua*). (ISK § 345.)

Joskus harvoin *UtU*- ja *VntU*-johdoksilla on merkitysero, kuten verbeillä *vaivautua* ('nähdä vaivaa') ja *vaivaantua* ('kiusaantua') (Räisänen 1988: 84).

Oma vaikutelmani on, että pidemmän johdinaineksen sisältävä muoto synnyttää voimakkaammin automatiivisen mielikuvan. Esimerkiksi rinnakkaisista muodoista *hoitua/hoitautua/hoitaantua* kaikkein selkeimmin "itsestään tapahtuvaa" on *hoitaantuminen*. *U*-johdin on niin yleinen, että se saattaa ikään kuin kulua käytössä, jolloin sen merkityssisällön ilmaisemiseen tarvitaan uusia keinoja.

5.2.2. Johdosten leksikaalistuminen

Aineistoa rajatessani jouduin ottamaan kantaa myös johdosten leksikaalistumiseen. Tehtävä ei ollut helppo, sillä leksikaalistuminen on vain ääritapauksissa yksiselitteinen ilmiö. Johdoksen mahdollista leksikaalistumista ei voi selvittää mekaanisesti esimerkiksi sanakirjan avulla (ts. jos johdos on omana hakusananaan sanakirjassa, se on leksikaalistunut), sillä suurin osa läpinäkyvistä johdoksista kuuluu sekä leksikkoon että kielioppiin (Räisänen 1978: 338). Esimerkkinä voidaan tarkastella sekä alkuperäissuomen että käännessuomen aineistossa passiivisesti käytettyä verbiä *korjaantua/korjautua*. Se löytyy omana hakusananaan

Kielitoimiston sanakirjasta (KTS) ja on määritelty seuraavasti (tässä luvussa käytettyjä sanakirjamääritelmiä ja -esimerkkejä on lyhennetty ja hakusana on merkitty lihavoinnilla):

korjaantua (rinn. **korjautua**) tulla ehjäksi, kuntoon, parantua, kohentua.

Vika korjaantui. Sillä se asia korjaantuu. Epäkohdat eivät korjaannu itsestään.

Kantaverbi *korjata* puolestaan määritellään näin:

korjata tehdä jk rikkinäinen, viallinen t. epäkuntoinen ehjäksi, käyttökelpoiseksi, panna kuntoon, kunnostaa; poistaa jstak virheet, oikaista, parantaa.

Auto on korjattavana. Tietä korjataan. Korjata erehdyksensä. Se ei korjaa asiaa.

Johtamattoman verbin ja johdoksen merkitys on siis käytännössä sama muuten, paitsi että johdos sisältää automatiivisen merkityslisän, itsestään tapahtumisen tunnun.

(22) Säätelijä – – toivoi toivomistaan, että kaikki korjaantuisi ajan kanssa tai että ritari uljas karauttaisi paikalle kiiltävässä haarniskassaan – – (KS06)

Leksikaalistumisen arviointi on siis tehtävä lähinnä oman intuition varassa. Leksikaalistumisjatkumon ääripään *U*-vartaloiset verbit, joiden kantasanaa ei ole hahmotettavissa lainkaan (esim. *istua*) olen ilman muuta rajannut tarkasteluni ulkopuolelle. Sen sijaan erityistä huomiota olen joutunut kiinnittämään niihin tapauksiin, joissa johdoksen merkitys on jossain määrin eriytynyt kantaverbin merkityksestä, tavallisesti niin, että johdos liittyy vain johonkin kantaverbin monista merkityksistä. Esimerkiksi verbillä *lukea* on sekä merkitys 'tulkita kirjoitusta' että 'sisällyttää johonkin', mutta vastaavan *U*-johdoksen *lukeutua* merkitys on (ainakin tavallisesti) kapeampi.

lukea tulkita kirjoitusta (tai muita merkkejä), opiskella, olla jssak kirjoitettuna, selvittää lukumäärä, sisällyttää jhk, laskea jhk kuuluvaksi, katsoa jksik, pitää jnak.

lukeutua pitää (itseään) jhk kuuluvana.

Johdoksen merkitys voi myös olla abstraktimpi kuin kantasanan. Tällöin sille ei myöskään voi olla ajateltavissa passiivista merkitystä, vaan ainoastaan automatiivinen. Tämä käy erityisen selvästi ilmi, kun *U*-johdoksen sisältävä esimerkkilause koetetaan muuttaa yksipersonaiseksi passiiviksi.

(23) – – käytön vähentäminen kyseisissä maissa nykyiseen käyttötasoon verrattuna kostautuu kuluttajille. (KS10) vrt. kostetaan kuluttajille

kostaa tuottaa jklle vastavuoroisesti vahinkoa kärsimänsä vääryyden, pahanteon tms. johdosta.

kostautua saada pahat t. ikävät seuraukset laiminlyönnistä tms.

Milloin sitten merkitys on eriytynyt niin pitkälle, ettei johdosta voi enää yhdistää kantasanaan? *UtU*- ja *VntU*-johdoksista löysin oikeastaan vain yhden esimerkin, jossa *VntU*-johdinaines on selvästi näkyvillä, mutta johdoksen merkitys on niin erilainen kuin kantasanan, että mielestäni kysymys on kokonaan eri sanasta.

(24) *Se tarkoittaa sitä, että kaikkien uusien tehtävien, joita kunnille siunaantuu, valtionosuudet tulevat pienenemään.*

Kielitoimiston sanakirjan määritelmienkään perusteella verbien *siunata* ja *siunaantua* merkityksissä ei ole juuri mitään yhteistä.

siunata toivottaa t. rukoilla jllek Jumalan siunausta, hyväksyä t. vahvistaa esitys, suunnitelma tms., olla kiitollinen, muistella kiitollisena, kiittää

Eduskunta siunasi hallituksen ratkaisun. Siunata hyvää onneaan.

siunaantua (rinn. **siunautua**) tulla, syntyä, ilmaantua, kertyä.

Lunta on siunaantunut runsaasti tänä talvena.

Olen tässä asiassa pyrkinyt vetämään rajat mieluummin liian löysiksi kuin tiukoiksi: lukeutumisen ja kostautumisen kaltaiset merkitykseltään hieman eriytyneet johdokset olen kelpuuttanut mukaan analyysiin, mutta siunaantumisen olen jättänyt pois. Usein karsinnan on voinut tehdä myös merkityksen refleksiivisyyden perusteella, jolloin ei ole tarvinnut ottaa kantaa leksikaalistumisen asteeseen. Esimerkiksi verbiä *kokoontua* pohdin tässä mielessä, sillä sen yhteys mahdollisiin kantoihin *koko* tai *koota* tuntuu aika hataralta, mutta koska se esiintyi aineistossa ainoastaan refleksiivisessä, tai pikemminkin kollektiivisessä, merkityksessä, en joutunut ottamaan siihen kantaa.

Yksi erityistapaus aineistossa on verbi *lisääntyä*, joka muodostaa yksinään suurimman osan *VntU*-johdosesiintymistä (esiintymämääristä tarkemmin kohdassa 5.3). Kun yksi yksittäinen sana on aineistossa näin yleinen, on syytä pohtia, mistä sen yleisyys voi johtua: onko sen merkityksessä tai esiintymisympäristössä jotakin, mikä erottaa sen aineiston muista *U*-johdoksista.

Kielitoimiston sanakirjan mukaan *lisääntyä* merkitsee samaa kuin 'tulla lukuisammaksi, enentyä, karttua, kasvaa, laajeta, suurentua'. Sanakirjamääritelmäkin osoittaa, että *lisääntyä* on käytännössä leksikaalistunut synonyymi sanoille *kasvaa*, *laajeta* ym. eikä sillä ole enää

selkeää yhteyttä teoreettiseen kantasanaansa *lisä*. Verbin sisällyttäminen tutkimukseen on kuitenkin perusteltua, koska sillä ilmaistaan tyypillisesti juuri passiivista merkitystä.

Lisääntyä myös eroaa useimmista muista *VntU*-johtimisista verbeistä siinä, että se ei ole samalla tavalla suomen kielen uniikkiainesta kuin *U*-johdokset tyypillisesti ovat. Toisin sanoen *lisääntyä* on käännettävissä englanniksi yhdellä verbillä (*increase*), kun tavallisesti *U*-johdosten kaikkien merkityspiirteiden kääntämiseen yksi englannin kielen verbi ei riitä.

Lisääntyä voi esiintyä hyvin erilaisissa konteksteissa. Subjektina voi olla niin fyysinen tarkoite (*huonokuntoiset tiet, matkustajatuomiset*), ajallis-paikallinen prosessi (*kulutus, lentoliikenne, maidontuotanto*) kuin abstraktikin tarkoite (*avoimuus, eriarvoisuus, tyytyväisyys*). Kun puhutaan fyysisistä tarkoitteista, kysymys on nimenomaan niiden määrän lisääntymisestä. Voidaan jopa kysyä, onko lisääntyminen aina väistämättä määrän lisääntymistä vai voiko esimerkiksi toiminnan intensiteetti lisääntyä. Sekä alkuperäissuomen että käännössuomen aineistossa ehdottomasti yleisin *lisääntyä*-verbin subjekti olikin juuri *määrä* (AS 42 esiintymää, KS 30 esiintymää). Substantiivi *määrä* on merkitykseltään niin yleinen, että se kaipaa jonkinlaista määritettä (esim. *henkilöautojen, huostaanottojen*). Toinen vastaavanlainen yleismerkityksinen substantiivi on *tarve*, joka esiintyi alkuperäissuomen aineistossa 14 kertaa.

Kahden merkitykseltään hyvin väljän substantiivin jälkeen yleisin *lisääntyä*-verbin subjekti oli sekä alkuperäissuomessa että käännössuomessa *köyhyys* (AS 11 ja KS 14 esiintymää). Puheenaiheet tietenkin näkyvät yleisimmissä subjekteissa: Suomessa lisääntyvät alkoholihaitat ja mielenterveysongelmat, Euroopassa kilpailu ja liikkuvuus, rasistiset rikokset ja laitton maahanmuutto. Asiat, joiden lisääntymisestä puhutaan, ovat usein kielteisiä. Tarkkoja lukuja puheenaiheiden kielteisyydestä tai myönteisyydestä on kuitenkin mahdotonta esittää, koska kielteisyys/myönteisyys on hyvin subjektiivinen asia: onko esimerkiksi kulutuksen lisääntyminen kielteistä vai myönteistä?

Alkuperäissuomessa subjektina saattoi usein olla myös pronomini *se*; käännössuomessa pronominisubjekteja oli vain muutama. Käännössuomessa *lisääntyä*-verbillä oli usein kaksi tai useita rinnasteisia subjekteja. Alkuperäissuomen aineistossa *lisääntyä*-verbin subjektien joukossa oli myös muutama uudissana (*pekkarointi, pendelöinti*).

Lisääntyä-verbin merkitys voi olla automatiivinen (*valo lisääntyy, rankkasateet lisääntyvät*), passiivinen (*pelastuslaitosten tehtävät ovat lisääntyneet*) tai automatiivis-passiivinen. Toisinaan puhuja saattaa hyödyntää automatiivisuuden vaikutelmaa puhuessaan prosesseista, joihin väistämättä liittyy ihmisen toiminta.

(25) *Halpatyövoiman käyttö kasvaa ja pätkätöiden osuus lisääntyy, jos niiden annetaan kasvaa ja lisääntyä. (AS09)*

Johdospassiivin määritelmän mukaan passiivinen *U*-johdos on tunnusmerkkinen suhteessa johtamattomaan verbiin. Joidenkin selkeimpien tapausten tunnusmerkkisyys onkin itsestään selvää: *hoitaantua* on todella jotakin enemmän kuin *hoitaa*. Sen sijaan frekventeimpien *ttU*- ja *UtU*-johdosten, kuten *kehittyä* tai *määräytyä*, tunnusmerkkisyys ei tunnu niin selvältä. En kuitenkaan ole jättänyt mitään tällä perusteella analyysin ulkopuolelle, vaan tyydyn toteamaan, että toiset *U*-johdokset täyttävät johdospassiivin tuntomerkit paremmin kuin toiset.

5.3. Johdosten esiintymämäärät

ttU-, *UtU*- ja *VntU*-johdosten merkityksen analysoinnissa olen käyttänyt luvussa 4.1.2 esitettyä jakoa refleksiiviseen (tekijään itseensä kohdistuvaan), automatiiviseen (itsestään tai jonkin luonnonvoiman aiheuttamana tapahtuvaan), passiiviseen (inhimillisen tekijän aiheuttamaan ja intentionaaliseen) ja automatiivis-passiiviseen (inhimillisen tekijän aiheuttamaan ja ei-intentionaaliseen) merkitykseen. Aineistosta löytyi passiivisia, automatiivisia ja automatiivi/passiivi-välikategoriaan kuuluvia johdoksia yhteensä 1 568 esiintymää, joista 844 alkuperäissuomessa ja 724 käännessuomessa. Seuraavassa taulukossa on esitetty *ttU*-, *UtU*- ja *VntU*-johdosten esiintymämäärät alkuperäissuomessa ja käännessuomessa. Alkuperäissuomen aineiston koko oli 1 839 408 sanaa ja käännessuomen aineiston 3 041 479 sanaa. Jotta esiintymämäärät olisivat keskenään vertailukelpoisia, olen laskenut johdosten määrän 1 000 000 sanaa kohti.

	Alkuperäissuomi		Käännessuomi	
	n	n/1 000 000 sanaa	n	n/1 000 000 sanaa
<i>ttU</i>	184	100,1	205	67,4
<i>UtU</i>	232	126,2	182	59,8
<i>VntU</i>	428	232,7	337	110,8
Yhteensä	844	458,9	724	238,1

Taulukko 4. Automatiivisten ja passiivisten *ttU*-, *UtU*- ja *VntU*-johdosten esiintymät alkuperäissuomessa ja käännessuomessa

Alkuperäissuomessa oli kaikkia *U*-johdoksia yhteensä lähes kaksinkertaisesti käännessuomeen verrattuna. *VntU* oli johtimista yleisin sekä alkuperäissuomessa että

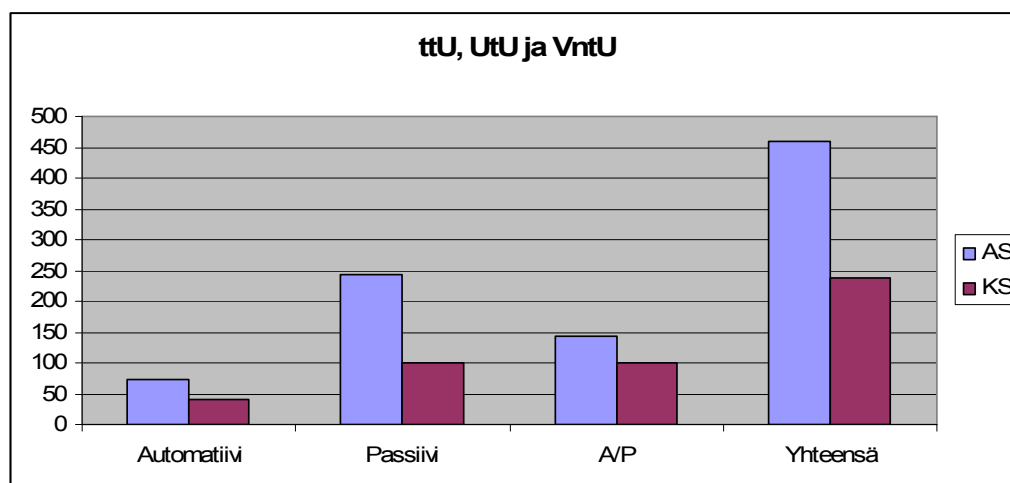
käännössuomessa. Se on myös merkitykseltään usein selvimmin tunnusmerkkinen suhteessa johtamattomaan verbiin. Vähiten oli alkuperäissuomessa *ttU*-johtimisia verbejä ja käännössuomessa *UtU*-johtimisia, mutta erot *ttU*- ja *UtU*-johtimisten verbien esiintymämäärien välillä olivat melko pieniä sekä alkuperäissuomessa että käännössuomessa. Nykysuomen sanakirjassa on Räisäsen (1988: 99) mukaan n. 770 *UtU*- ja n. 290 *VntU*-johdosta, mutta *UtU*-johtimeen liittyy herkemmin refleksiivinen merkitys (mts. 101), mikä saattaa selittää sen, että tämän tutkimuksen aineistossa *UtU*-johdoksia oli vähemmän. Lisäksi yksi yksittäinen verbi *lisääntyä* kasvattaa *VntU*-johdosten määrää huomattavasti.

Tarkempi kuva toisaalta alkuperäissuomen ja käännössuomen eroista sekä toisaalta eri merkitystyyppien yleisyydestä saadaan, kun kunkin merkitystyyppin esiintymät lasketaan erikseen.

	Alkuperäissuomi		Käännössuomi	
	n	n/1 000 000 sanaa	n	n/1 000 000 sanaa
Automatiivi	133	72,3	120	39,5
Passiivi	449	244,2	304	100,0
Automatiivi/passiivi	262	142,5	300	98,7
Yhteensä	844	458,9	724	238,1

Taulukko 5. *U*-johdosten (*ttU*, *UtU* ja *VntU*) esiintymät merkitystyypeittäin

Pylväsdiagrammina merkitystyyppien erot näytävät tältä:

Kuvio 2. *ttU*-, *UtU*- ja *VntU*-johdokset merkitystyypeittäin

Alkuperäis-suomessa passiivisessa merkityksessä käytettyjä johdoksia oli huomattavasti enemmän kuin käänno-suomessa. Myös käänno-suomessa passiivinen merkitys oli yleisin merkitystyyppi, mutta vain niukasti, sillä automatiivis-passiivisia johdoksia oli lähes yhtä paljon kuin varsinaisia passiivisia. Alkuperäis-suomessa automatiivisten osuus kaikista *U*-johdoksista oli 15,8 prosenttia, passiivisten 53,2 prosenttia ja automatiivis-passiivisten 31,0 prosenttia. Käänno-suomessa automatiivisia oli 16,6 prosenttia, passiivisia 42,0 prosenttia ja automatiivis-passiivisia 41,4 prosenttia.

Sitä, ovatko alkuperäis-suomen ja käänno-suomen väliset erot eri merkitystyyppien käytössä tilastollisesti merkitseviä, voidaan selvittää χ^2 -riippumattomuustestin avulla⁷. Testin mukaan eri merkitystyyppien käyttö alkuperäis-suomessa ja käänno-suomessa eroaa toisistaan erittäin merkitsevästi. χ^2 -jakauman mukainen kriittinen arvo kahdella vapausasteella ja merkitsevyystasolla 0,01 on 9,21. Testisuureen arvoksi saadaan 22,105, joka on selvästi kriittistä arvoa suurempi. Toisin sanoen merkitystyyppien esiintymistäajuus on alkuperäis-suomessa ja käänno-suomessa erilainen.

Kun eri merkitystyyppien esiintymämäärät lasketaan jokaiselta johdinvariantilta (*ttU*, *UtU*, *VntU*) erikseen, nähdään, ilmaistaanko tietyllä johdinvariantilla tietynlaisia merkityksiä. Seuraavassa taulukossa on ensin *VntU*-johdokset jaoteltu merkityksen perusteella automatiivisiin, passiivisiin ja automatiivi/passiivi-välikategoriaan kuuluviin. Luvut on jälleen esitetty suhteutettuna 1 000 000 sanaa kohti.

	Alkuperäis-suomi		Käänno-suomi	
	n	n/1 000 000 sanaa	n	n/1 000 000 sanaa
Automatiivi	58	31,5	25	8,2
Passiivi	217	118,0	120	39,5
Automatiivi/passiivi	153	83,2	192	63,1
Yhteensä	428	232,7	337	110,8

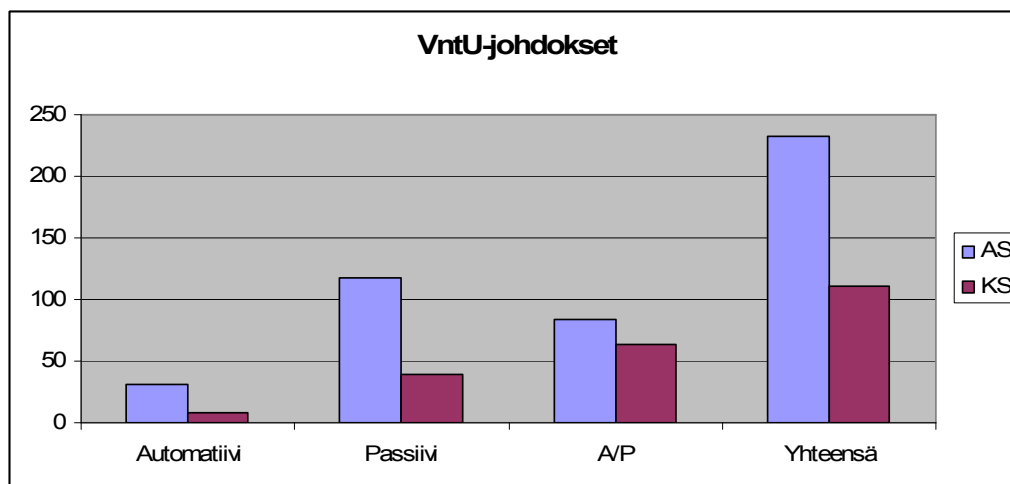
Taulukko 6. *VntU*-johdokset merkitystyypeittäin

⁷ Nollahypoteesina χ^2 -riippumattomuustestissä on, että rivi- ja sarakemuuttujien arvot ovat riippumattomia toisistaan. Testissä lasketaan ensin nollahypoteesin mukaiset odotetut arvot. Sen jälkeen lasketaan testisuure

$$\chi^2 = \sum_{i=1}^r \sum_{j=1}^s \frac{(n_{ij} - e_{ij})^2}{e_{ij}}. \text{ Testisuureen arvo on sitä suurempi, mitä enemmän odotetut ja havaitut frekvenssit}$$

poikkeavat toisistaan. Näin laskettu testisuure noudattaa asympotoottisesti χ^2 -jakaumaa. Testisuureen ja ns. vapausasteen perusteella lasketaan merkitsevyystaso (vapausaste = $(r-1)(s-1)$, jossa r on rivien määrä ja s sarakkeiden määrä). Mikäli testisuure on suurempi kuin taulukkoarvo, se tulkitaan näytöksi nollahypoteesia vastaan. (Heikkilä 2001: 212–213; Luojola 2006: 149–152; ks. myös esim. Tirkkonen-Conditt 2005: 126–127.)

Alkuperäis-suomessa passiivinen merkitys oli yleisin. Käännös-suomessa sen sijaan oli eniten automatiivi/passiivi-kategoriaan kuuluvia *VntU*-johdoksia. Automatiivisia *VntU*-johdoksia käännös-suomessa oli aivan erityisen vähän, vain 8,2 esiintymää 1 000 000 sanaa kohti (7,4 prosenttia käännös-suomen *VntU*-johdoksista).

Kuvio 3. *VntU*-johdokset merkitystyypeittäin

VntU-johdoksissa on huomionarvoista se, että yksi yksittäinen verbi, *lisääntyä*, muodosti yksinään suurimman osan esiintymistä. Alkuperäis-suomessa verbi *lisääntyä* esiintyi 337 kertaa eli 183,3 kertaa 1 000 000 sanaa kohti, ja käännös-suomessa 312 kertaa eli 102,6 kertaa 1 000 000 sanaa kohti. Sen osuus oli siis 79 prosenttia kaikista alkuperäis-suomen *VntU*-johdoksista ja 93 prosenttia kaikista käännös-suomen *VntU*-johdoksista.

Muita *VntU*-johdoksia kuin *lisääntyä* oli sekä alkuperäis-suomessa että käännös-suomessa erittäin vähän, kuten seuraavasta taulukosta näkyy.

	Alkuperäis-suomi		Käännös-suomi	
	n	n/1 000 000 sanaa	n	n/1 000 000 sanaa
Automatiivi	14	7,6	10	3,3
Passiivi	64	34,8	7	2,3
Automatiivi/passiivi	13	7,1	8	2,6
Yhteensä	91	49,5	25	8,2

Taulukko 7. Muut *VntU*-johdokset kuin *lisääntyä*

Käännös-suomessa muita *VntU*-johdoksia oli erityisen vähän, koko aineistossa vain 25 esiintymää. Alkuperäis-suomessa passiivinen merkitys oli *VntU*-johdosten

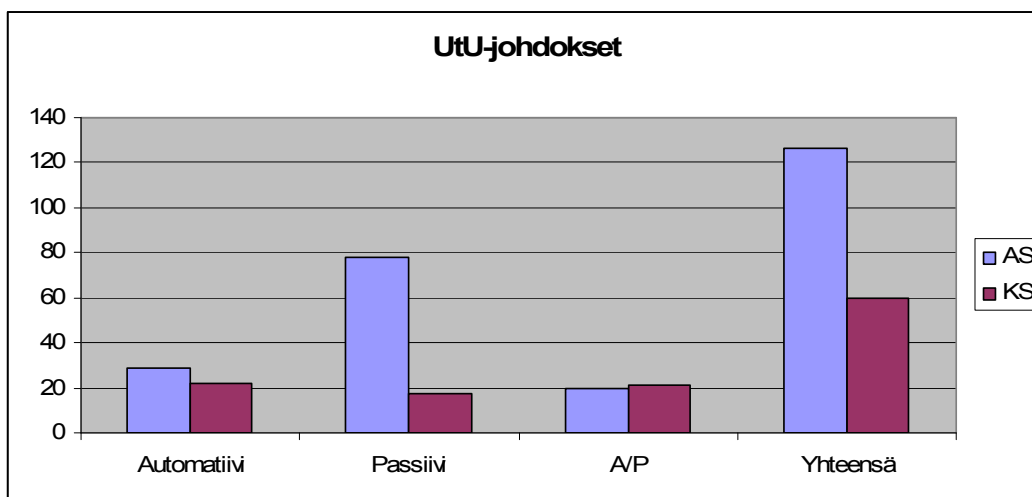
merkitystyypeistä yleisin, mutta käännessuomessa *VntU*-johdoksia käytettiin passiivisessa merkityksessä vain muutamia kertoja. Passiivisesti käytettyjen *VntU*-johdosten joukossa oli myös muutamia tilapäismuodosteita, joita käsittelem tarkemmin luvussa 5.5.

UtU-johdoksia oli sekä alkuperäissuomessa että käännessuomessa melkein puolet vähemmän kuin *VntU*-johdoksia (*lisääntyä* mukaan luettuna). Seuraavassa taulukossa on esitetty yhteenveto *UtU*-johdoksista.

	Alkuperäissuomi		Käännessuomi	
	n	n/1 000 000 sanaa	n	n/1 000 000 sanaa
Automatiivi	53	28,8	66	21,7
Passiivi	143	77,8	52	17,1
Automatiivi/passiivi	36	19,6	64	21,0
Yhteensä	232	126,2	182	59,8

Taulukko 8. *UtU*-johdokset merkitystyypeittäin

UtU-johdoksissa alkuperäissuomen passiivinen käyttö erottui vielä selkeämmin muista merkitystyypeistä. Alkuperäissuomen *UtU*-johdoksista 61,6 prosenttia oli passiivisia. Koska käännessuomessa passiivisessa merkityksessä käytettyjä *UtU*-johdoksia oli jopa vähemmän kuin automatiivisia ja automatiivis-passiivisia, käännessuomen ja alkuperäissuomen välinen ero oli tässä kohtaa erityisen suuri.

Kuvio 4. *UtU*-johdokset merkitystyypeittäin

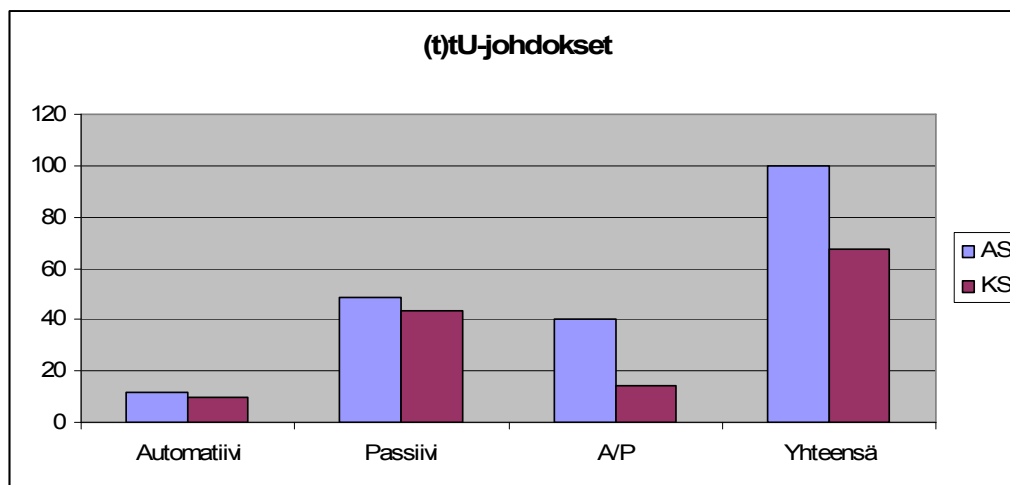
Alkuperäissuomen *UtU*-johdoksissa oli enemmän automatiivisia kuin automatiivis-passiivisia. Kahden muun johdinvariantin (*VntU* ja *ttU*) merkitystyyppien jakauma oli

alkuperäissuomessa sellainen, että passiivisia merkityksiä oli eniten, automatiivis-passiivisia toiseksi eniten ja automatiivisia vähiten.

ttU-johdoksia oli kaikkiaan vain hieman enemmän kuin *UtU*-johdoksia. *ttU*-johdosten aineisto ei kuitenkaan ole täysin vertailukelpoinen *VntU*- ja *UtU*-johdosten kanssa, koska haku on tehty käänteissanakirjan avulla, jolloin mahdolliset uudismuodosteet eivät ole tulleet mukaan.

	Alkuperäissuomi		Käännössuomi	
	n	n/1 000 000 sanaa	n	n/1 000 000 sanaa
Automatiivi	22	12,0	29	9,5
Passiivi	89	48,4	132	43,4
Automatiivi/passiivi	73	40,0	44	14,5
Yhteensä	184	100,1	205	67,4

Taulukko 9. *ttU*-johdokset merkitystyypeittäin

Kuvio 5. (t)tU-johdokset merkitystyypeittäin

Myös *ttU*-johdoksissa passiivinen merkitys oli selvästi automatiivista yleisempi, ja tällä kertaa myös käännössuomessa. Erona muihin johdinvariantteihin oli myös se, että alkuperäissuomessa automatiivis-passiivinen merkitys oli melkein yhtä yleinen kuin passiivinen merkitys.

χ^2 -riippumattomuustesti osoittaa, että alkuperäissuomen ja käännössuomen väliset erot eri merkitystyyppien käytössä ovat erittäin merkitseviä myös jokaisen johdinvariantin osalta

erikseen laskettuna. Erityisesti *UtU*-johdoksilla testisuure $\chi^2 = 46,364$ on merkittävästi kriittistä arvoa 9,21 suurempi.

5.4. Automatiivisuuden ja passiivisuuden vaihtelusta

Joitakin verbejä käytettiin aineistossa vain automatiivisessa tai vain passiivisessa merkityksessä. Alkuperäissuomessa vain passiivisesti käytettyjä verbejä olivat:

hilliintyä, hoitaantua, hukkaantua, kohtaantua, korjaantua, leikkaantua, lykkääntyä, muokkaantua, peruuntua, hinautua, hoitautua, kirjautua, korvautua, kääriytyä, leikkautua, lykkäytyä, rajautua, selkeytyä, selkiytyä, supistua, kuormittua, vauhdittua.

Käännössuomessa vain passiivisesti käytettyjä verbejä oli vähemmän, ja niistä osa oli samoja kuin alkuperäissuomessa:

korjaantua, lykkääntyä, tuhlaantua, hautautua, hioutua, kasautua, kumoutua, murskautua, verhoutua, kiinnittyä, lujittua, peittyä, romuttua, ylittyä.

Koska passiivisesti käytetty johdos ilmaisee inhimillisen tekijän toimintaa, tässä luetellut verbit ovat usein perusmerkitykseltään konkreettisia, ihmisen toimintaa ilmaisevia transitiiviverbejä, tyypillisimpinä esimerkkeinä kenties *kirjautua* ja *leikkaantua/leikkautua*. Ei kuitenkaan tarvitse paljonkaan mielikuvitusta keksiäkseen automatiivista käyttöä samoille verbeille.

Vain automatiivisesti puolestaan käytettiin alkuperäissuomessa verbejä:

herpaantua, häiriintyä, purkaantua, kantautua, kasautua, kostautua, kytkettyä, laskeutua.

Käännössuomessa vain automatiivisessa käytössä olleet verbit olivat:

halvaantua, herpaantua, häiriintyä, huuhtoutua, kostautua, silpoutua, sulkeutua, lievittyä.

Muutamit automatiivisesti käytetyistä verbeistä merkitykseltään sellaisia, ettei niiden passiivinen käyttö olisi edes mahdollista (*halvaantua, herpaantua*). Toisinaan taas verbin merkitys muuttuu konkreettisesta abstraktiksi riippuen siitä, ajatellaanko taustalle inhimillistä tekijää (*kantautua, kostautua*). Voidaan jopa kysyä, onko *kostautua* enää lainkaan johdos verbistä *kostaa* vai kokonaan eri sana. Tätä ongelmaa pohdin jo edellä johdosten leksikaalistumisen yhteydessä, mutta päädyin rajaamaan analyysin ulkopuolelle vain erittäin selvästi leksikaalistuneet johdokset.

Automatiivisesti käytetyt johdokset kuvaavat usein luonnonilmiöitä (*usva laskeutuu, ravinteita huuhtoutuu jokiin*) tai ihmisen tunteita tai mielenliikkeitä (*paineet purkautuvat*) tai abstrakteja asiainiloja (*ympyrä sulkeutuu*).

Monia verbejä voi aivan yhtä luontevasti käyttää sekä automatiivisessa että passiivisessa merkityksessä. Sen vuoksi ei ole kovin ihmeellistä, että esimerkiksi verbi *kasautua* esiintyy yllä olevassa luettelossa sekä vain automatiivisesti että vain passiivisesti käytettyjen joukossa: käännessuomessa sitä oli käytetty vain passiivisesti ja alkuperäissuomessa vain automatiivisesti. Sen päätyminen mukaan luetteloon johtuukin vain aineiston suppeudesta – alkuperäissuomen aineistossa sitä vain ei satuttu tällä kertaa käyttämään passiivisesti.

Joidenkin johdosten merkityksistä muodostuu kokonainen sarja automatiivisesta automatiivi/passiivin kautta varsinaiseen passiiviseen merkitykseen.

(26) – – *siinä vaihees, kun nuori **kehittyy**, sen lihaksisto varttuu, luusto **kehittyy**, niin se tarvitoo aineenvaihruntaa ja liikuntaa ja väsymistä. (AS04) automatiivi*

(27) – – *koulutus on suunniteltava sellaiseksi, että sydämen vanhurskaus **kehittyy** nuoriin mieliin. (KS04) automatiivi*

(28) *Tekstistä **on kehittynyt** erinomainen mietintöluonnos. (KS10) passiivi*

(29) *Uskon, että tulevaisuudessa maamme puolustus **kehittyy** kohti valikoivaa asepalvelusta – – (AS11) passiivi*

Automatiivisen ja passiivisen merkityksen väliin jää joukko johdoksia, joita ei pysty selkeästi määrittelemään automatiivisiksi eikä passiivisiksi.

(30) *Haluan kiinnittää jäsenten huomion Malin ja Nigerin pohjoisosissa vallitsevaan tilanteeseen, joka **kehittyy** tuaregiväestön kannalta huonoon suuntaan. (KS05)*

"Tilanteen kehittymisen" taustalla ei voida ajatella olevan intentionaalista toimintaa. Lausetta ei voida muuntaa yksipersonaiseksi passiiviksi (*tilannetta kehitetään tuaregiväestön kannalta huonoon suuntaan*). Automatiiviseksikaan tapausta ei voi luokitella, koska väistämättä jotkut inhimilliset toimijat ovat ainakin välillisesti aiheuttaneet tilanteen.

Toisaalta luokittelun vaikeus voi kuvastaa juuri sitä epämääräisyyttä, johon puhuja *U*-johdosta käyttäessään pyrkiikin. Lukijalle/kuulijalle syntyy vaikutelma automatiivisuudesta, vaikka jollain tasolla kyse olisikin ihmisen toiminnasta.

Automatiivi/passiivi-ryhmään olen päätenyt luokittelemaan usein kielteistä tai ei-toivottavaa toimintaa ilmaisevia *U*-johdoksia.

(31) *Ja samoin epäkohta on se, jos vankilat **kehittyvät** rikollisuuden oppilaitoksiksi – – (AS12)*

Tällaisten esimerkkien yhteydessä ajatus intentionaalisesta toiminnasta on absurdi (vrt. *vankiloita kehitetään rikollisuuden oppilaitoksiksi*).

Etenkin monet *ttU*-johdokset päätyivät kategoriaan automatiivi/passiivi. Yhtenä syynä automatiivi/passiivi-välikategorian esiintymien runsauteen alkuperäissuomen aineistossa oli juuri verbi *kehittyä*, mutta myös *helpottua* ja *romuttua* ovat useissa tapauksissa päätyneet tähän välikategoriaan. *Kehittyä* esiintyi yhteensä 87 kertaa, joista 10 automatiivisena, 31 passiivisena ja 46 automatiivis-passiivisena. Kaiken kaikkiaan tutkimuksen tulokset näyttäisivät hyvin erilaisilta ilman muutamaa virkakielen yleisverbiä (esim. *kehittyä*, *lisääntyä*), joiden johdosmaisuuksienkin voi kyseenalaistaa. Sitä paitsi nämä verbit eroavat monista muista *U*-johdoksista siinä, että ne ovat käännettävissä yhdellä sanalla englanniksi (*develop* = 'kehittää' trans. / 'kehittyä' intrans., *increase* = 'lisätä' trans. / 'lisääntyä' intrans.), kun taas useimmat muut *U*-johdokset (esim. *leikkaantua*) joudutaan kääntämään englanniksi apuverbillisellä passiivirakenteella (*to be cut*) ja mahdollinen tekijättömyys on ilmaistava erikseen esimerkiksi adverbilla. Näyttäisi siis siltä, että sellaiset *U*-johdokset, jotka ovat suomen kielen uniikkiaineista, ovat käännessuomessa melko harvinaisia, ja ne muutamit *U*-johdokset, jotka eivät ole uniikkeja ja jotka lisäksi ovat virkakielelle tyypillisiä, ovat yleisiä sekä alkuperäissuomessa että käännessuomessa.

5.5. Johdostyyppien produktiivisuus

Johdostyyppien produktiivisuutta voidaan tarkastella toisaalta sen kautta, miten monista erilaisista kannoista johdoksia voi muodostaa, sekä toisaalta sen, millaisia uudismuodosteita johdostyyppistä on syntynyt.

Sekä alkuperäissuomessa että käännessuomessa yleisin *VntU*-johdos oli *lisääntyä*, joka esiintyi alkuperäissuomessa 337 kertaa (183,3 / 1 000 000) ja käännessuomessa 312 kertaa, eli (102,6 / 1 000 000), mikä on 79 prosenttia kaikista alkuperäissuomen ja 93 prosenttia kaikista käännessuomen *VntU*-johdoksista. Tämän yhden verbin runsaus antaa hieman yksipuolisen kuvan *VntU*-johdoksista, mutta toisaalta johdoslekseemejä, jotka esiintyivät aineistossa vain kerran, oli sekä alkuperäissuomessa että käännessuomessa kummassakin 6.

UtU-johdoksista yleisin oli alkuperäissuomessa *palautua*, joka esiintyi 29 kertaa, mikä on 12,5 prosenttia alkuperäissuomen kaikista *UtU*-johdoksista. Käännessuomen yleisin *UtU*-johdos *tuhoutua* esiintyi 39 kertaa, eli sen osuus oli 21,4 prosenttia. Johdosten

kokonaismäärät ovat kuitenkin niin pieniä, että yksittäisillä keskustelunaiheilla on selvästi vaikutusta eri verbien esiintymämääriin. Esimerkiksi käännessuomen *tuhoutua* näytti useimmiten liittyvän keskusteluun, jonka aiheena olivat Kreikan metsäpalot. *UtU*-johdoksia, jotka esiintyivät aineistossa vain kerran, oli alkuperäis-suomessa 4 ja käännessuomessa 12. Käännessuomessa oli siis enemmän verbileksemejä, joita oli käytetty vain kerran, mutta toisaalta yleisimmän verbin esiintymien runsaus tasapäistää aineistoa.

ttU-johdosten tilanne oli toisenlainen. Alkuperäis-suomessa *ttU*-johdoksia oli yhteensä 184, mutta eri verbejä niissä esiintyi vain 14. Käännessuomessa oli 205 esiintymää yhteensä 16 verbistä. Yleisin *ttU*-verbi *kehittyä* esiintyi alkuperäis-suomessa 88 kertaa ja käännessuomessa 136 kertaa. *ttU* ei siis ole yhtä lailla produktiivinen johdin kuin *UtU*.

	Alkuperäis-suomi	Käännessuomi
	esiintymiä yhteensä / eri verbileksemejä	esiintymiä yhteensä / eri verbileksemejä
<i>ttU</i>	184 / 14	205 / 16
<i>UtU</i>	232 / 30	182 / 29
<i>VntU</i>	428 / 19	337 / 13
Yhteensä	844 / 63	724 / 58

Taulukko 10. Verbilekseemien määrä suhteessa esiintymämääriin

Johdostyyppin produktiivisuutta ilmentävät myös vakiintumattomat uudismuodosteet, joita puhuja saattaa kehittää jopa yksittäistä kielenkäyttötilannetta varten. Testasin aineistossani esiintyvien johdosten vakiintuneisuutta tekstinkäsittelyohjelman oikoluvun ja Kielitoimiston sanakirjan avulla. Toisin sanoen pidin jonkinlaisena vakiintumattomuuden merkinä sitä, että sanaa ei löydy sanakirjasta.

Työn tässä osassa tarkastelin kaikkia *U*-johdoksia, niin nomini- kuin verbikantaisia, ja myös muita *U*-johdosvariantteja kuin *ttU*, *UtU* ja *VntU*. Poimin tekstinkäsittelyohjelman (Microsoft Word) oikoluvun avulla lähempään tarkasteluun ne *U*-johdokset, joita oikolukuohjelma ei tuntenut. Koska tekstinkäsittelyohjelman sanasto on varsin suppea, tarkistin löydökseni vielä Kielitoimiston sanakirjasta. Käännessuomen aineistossa esiintyneet *ttU*-, *UtU*- ja *VntU*-johdokset löytyvät kaikki sanakirjasta. Tässä luvussa esittelemäni tilapäismuodosteet ovat siis kaikki peräisin alkuperäis-suomen aineistosta.

Tekstinkäsittelyohjelman oikoluvulla löytyi 32 *U*-johdosesiintymää, joita ohjelma ei tuntenut. Oikoluku huomautti muun muassa sanoista *ehkäistyä*, *eläköityä*, *ikääntyä*, *kriisiytyä*, *nollautua*, *pirstaloitua*, *porvarillistua* ja *velkautua*. Ne kuitenkin löytyvät Kielitoimiston

sanakirjasta, joten niitä ei ole syytä pitää tilapäismuodosteina. En myöskään hyväksynyt tilapäismuodosteeksi verbiä *tuplaantua*, vaikka sitä ei löytynyt Kielitoimiston sanakirjasta. Vaikka edellä luetellut verbit eivät siis sinänsä ole tilapäismuodosteita, niiden käytöstä aineistoissa voidaan tehdä muutama huomio.

Sanakirjamääritelmän mukaan verbin *ehkäistyä* merkitys on ensisijaisesti automatiivinen (estyä, tukahtua, tyrehtyä). Passiivisesti käytettynä eli ilmaisemassa inhimillisten tekijöiden tietoista toimintaa *ehkäistyä*-verbi on kuitenkin vähemmän tavanomainen.

(32) Olemme esimerkiksi lakivaliokunnassa saaneet tietää, että 4 prosenttia pojista tekee 75 prosenttia rikoksista, ja jos nämä pojat pystytään tunnistamaan ajoissa, heitä voidaan tukea niin, että myös tämä rikollisuus ehkäistyy. (AS12)

U-johdoksille on tyypillistä, että samasta kantasanasta voidaan muodostaa johdoksia useilla johdinvarianteilla (*hoitua/hoitautua/hoitaantua*). Tällöin sanakirjaan ja varsinkin oikolukuohjelman suppeaan sanastoon on ehkä otettu mukaan vain yksi varianteista. Edellä luetelluista verbeistä *velkautua* on tällainen oikolukuohjelman sanastosta pois jätetty harvinaisempi variantti; tavanomaisempi variantti olisi *velkaantua*. Kielitoimiston sanakirja tuntee molemmat variantit. Vastaavanlaisen varianttien sarjan muodostavat verbit *verkostoitua*, *verkostua*, *verkottua* ja *verkottautua*. Muut variantit löytyvät Kielitoimiston sanakirjasta, mutta aineistossa esiintynyttä muotoa *verkottautua* ei. Joskus puhuja saattaa käyttää jopa useampia variantteja rinnakkain:

(33) – – sotaveteraanit eivät pysty löytämään apua tarvitsevia kaikkia sotaveteraaneja, vaikka he hyvin ovat verkostoituneet ja verkottautuneet (AS12)

Edellä luvussa 4.1.1 todettiin, ettei kantasanan ja johdoksen suhde ole yksisuuntainen, vaan korrelaatioketjun osista voi analogisesti muodostaa muita ketjuun kuuluvia osia. Transitiiviverbi ei automaattisesti ole ensisijainen ketjun muihin osiin nähden, vaan se voidaan päinvastoin tilapäisesti muodostaa ketjun muiden osien perusteella, kuten seuraavassa esimerkissä:

(34) – – tässä pirstaloidaan terveydenhuoltoa, yksityistetään ja viedään pörssiin, ja tällaisia uhkakuvia sieltä tulee. (AS11)

Korrelaatioketjuksi voidaan ajatella

pirstaloida: pirstaloitua: pirstaloitunut: pirstaloituminen

vrt. marinoida: marinoitua: marinoitunut: marinoituminen

Ketjun muut osat löytyvät sanakirjasta, mutta transitiiiverbi *pirstaloida* on vähintäänkin epätavallinen. Näyttää siis siltä, että puhuja on muodostanut sen analogisesti korrelaatioketjun muiden osien perusteella. Tällöin johdossuhteen suunta ei olisi transitiiiverbistä intransitiiviseen johdokseen, vaan päinvastoin.

Sanakirjaan sisällyttömien tilapäismuodosteiden joukossa oli myös kahden sanan sulautumana syntyneitä sekamuodosteita, kuten *monisatakertaistua* (*moninkertaistua* + *satakertaistua*).

Kun tekstinkäsittelyohjelman sanaston suppeudesta johtuvat osumat karsittiin pois, tilapäismuodosteiksi tulkittavia *U*-johdoksia oli 32 ja niissä esiintyi 21 eri verbiä: *akutisoitua*, *autonomisoitua*, *hilliintyä*, *hoitaantua*, *junntautua*, *karistautua*, *kohtaantua*, *löpertyä*, *monikulttuuristua*, *monipolvistua*, *ongelmallistua*, *ottautua*, *pohjoismaistua*, *pysyväistyä*, *relaktoitua*, *stagnoitua*, *sujuvoitua*, *sälyttyä*, *tormistautua*, *vajaantua*. Muutamassa tapauksessa merkitys oli selvästi refleksiivinen.

(35) – – *en millään ottautunut pääsemään selvyteen, onko kyse kalasta, linnusta vai olenko kenties joutunut tekemisiin uudempien aikojen kentaurin kanssa. (AS06)*

Sama tilapäismuodoste saattoi esiintyä myös adjektiivin tapaan käytettynä.

(36) *Kiitos myös sosiaali- ja työjaostolle mukavasta ja asioihin ottautuvasta työskentelystä. (AS12)*

Automatiivis-passiivisessa merkityksessä käytetyistä *U*-johdoksista suurin osa oli nominikantaisia. Selvästi verbikantaisia oli vain muutama: *hoitaantua/hoitautua* < *hoitaa* (5 esiintymää), *hilliintyä* < *hillitä* (1 esiintymä) ja *sälyttyä* < *sälyttää* (1 esiintymä). Nominikantaiset johdokset olivat tyypillisesti translatiivijohdoksia, joiden taustalle on hahmotettavissa adjektiivi. Ne siis ilmaisevat adjektiivisanan kaltaiseksi tulemistä, esimerkiksi *löpertyä* (tulla löperöksi), *pysyväistyä* (tulla pysyväksi) ja *vajaantua* (tulla vajaaksi). Erityisesti adjektiiviin liittyessään *U*-johdin on hyvin produktiivinen (ISK § 338). Tällaisen johdoksen voisi tehdä melkein mistä tahansa adjektiivista. *Löpertyä* ja *pysyväistyä* -tyyppiset johdokset ovatkin tilapäismuodosteita vain siinä mielessä, että niiden käyttöfrekvenssi on pienempi muiden samantyyppisten adjektiivikantaisten johdosten. Kantasanaksi hahmotettava adjektiivi voi olla perusadjektiivi (*pysyvä*, *sujuva*, *vajaa*) tai *-inen*-loppuinen adjektiivi (*monipolvinen*, *ongelmallinen*).

(37) *Kotisairaanhoidon kohdalla on aina myöskin oltava tavallista aktiivisempi nimenomaan ylläpitämään yhteydet varsinaiseen vuodeosastohoitoon, – – kun kotisairaanhoidon tilanne ongelmallistuu. (AS6)*

Lisäksi oma erityistapauksensa ovat muutamat sivistyssanoista muodostetut *U*-johdokset, jotka olivat oikolukuohjelmalle tuntemattomia eikä niitä löytynyt myöskään Kielitoimiston sanakirjasta. Johtimena on tavallisesti *-oitU*. Tällaisia olivat erityisesti *relaktoitua* ja *stagnoitua*. Stagnoitua on selvästi nominikantainen johdos sanasta *stagnaatio*, mutta verbin *relaktoitua* kantasanaa on vaikeampi hahmottaa.

Käyttämällä johdosta puhuja on mahdollisesti pyrkinyt ilmaisun tiiviyyteen tai sitten esimerkiksi rinnastukseen:

(38) *Sitten kun Suomi itsenäistyi tai autonomisoitui tai joutui Venäjälle ensin, niin se oli hirvittävä takaisku koko tälle valtakunnalle. (AS12)*

Samalla puhuja välttää ottamasta kantaa tapahtumien syy-seuraussuhteisiin ja aiheuttajiin. *U*-johdoksia käytetään myös kielellisen leikittelyn välineenä, ja tilapäismuodosteet sopivat siihen tarkoitukseen vielä vakiintuneita johdoksia paremmin.

(39) *Voi olla että suomen kielen ymmärtämiseni on vajavainen ja vajaantunut tuossa kesän kuluessa. (AS09)*

Edellä esitetyt tilapäiset *U*-johdokset ilmentävät nähdäkseni johdostyyppin produktiivisuutta. Puhuja voi tarpeen mukaan muodostaa johdoksia mistä tahansa adjektiivista, ja tilapäisiä johdoksista tekee vain se, että niitä käytetään verrattain harvoin. Sen sijaan hieman erilaisesta ilmiöstä näyttäisi olevan kysymys verbin *kohtaantua* käytössä. Verbi esiintyi aineistossa useita kertoja ja useamman kuin yhden puhujan käyttämänä, joten kyse ei ole aivan tilapäisestä uudismuodosteesta, vaan ehkä jonkinlaisesta sisäpiirin termistä. Paitsi verbinä kohtaantuminen esiintyi myös substantiivina joko muodossa *kohtaantuminen* tai *kohtaanto* ja jopa yhdyssanan määriteosana (*kohtaanto-ongelma*).

(40) *Miten **kohtaantuvat** lääkekustannukset, taikka miten **kohtaantuvat** palvelumaksujen kustannukset? Ne **kohtaantuvat** epätasaisesti – – (AS10)*

(41) *Työllisyyskehityksen on oltava positiivista, on tehtävä parannuksia työvoiman ja tarjonnan **kohtaantumisen** eteen. (AS4)*

(42) *Hallitus pyrkii saavuttamaan alle 5 prosentin työttömyysluvut muun muassa vahvistamalla työvoiman tarjontaa, parantamalla sen kysynnän ja tarjonnan **kohtaantoa** – – (AS4)*

Kohtaantua-verbin kantasana on ilmeisesti *kohdata* (ks. luku 5.2.1) ja merkitys 'saada kohtaamaan': työvoiman ja tarjonnan kohtaantuminen on sitä, että työvoima ja tarjonta saadaan kohtaamaan. Merkitys on siis selvästi passiivinen. Jotkut puhujat näyttäisivät

käyttävän *kohtaantumista* täysin *kohdistumisen* synonyymina. Sanalla on mahdollisesti hieman kielteinen sävy, kuten seuraava esimerkki osoittaa:

(43) – – nykyhallituksen kohtaanto-sana tarkoittaa sitä – – jotta ihmiset pitäisi saada siirrettyä tuolta syrjästä johonkin tänne kalliisiin asuntoihin, jotta saavat lopun ikäänsä maksaa jotain vuokraa tai yhtiövastiketta, ottaa isot velat ja nähdä nälkää täällä ja kurjuutta. (AS10)

Uusi johdos on aluksi kieltä käyttävän yksilön innovaatio, joka voi johtaa pysyvämpään muutokseen vain, jos muut kieliyhteisön jäsenet omaksuvat sen. Kielenmuutoksen on todettu etenevän aina samaa reittiä yksittäisen puhujan keksimästä uudennoksesta uudennoksen omaksumisen kautta muutokseen (Coseriu 1974: 67–68; Räisänen 1978: 333). Äidinkielisellä puhujalla on kyky oivaltaa ne morfologiset ja semanttiset suhteet, joiden varassa uudennoksen luoja on keksintönsä tehnyt. Kielelliset uudennokset leviävät, kun kieliyhteisön muut jäsenet alkavat jäljitellä yksilön tekemää innovaatiota. (Räisänen 1978: 333–334.) *Kohtaantua* on mahdollisesti tällainen uudennos, jonka eduskunnan kieliyhteisön jäsenet ovat omaksuneet. Kun uudennos alkaa vakiintua kieleen, voidaan puhua kielenmuutoksesta. Siksi olisikin mielenkiintoista selvittää, onko *kohtaantuminen* vain eduskunnan kieliyhteisön sisäinen innovaatio vai käytetäänkö sitä laajemminkin.

5.6. Yhteenvetoa ja pohdintaa

Tutkimus osoitti, että alkuperäissuomessa käytetään *U*-johdoksia kaiken kaikkiaan enemmän kuin käännössuomessa. Ero on merkittävä, sillä alkuperäissuomessa *U*-johdoksia oli 458,9 ja käännössuomessa 238,1 esiintymää 1 000 000 sanaa kohti.

U-johdokset jaettiin tutkimuksessa johdinvarianttinsa mukaan kolmeen ryhmään: *ttU*-, *UtU*- ja *VntU*-johdoksiin. Lisäksi johdokset jaettiin merkityksen perusteella automatiivisiin, passiivisiin ja automatiivis-passiivisiin. Merkitykseltään refleksiiviset *U*-johdokset karsittiin aineistosta pois. Refleksiivinen merkitys on kenties tavallisin *U*-johdosten merkitystyypeistä, joten johdosten esiintymämäärät olisivat huomattavasti suurempia, jos refleksiiviset johdokset olisi otettu mukaan.

Tutkimuksessa mukana olleista *U*-johdosten varianteista *VntU* oli yleisin, mutta yksi verbi *lisääntyä* muodosti suurimman osan *VntU*-esiintymistä. Kyseinen verbi ei ole samaan tapaan suomen kielen uniikkiaineista kuin useimmat muut *U*-johdokset.

Merkitystyypeistä yleisin oli passiivinen merkitys, ja erityisen paljon passiivisesti käytettyjä *U*-johdoksia oli alkuperäissuomessa. *UtU*-johdoksissa alkuperäissuomen ja käännössuomen ero oli selkein: passiivisessa merkityksessä käytettyjä *UtU*-johdoksia oli alkuperäissuomessa 77,8 esiintymää ja käännössuomessa 17,1 esiintymää 1 000 000 sanaa kohti.

Passiivinen merkitys oli siis kaikkiaan automatiivista yleisempi, mutta passiivisestikin käytettyjen *U*-johdosten esiintymämäärät olivat pieniä. Vertailun vuoksi voidaan todeta, että pelkästään *-tA-* ja *-dA-*tunnuksen sisältäviä yksipersonaisia passiiveja (vain preesensin ja imperfektin myöntömuodot) löytyi esimerkiksi käännössuomesta noin 11 000 esiintymää 1 000 000 sanaa kohti.

Automatiivisia johdoksia oli huomattavasti vähemmän. Automatiivisten johdosten määrää vähentää kuitenkin se, että tarkastelussa olivat vain verbikantaiset johdokset, ja nimenomaan pois karsitut nominikantaiset *U*-johdokset ovat usein merkitykseltään automatiivisia. Lisäksi automatiivisten johdosten pieni määrä johtunee siitä, että tulkitsin automatiivisiksi vain sellaiset tapaukset, joissa inhimillistä tekijää ei ole edes epäsuorasti mukana ja siirsin automatiivi/passiivi-kategoriaan kaikki tekijäsuhteiltaan epäselvät tapaukset. Käännössuomessa välikategoriaan automatiivi/passiivi luokiteltuja johdoksia oli lähes yhtä paljon kuin passiivisia. Automatiivi/passiivi-kategoriaan päätyneiden esiintymien suuri määrä kertoo semanttisen luokittelun vaikeudesta ja kontekstisidonnaisuudesta. Siitä huolimatta selkeimmin automatiiviset ja passiiviset tapaukset erottuvat aineistosta varsin selvästi ja niiden osalta tuloksetkin näyttävät johdonmukaisilta.

Automatiivisten johdosten käytössä alkuperäissuomen ja käännössuomen väliset erot eivät olleet kovinkaan suuria. Se saattaisi kertoa siitä, että automatiivisen merkityksen ilmaisemiseen ei ole samalla tavalla vaihtoehtoja kuin passiivisen merkityksen. *Kuu kehittyä* tai *vastustuskyky kehittyä* -tyyppiset merkitykset on väistämättä ilmaistava *U*-johdoksella, kun taas passiivisesti käytetyn *U*-johdoksen voisi yhtä hyvin korvata aktiivilla tai yksipersonaisella passiivilla. Kyse on puhujan vapaasta valinnasta, ja alkuperäissuomen puhujat näyttävät valinneen toisin kuin kääntäjät.

Alkuperäissuomen ja käännössuomen ero *U*-johdosten käytössä näyttää siis liittyvän tilanteisiin, joissa on mukana tietoisesti toimiva inhimillinen tekijä. *U*-johdoksen kaltainen passiivirakenne antaa mahdollisuuden tekijän piilottamiseen ja teon esittämiseen itsestään tapahtuvana.

Suomen monipersoonaiset passiivirakenteet ovat indoeurooppalaisten kielten passiivin kanssa samankaltaisia siinä mielessä, että ne taipuvat persoonissa ja niissä etualaistetaan objekti, joka saa kaikki kieliopillisen subjektin ominaisuudet. Oletus, että indoeurooppalaisten kielten (lähinnä englannin) passiivi kannustaisi kääntäjää käyttämään käännöksissä erityisesti monipersoonaista passiivista, ei ainakaan johdospassiivin käytössä näytä pitävän paikkansa. Päinvastoin passiivisia *U*-johdoksia näyttää esiintyvän erityisesti alkuperäis Suomessa.

Toisaalta *U*-johdokset ovat suomen kielessä uniikkiainesta, eli niille ei ole tarkkoja merkitysvastineita useimmissa indoeurooppalaisissa kielissä. Samalla ne tarjoavat kielenkäyttäjälle pragmaattisia strategioita, joita muiden kielten puhujilla ei ole vastaavasti käytettävissään. Niillä voidaan esimerkiksi siirtää huomio pois tekijästä silloin, kun tekijän mainitseminen olisi jotenkin kiusallista puhujan tai kuulijan kannalta. Kyse on silloin juuri *U*-johdosten passiivisesta eikä automatiivisesta merkityksestä. Alkuperäis Suomen ja käännössi Suomen väliset erot nimenomaan *U*-johdosten passiivisessä käytössä ovat mahdollisesti osoitus siitä, että alkuperäis Suomen puhujat hyödyntävät pragmaattisissa valinnoissaan suomen kielen uniikkiaineen tarjoamaa mahdollisuutta, jota kääntäjät eivät yhtä usein hyödynnä. Tulos on samansuuntainen kuin uniikkiainesten aliedustumista käsitteiden aiempien tutkimusten tulokset (esim. Tirkkonen-Condit 2002, 2004, 2005).

Suomen monipersoonaisen passiivin ja indoeurooppalaisten kielten passiivin yhtäläisyys on rakenteellista. *U*-johdosten uniikkiudessa taas on enemmänkin kyse semanttisista ja pragmaattisista ominaisuuksista. Puhetilanne ja siinä tehtävät pragmaattiset valinnat näyttäisivät siis olevan ratkaisevampia kuin kielten rakenteelliset yhtäläisyydet tai eroavaisuudet.

Käännöskieli voi olla alkuperäiskielen verrattuna epätyypillistä kahdella tavalla: siinä voi olla jotakin liikaa (vieraan kielen interferenssiä) tai liian vähän (uniikkiaineita). Alkuperäinen hypoteesi siitä, että indoeurooppalaisen lähdekielen vaikutus näkyisi käännöksissä monipersoonaisten passiivirakenteiden suosimisena, ei tässä aineistossa pidä paikkansa, vaan käännössi Suomi on tämän mukaan epätyypillistä nimenomaan siinä mielessä, että siitä puuttuu jotakin, mitä alkuperäis Suomessa on.

Monipersoonaiset passiivirakenteet ovat Suomessa harvinaisia ja marginaalisia rakenteita, joten niiden välttäminen voisi olla myös merkki konventionaalitumisesta, jota on pidetty käännöskielen universaalina piirteenä. Passiivisten *U*-johdosten määrän vähyys käännössi Suomessa voisi jo sinänsä olla konventionaalitumista, mutta lisäksi konventionaalitumisesta kertovat vakiintumattomat tilapäismuodosteet – tai niiden

puuttuminen. Vakiintumattomia *U*-johdoksia löytyi vain alkuperäissuomen aineistosta, joten käännössiomi näyttäisi olevan myös tältä osin konventionaalisempaa kuin alkuperäissuomi.

Konventionaalitumista tarkastelleiden käännössiomen tutkimusten tulokset ovat olleet hyvin ristiriitaisia. Esimerkiksi Maurasen (2000) ja Jantusen (2004) tutkimusten mukaan käännössiomessa on jopa enemmän variaatiota kuin alkuperäissuomessa, kun taas esimerkiksi Nevalaisen (2003) tutkimukset osoittavat käännöskielen olevan konventionaalisempaa.

Konventionaalitumisella ja erityisesti vakiintumattomien tilapäismuodosteiden käytöllä on varmasti yhteys tekstin tuottamistapaan. Suomen eduskunnassa on 200 kansanedustajaa, joista jokaisella on luonnollisesti oma puhetapansa ja kielellinen taustansa. Euroopan parlamentin jäseniä on 736. Sitä, moniko heistä on äänessä tämän tutkimuksen aineistossa, en ole pitänyt tarpeellisena selvittää. Istuntopöytäkirjoissa kääntämisessä on ollut vuoden aikana arviolta 40–50 kääntäjää. Tarkkaa määrää on vaikea sanoa, mutta joka tapauksessa kääntäjiä on vähemmän kuin alkuperäissuomen aineistossa puhujia. Puhujien idiosynkrasialla voidaan siis ajatella olevan suurempi vaikutus alkuperäissuomen kuin käännössiomen aineistoon. On myös huomattava, että alkuperäissuomen aineisto on autenttista puhetta, joka on vain tallennettu kirjalliseen muotoon. Käännöksen lähdetekstikin on puhetta, mutta kääntäjä on jo tehnyt oman työnsä kirjallisesti, jolloin käännösten kieliasu on kontrolloidumpaa. Kääntäjiä on myös saatettu nimenomaisesti neuvoa välttämään puhekielisyyksiä, mikä selittäisi leikillisten tilapäismuodosteiden puuttumisen. Oma osansa konventionaalitumisessa voi myös olla kääntämisessä apuna käytettävillä käännösmuisteilla, jotka edesauttavat samojen ilmausten toistumista ja siten yksinkertaistavat kieltä.

Nämä päätelmät koskevat kuitenkin vain johdospassiivia. Muutos- ja tilapassiivin rakenteellinen yhtäläisyys indoeurooppalaisten kielten passiivin kanssa on ehkä selvempää kuin johdospassiivin, ja ne eivät ole *U*-johdosten tapaan suomen kielen uniikkiainesta myöskään semanttisesti. Tämän vuoksi katson, että monipersoonaisia passiiveja pidä käsitellä yhtenä kokonaisuutena, vaan johdospassiivi on syytä erottaa muutos- ja tilapassiivista. Seuraavassa luvussa käsitelen erikseen muutospassiivin käyttöä alkuperäissuomessa ja käännössiomessa.

6. MUUTOSPASSIIVIN KÄYTTÖ ALKUPERÄISSUOMESSA JA KÄÄNNÖSSUOMESSA

6.1. Finiittimuotoiset muutospassiivi-ilmaukset

Muutospassiivi on marginaalinen rakenne, joka esiintyy isossakin aineistossa vain joitakin kymmeniä kertoja (alkuperäissuomessa 147 ja käännessuomessa 34, ks. taulukot 10 ja 11). Alkuperäissuomessa *tulla*-verbillä muodostettu muutospassiivi näyttäisi kuitenkin olevan selvästi yleisempi kuin käännessuomessa. Tilannetta olisi kiinnostavaa tarkastella uudelleen isommalla aineistolla, koska tässä aineistossa *tulla*-verbillä muodostettua muutospassiivia oli alkuperäissuomessa kymmenkertainen määrä käännessuomeen verrattuna⁸.

Tämän luvun taulukoissa mukaan on laskettu ainoastaan finiittimuodoissa taipuvat *tulla*- ja *joutua*-verbit.

	Alkuperäissuomi		Käännessuomi	
	n	n/1 000 000 sanaa	n	n/1 000 000 sanaa
tulla + VA-partisiippi	63	34,3	8	2,6
tulla + TU-partisiippi	79	43,0	13	4,3
tulla + agenttipartisiippi	1	0,5	1	0,3
Yhteensä	144	78,3	21	7,2

Taulukko 11. *Tulla*-verbillä muodostettu muutospassiivi (finiittimuodot)

Tulla-verbi oli sekä alkuperäissuomessa että käännessuomessa hieman useammin yhdistyneenä TU-partisiippiin kuin VA-partisiippiin. Myös ISK:n (§ 1334) mukaan *tulla*-verbiin liittynyt TU-partisiippi on tavallisin verbiliittopohjainen passiivirakenne. Agenttipartisiipillisiä muotoja oli vain yksi esiintymä sekä alkuperäissuomessa että käännessuomessa:

⁸ Erojen tilastollista merkitsevyyttä ei ole mahdollista tarkastella χ^2 -riippumattomuustestin avulla, koska testi voidaan tehdä vain, jos jokainen odotettu frekvenssi on suurempi kuin 1 (Heikkilä 2001: 213).

(44) *Haluamme varmistaa, että pk-yrityksillä on myös tulevaisuudessa mahdollisuus tarjota palvelujaan lähellä kansalaisia sen sijaan, että ne **tulisivat** mahdollisesti suurten kansainvälisten yhtiöiden **nielemiksi**. (KS05)*

Muutospassiivi tuottaa usein varsin kömpelöitä ilmauksia, jollaisia kääntäjät nähtävästi pyrkivät välttämään.

(45) – – *pitää muistaa se, että varallisuus **tulee** edelleen tulojen kautta **huomioon otetuksi**, kun sakkojen määrää määritellään. (AS06)*

Tällaiset rakenteet ovat tyypillisempiä kirjoitetulle kuin puhutulle kielelle, erityisesti lakikielelle, ja onkin syytä muistaa, että vaikka tämän tutkimuksen aineisto on puhuttua kieltä, sekä Suomen eduskunnassa että Euroopan parlamentissa puhutaan paljon juuri lainsäädännöstä ja siteerataan puheissa lakitekstejä, jolloin lakikielen piirteitä siirtyy puheeseen.

Virkakielelle ominaisia ovat myös kiteytyneet muutospassiivi-ilmaukset (ISK § 1336). Tästä aineistosta selvimmin erottuva kiteytynyt muutospassiivi-ilmaus oli *tulla valituksi*, joka esiintyi alkuperäissuomessa 7 kertaa ja käännessuomessa 5 kertaa. Toisin sanoen käännessuomessa *tulla* + TU-partisiippi -rakennetta käytettiin nimenomaan kiteytyneissä ilmauksissa eikä muuten juuri lainkaan. Alkuperäissuomessa yleisin kiteytynyt ilmaus oli *tulla hyväksytyksi*, joka esiintyi 15 kertaa. Sekä *tulla valituksi* että *tulla hyväksytyksi* ovat nimenomaan parlamentaariseen prosessiin liittyviä kiteytyneitä ilmauksia, ja siksi onkin aivan odotuksenmukaista, että niitä löytyy aineistosta eniten. Muita kiteytyneitä ilmauksia olivat esimerkiksi *tulkoon mainituksi* ja *tulkoon sanotuksi*.

Alkuperäissuomen aineistossa muutospassiiveja oli kuitenkin muodostettu hyvin monenlaisista verbeistä: VA-partisiipillisiä 29 eri verbistä ja TU-partisiipillisiä 36 eri verbistä.

(46) ***Tulevatko** ilmastonmuutoksen vaikutukset **selvitetyiksi** riittävän hyvin osoitetuilla tutkimusmäärärahoilla? (AS12)*

(47) – – *olen sosiaali- ja terveystieteillä nähnyt näitä lapsia, jotka **ovat tulleet vahingoitetuksi** pitkän pitkän prosessin myötä. (AS10)*

(48) – – *on vaikea nostaa ja tehokkuutta, jos lisävelvoitteet **tulevat kuntien maksettaviksi**. (AS04)*

Muutospassiivi ja johdospassiivi ovat usein keskenään synonyymisiä. Samat verbit, joista esiintyi johdospassiivissa useita rinnakkaisia muotoja (*hoitua/hoitautua/hoitaantua* tai *korjautua/korjaantua*), esiintyivät aineistossa myös muutospassiivi-ilmauksissa:

(49) *Minusta olisi tärkeintä, että itse asia **tulee hoidetuksi**. (AS10)*

(50) – – hyvä, että asia **tuli** tältä osin **korjatuksi**. (AS12)

Verbi *joutua* muodostaa muutospassiivin vielä *tulla*-verbiäkin harvemmin. ISK:n (§ 1334) mukaan *joutua*-verbiin liittyy tavallisimmin TU-partisiippi tai agenttipartisiippi, joskus myös VA-partisiippi. *Joutua*-verbin ja VA-partisiipin muodostamia verbiliittoja ei kuitenkaan tästä aineistosta löytynyt lainkaan.

	Alkuperäissuomi		Käännössuomi	
	n	n/1 000 000 sanaa	n	n/1 000 000 sanaa
joutua + VA-partisiippi	0	0	0	0
joutua + TU-partisiippi	1	0,5	8	2,6
joutua + agenttipartisiippi	2	1,1	5	1,6
Yhteensä	3	1,6	13	4,3

Taulukko 12. *Joutua*-verbillä muodostettu muutospassiivi (finiittimuodot)

Kaikista muista tämän tutkimuksen monipersoonaisista passiivirakenteista poiketen *joutua*-verbillä muodostetut muutospassiivit olivat yleisempiä käännössuomessa kuin alkuperäissuomessa. Alkuperäissuomessa *joutua*-verbillä muodostettuja muutospassiiveja oli vain muutama. Esiintymämäärät ovat kuitenkin niin pieniä, ettei niiden perusteella voi tehdä päätelmiä, vaan on tyydyttävä toteamaan, että *joutua*-verbillä muodostettu muutospassiivi on sekä alkuperäissuomessa että käännössuomessa marginaalinen rakenne. Tulos on kuitenkin mielenkiintoinen, koska se on täysin päinvastainen kuin monipersoonaisen passiivin muiden tyyppien tulokset. Aineistoa tarvittaisiin kuitenkin runsaasti lisää, ennen kuin olisi mahdollista sanoa, onko kyse pelkästä sattumasta.

Tulla- ja *joutua*-verbeillä muodostetut muutospassiivit eivät ole keskenään täysin synonyymisiä. Verbi *joutua* on merkitykseltään spesifisempi kuin *tulla* ja sävyltään kielteinen. *Joutua*-verbillisen muutospassiivin subjektitarkoite on useimmiten ihminen tai muu elollinen olento, ja muutospassiivilla ilmaistaan hänen kannaltaan epäedullista tilanmuutosta.

(51) – – he **joutuivat** Milanossa sellaisen tuomarin **syyttämiksi** ja **pidättämiksi**, joka on kieltänyt Italian tiedustelupalvelun johtajalta kenraali Pollarilta oikeuden puolustukseen (KS02)

(52) – – ja jos ostaja on ulkomainen, niin silloin se todennäköisesti **joutuisi** ison konsernin osana kilpailijoidensa **syömäksi** ja silloin myös lakkaisi Pohjois-Pohjanmaalla toiminta. (AS12)

Näkökulma on kohteen tai "uhrin", mutta myös tekijä, "syyllinen" halutaan ilmaista agenttipartisiipilla. Monipersonaisen passiivirakenteen tehtävänä ei siis suinkaan aina ole tekijän häivyttäminen, vaan teon kohteen nostaminen huomion keskipisteeksi.

Tulla-verbillisen muutospassiivin merkitys taas on usein futuurinen. Tekijä voidaan ilmaista genetiivilausekkeella (esimerkki 53) tai paikallissijailmauksella (esimerkki 54).

(53) – – tämä tuki **tulisi Kelan hoidettavaksi** ja siten lain kautta saataisiin tähän parannus. (AS11)

(54) – – nyt myös asumiskustannukset **tulevat korvattaviksi valtiolta**, mikä on mielestäni suuri askel. (AS11)

Tulla-verbillä muodostettu muutospassiivi voidaan nähdä myös jonkinlaisena deonttisen modaalisuuden ilmauksena, kuten esimerkissä 96 (Kelalla on lakiin perustuva velvollisuus hoitaa). Pakosta tai velvollisuudesta kertovat myös *tulla*-verbin ja VA-partisiipin muodostamassa muutospassiivissa yleisimmin esiintyvät verbit *tulla kannettavaksi*, *korvattavaksi*, *maksettavaksi*.

Tulla-verbillä muodostettu muutospassiivi on huomattava erottaa sitä läheisesti muistuttavasta *tulla tehdyksi* -rakenteesta, johon kuuluu *tulla*-apuverbi ja passiivinen TU-partisiippi tai siitä kiteytynyt TUA-infinitiitti (*tulla tehtyä*). Rakenne eroaa *tulla*-verbillisestä muutospassiivista näkökulmansa vuoksi: se esittää teon jälkikäteen katsottuna ja antaa ymmärtää, että teko ei ole täysin tarkoituksellinen. (ISK § 1342).

(55) – – tällä kehyskaudella **tulee käytetyksi saman verran rahaa valtionosuuksien korottamiseen kuin edellisen hallituksen kaudella**. (AS10)

6.2. Muutospassiivi infinitiivilausekkeissa

Muutospassiivi eroaa yksipersonaisesta passiivista siinä, että se voi esiintyä myös infinitiivirakenteissa: A- ja MA-infinitiivissä ja E-infinitiivin instruktiivissa (ISK § 1338). Tällöin infinitiivilauseke toimii joko substantiivin (esim. *oikeus* tai *mahdollisuus*) määritteenä tai verbin täydennyksenä.

(56) Niihin kuuluu **oikeus tulla edustetuksi** tässä foorumissa. (KS10)

(57) – – mietinnöllänne on hyvä mahdollisuus **tulla hyväksytyksi**. (KS07)

(58) *Mielestäni se ansaitsee **tulla julkaistuksi**. (KS09)*

(59) *Meidän on tehtävä paljon työtä lisätäksemme romanien ja koko väestön tietoisuutta oikeudesta elää **tulematta syrjityksi** – – (KS02)*

Muutospassiivi olisi mahdollinen myös imperatiivin persoonamuodoissa (*tyrmää tai tule tyrmäytyksi*), mutta siitä ei tässä aineistossa ollut esimerkkejä. Lisäksi muutospassiivi voi esiintyä referatiivi- ja temporaalirakenteessa hallitsevan lauseen kanssa samasubjektisena. (mp.)

(60) *Aivan liian usein kuluttajat kuitenkin huomaavat **tulevansa harhaanjohtetuiksi**. (KS07)*

(61) *He joivat sen, tulivat humalaan ensimmäistä kertaa ihmiskunnan historiassa, luulivat **tulleensa myrkytetyiksi** ja tappoivat palvelijan, joka oli viiniä heille antanut. (KS09)*

Nämä käyttömahdollisuudet ovat seurausta siitä, että muutospassiivi on perussubjektillinen rakenne, toisin kuin yksipersonainen passiivi. Samasta syystä muutospassiivia voidaan käyttää yhdysrakenteissa.

(62) – – *hyväksikäytetyksi tulemista pahempaa on vain se, että ei tule hyväksikäytetyksi. (KS12)*

Monipersonainen passiivirakenne voi olla rinnasteinen tai alisteinen samasubjektiselle finiittilauseelle. Tällaisessa rakenteessa subjektia ei tarvitse toistaa.

Niinpä mies haluaa pettää naista, ennen kuin itse tulee petetyksi.

Samasubjektisten rakenteiden mahdollisuus saattaakin olla yksi syy monipersonaisen passiivin käyttöön. Yksipersonaista passiivia käytettäessä olisi samatarkoitteinen jäsen usein toistettava, koska rakenne vaatii sen olevan partitiivissa tai akkusatiivissa: *häntä ~ hänet petetään*. (mp.)

7. MONIPERSONAISEN PASSIIVIN PRAGMAATTISET FUNKTIOT

Tässä luvussa tarkastelen monipersoonaisten passiivien pragmatiikkaa. En vertaile alkuperäissuomea ja käännessuomea keskenään, vaan tarkastelen molempia aineistoja yhtenä kokonaisuutena ja pyrin aineistoesimerkkien avulla kuvaamaan monipersoonaisen passiivin erilaisia käyttötarkoituksia.

Passiivin tärkeimpinä funktioina voidaan pitää kohteen nostamista huomion keskipisteeksi ja tekijän häivyttämistä taka-alalle. Monipersoonaisella passiivilla voidaan korostaa tapahtumaa identifioimatta sen suorittajaa tai kiinnittää huomio dynaamisen toiminnan sijasta toiminnan lopputulokseen. Puhuja voi ottaa sen avulla kantaa teon mahdollisuuteen tai välttämättömyyteen tai omaan rooliinsa toiminnan suorittamisessa. Passiivi voi toimia kohteliaisuusstrategiana tai muulla tavalla hämärtää aiheutussuhteita. Sillä voidaan myös säädellä tekstin informaatorakennetta ja tekstin rakentumista.

7.1. Kohteen nostaminen huomion keskipisteeksi

7.1.1. Informaatorakenne

Kenties ilmeisin syy passiivin käyttöön on se, että halutaan korostaa tekijän sijaan tekoa. Se taas liittyy tekstin informaatorakenteeseen: toisaalta uuden ja vanhan tiedon jäsentymiseen ja toisaalta puheenaiheeseen, teemaan. Monipersoonaisen passiivin avulla lauseen alkuun teemapaikalle saadaan nostettua jokin muu lauseenjäsen kuin subjekti. Usein se on teon kohde, mutta teemana voi olla myös puiteadverbiaali, joka kertoo esimerkiksi tapahtuman ajankohdan tai paikan (ISK § 1316). Kyse on siis näkökulman valinnasta: kenen tai minkä kannalta tilannetta tarkastellaan. Passiivi myös sitoo lauseen teeman edeltävän aktiivilauseen reemaosaan, jolloin saadaan vaihtelua teema-reema-rakenteeseen (Löflund 1998: 85).

7.1.2. Tekijän tai aiheuttajan ilmaiseminen

Sekä johdospassiivin että verbiliittopohjaisten passiivirakenteiden yhteydessä tekijä tai teon aiheuttaja voi olla lauseessa eksplisiittisesti ilmaistuna, mutta ei lauseen subjektina, vaan muuna lauseenjäsenenä. Tekijä tai aiheuttaja voi myös olla yksiselitteisesti pääteltävissä kontekstin, institutionaalisen tiedon tai yleisen maailmantiedon perusteella (ISK § 336;

Löflund 1999: 138–142, Shore 1986: 46–49). Teon aiheuttaja ei välttämättä ole ihminen, vaan se voi olla esimerkiksi luonnonvoima, kuten kuivuus tai tulipalo.

Seuraavassa olen jaotellut passiivilauseen tekijän tai teon aiheuttajan ilmaisemiseen käytettyjä keinoja. Osa esimerkeistä on mielestäni varsin selkeitä, toiset tulkinnanvaraisempia. Tekijän/aiheuttajan ilmaus on merkitty esimerkkeihin alleviivauksella ja passiivirakenne lihavoinnilla.

a) Olosijaiset (inessiivi ja adessiivi) puiteadverbiaalit

(63) Meillä **tuhlautuu** nykyään valtavasti voimavaroja siksi, etteivät tietojärjestelmät toimi – – (AS04)

(64) – – epäilemättä tämä ulkoasiainvaliokunnan mietintö **tulee** täällä **hyväksytyksi**. (AS11)

(65) Puun hinta **määräytyy** markkinataloudessa markkinoilla – – (AS10)

(66) – – **joutuisi** siitä lopulta **tuomituksi** Luxemburgissa sijaitsevassa yhteisöjen tuomioistuimessa. (KS01)

(67) Itävallassa nuorison keskuudessa **on kehittynyt** harvinainen – tai ei niinkään harvinainen – runsaan kertajuomisen ilmiö – – (KS06)

(68) – – yli 400 hehtaaria maata **tuhoutui** metsäpaloissa – – (KS09) vrt. metsäpalot tuhosivat

Osa viittauksista tekijään on spesifisempiä, osa selvästi generisiä. Esimerkissä 66 puhutaan tietyistä, nimeltä mainitusta tuomioistuimesta, jossa tuomioita antavat tietyt tuomarit, eli viittaus on hyvinkin spesifinen. Esimerkissä 65 sen sijaan puhutaan yleisellä tasolla hintojen määräytymisestä markkinoilla; ei ole kyse tietyistä markkinoista, vaan siitä, että markkinataloudessa hinnoilla on taipumus määräytyä markkinoilla.

b) Erosijaiset (elatiivi) puiteadverbiaalit

(69) – – valtioiden ja hallitusten päämiesten päätöksistä **avautui** mahdollisuus kunnianhimoiselle ja mielestäni vastuulliselle – – (KS03) vrt. päätökset avasivat

(70) Huippukokouksesta **välittyi** nähdäkseni sellainen viesti, että – – (KS03)

c) Adpositioilmaukset

(71) Unkarissa merkittävä osa maissisadosta **tuhoutui** kuivuuden vuoksi – – (KS03) vrt. kuivuus tuhosi

(72) – – sosiaali- ja terveyspuolella nähnyt näitä lapsia, jotka **ovat tulleet vahingoitetuksi** pitkän pitkän prosessin myötä. (AS10) vrt. joita pitkä prosessi on vahingoittanut

(73) *Muunlaiset suhteet **kehittyvät** henkisten suhteiden ja kulttuurisuhteiden kautta – – (KS05)*

d) Agenttiadverbiaalit

(74) – – *tämä asia **tuli** täällä myöskin hänen toimestaan **todetuksi**. (AS09)*

Tämä oli ainoa *toimesta*-lauseke koko aineistossa. Tekijän ilmaiseminen agenttiadverbiaalilla on siis lähinnä teoreettinen mahdollisuus, mutta puhujat tuntuvat karttavan sen käyttöä.

e) Tekijä käy muuten ilmi kontekstista

(75) *Kun jatko-opiskelijoiden opiskelevat (sic!) 30–32-vuotiaiksi, suuri osa tuosta ajasta "**tuhlaantuu**" ja lapsen saamisen kannalta arvokasta aikaa menee hukkaan. (KS06) vrt. opiskelijat tuhlaavat*

(76) – – *että hallitus näin menettelee ja että henkilöstön asema **tulee** tässä **turvatuksi**. (AS06)*

f) Tekijä on pääteltävissä institutionaalisen tiedon perusteella

(77) – – *ja myös EU-puheenjohtajakauteen liittyi kuluja, jotka **kirjautuivat** eduskunnan kirjanpitoon 0,6 miljoonan euron edestä. (AS05)*

(78) – – *ja EU:n komissio on kertonut kantansa, jolloin laki **on palautunut** kansalliseen päätöksentekoon. (AS09)*

Molemmissa esimerkeissä on kyse tietyn organisaation toiminnasta. Ne, jotka tuntevat organisaation, tietävät, kuka tai ketkä organisaation sisällä vastaavat tietystä tehtävästä, kuten esimerkiksi kulujen kirjaamisesta kirjanpitoon. Käännösuomen aineistossa, istuntoselostuksissa, käytetyille passiiveille on usein tyypillistä se, että lukija pystyy päättämään tekijän vain, jos hänellä on riittävästi tietoa EU:n toimielimistä ja niiden toiminnasta, eli siitä, keitä päätösten ja toimien taustalla on. Joskus puhuja saattaa myös viitata puhetilanteessa läsnä oleviin henkilöihin, joita kirjallisen selostuksen lukija tai kääntäjä ei näe. Tällöin passiivilauseen tekijä saattaa olla kääntäjän kannalta epämääräisempi kuin puheen alkuperäisten kuulijoiden kannalta.

g) Tekijä on pääteltävissä yleisen maailmantiedon perusteella

(79) *Tallinnan vapauttaminen merkitsi käytännössä Tallinnan pommitusta 9. maaliskuuta 1944, jolloin 40 prosenttia Tallinnan asuinalueista **tuhoutui** ja satoja ihmisiä kuoli. (KS05)*

Erityisesti g-kohta jättää runsaasti tilaa lukijan/kuulijan omille tulkinnoille.

Muutospassiivissa tekijä ilmaistaan genetiivilausekkeella, joka on agenttipartisiipin yhteydessä pakollinen (ks. luku 4.2).

(80) – – he joutuivat Milanossa sellaisen tuomarin syyttämiksi ja pidättämiksi – – (KS02)

Ilmipantu subjektiargumentti voi olla ihmistarkoitteinen, kuten edellisessä esimerkissä, ja aktiivinen toimija, mutta sillä voidaan myös viitata instituutioon tai kollektiiviin, joka ymmärretään aloitteen tekijäksi tai teettäjäksi eikä konkreettiseksi suorittajaksi (ISK § 1327, 1333).

(81) – – kun Sonera umts-kauppoineen osti 4 miljardilla eurolla Saksan ilmatilaa ja joutui Ruotsin Telian kaappaamaksi. (AS10)

Ilmipantu subjekti ei ole välttämättä lainkaan ihmistarkoitteinen.

(82) On selvää, että olemme joutuneet myös omien ongelmienne yllättämiksi – – (KS02)

7.2. Tekijän häivyttäminen

Passiivin toinen päätehtävä on tekijän häivyttäminen. Tekijän mainitsematta jättämiseen voi olla useita syitä, jotka liittyvät vuorovaikutustilanteeseen. Tekijä voi käydä ilmi kontekstista tai olla muuten niin ilmeinen, ettei sitä kannata mainita, jolloin tekijän mainitsematta jättämisen voi ajatella olevan yhteisen tiedon osoitus (Makkonen-Craig 2005: 17). Puhuja voi myös välttää tekijän mainitsemista kohteliaisuussyistä.

Tekijään viittaamisen välttämistä kohteliaisuusstrategiana voidaan tarkastella Brownin ja Levinsonin (1988) esittämän kasvojen käsitteen avulla (ks. luku 3.7). Sosiaaliset uhkatilanteet voidaan jakaa puhujan ja puhuteltavan positiivisia ja negatiivisia kasvoja uhkaaviin tilanteisiin seuraavien esimerkkien a–d tapaan. Kaikissa tapauksissa kasvoihin kohdistuvaa uhkaa on mahdollista pienentää etäännyttävän kohteliaisuuden strategioilla, kuten välttämällä suoraa tekijään viittaamista. (Brown & Levinson 1988: 65–70.)

a) Puhuteltavan positiivisia kasvoja uhkaavat esimerkiksi erimielisyyden ilmaiseminen tai syytöksen esittäminen.

(83) *Kun jatko-opiskelijoiden opiskelevat (sic!) 30–32-vuotiaiksi, suuri osa tuosta ajasta "tuhlaantuu" ja lapsen saamisen kannalta arvokasta aikaa menee hukkaan. (KS06)*

Esimerkissä 83 puhuja tuntuu syyttävän jatko-opiskelijoita ajan tuhlaamisesta, mutta välttää johdospassiivin avulla suoran syytöksen esittämisen. Joskus taas "syyllinen" (esimerkissä 84 hallitus) on mainittu edellä niin moneen kertaan, että virkkeen loppupuolella käytetyt passiivimuodot eivät enää synnytä kohteliasta vaikutelmaa.

(84) *Nyt kun hallitus ei aio korjata eläkkeensaajien asumistukijärjestelmää, tarkoittaa tämä sitä, että jos hallitus ei laske eläkkeensaajien asumistuen omavastuuosuutta, luvattu 20 euron kansaneläkkeen korotus leikkaantuu asumistuen yhteydessä, eli 20 euron korotuksella ei auteta kaikkein heikoimmassa taloudellisessa asemassa olevia eläkkeensaajia. (AS06)*

Yksi monipersonaisen passiivin perusmerkityksistä on automatiivinen merkitys, jossa inhimillistä tekijää ei ole lainkaan. Esimerkissä 85 puhuja antaa ymmärtää, että tilanteesta ei voi syyttää ketään, koska inhimillistä tekijää ei ole.

(85) *En halua syytellä ketään tässä. Tilanne on ajautunut todella vaikeaksi pitkän kauden aikana, jopa vuosikymmenten, ainakin vuosien aikana. (AS11)*

b) Puhuteltavan negatiivisia kasvoja uhkaavat esimerkiksi käskeminen, pyytäminen tai neuvominen. Esimerkin 86 voisi tulkita neuvoksi.

(86) – – *nyt värvätään laituskuntoutukseen viikon jaksoihin, ja ollaan surkeuksissa siinä, että [sotaveteraanit] eivät jaksa lähteä siihen kuntoutukseen, kun paikallisesti esimerkiksi, jos olisi jonkunlainen hierontaseteli, jolla voisi käydä ammattihierojalla, se homma hoitautuisi ihan paljon paremmin ja kunto pysyisi paljon parempana päivästä toiseen. (AS09)*

c) Puhujan positiivisia kasvoja uhkaavat esimerkiksi anteeksipyyntö.

Varsinaista monipersonaisella passiivilla esitettyä anteeksipyyntöä en aineistosta löytänyt. Lähimmäksi puhujan sosiaalisia kasvoja uhkaavaa tilannetta tulevat puheenvuorot, joissa puhuja myöntää syyllisyytensä johonkin kielteiseen tapahtumaan. Kyse on kuitenkin yleensä kollektiivisesta syyllisyydestä esimerkiksi ympäristön pilaantumiseen, ja U-johdoksen merkityskin tuolloin lähinnä automatiivinen.

d) Puhujan negatiivisia kasvoja uhkaavat esimerkiksi lupaukset.

(87) *Esittelen neuvostolle ensi kuussa kertomuksen, jolla tähänastiset ongelmat korjaantuvat varmasti, niin että voimme saavuttaa tavoitteemme – – (KS04)*

Ensimmäisen persoonan muodot *esittelen* ja *voimme saavuttaa* ohjaavat tulkintaa siihen suuntaan, että puhujalla on itsellään aktiivinen rooli ongelmien korjaamisessa. Tuntematta tilannetta tarkemmin on kuitenkin mahdotonta sanoa, välttääkö puhuja itsensä mainitsemista vaatimattomuuttaan vai siksi, että haluaa välttää vastuuta.

Monipersonainen passiivi jättää enemmän tilaa erilaisille aiheutussuhteiden tulkinnoille kuin yksipersonainen passiivi (ISK § 1346), ja monipersonaisella passiivilla ilmaistaankin erityisen usein kielteistä toimintaa, josta ei haluta saattaa ketään vastuuseen. Tämän tutkimuksen aineistossa tyypillisiä kielteistä toimintaa ilmaisevia verbejä olivat *hukkaantua*, *kuormittua*, *kolhiintua*, *leikkautua*, *pilaantua*, *pirstoutua*, *romuttua*, *tuhlaantua* ja *tuhoutua*. Yleisiä puheenaiheita, joiden yhteydessä kielteisiä johdospassiivi-ilmauksia käytettiin, olivat erilaiset rahaan ja taloudellisiin menetyksiin tai luonnon pilaantumiseen liittyvät aiheet.

Automatiivisen peruserkityksensä ansiosta johdospassiivi tarjoaa puhujalle mahdollisuuden jättäytyä sivustakatsojan rooliin. Maailmassa tapahtuvia muutoksia kuvataan riippumattomina ihmisen toiminnasta. Tällaisessa käytössä tyypillisiä verbejä olivat esimerkiksi *ajautua*, *avautua*, *kasautua*, *laskeutua*, *ohjautua*, *palautua* ja *suuntautua*, jotka kaikki ilmaisevat tietynsuuntaista liikettä tai muutosta.

(88) *Toivon, että palkkatukeen varattuja rahoja **ohjautuu** myös kehitysvammaisten työllistämiseen. (AS09)*

(89) *Korkotuki ja Finnfundin rahoitus **suuntautuvat** sellaisiin maihin, jotka eivät ole kaikkein köyhimpiä – – (AS11)*

Muutos voi olla aidosti ihmisestä riippumaton eli automatiivinen, mutta taustalla voi myös olla ihmisen toiminta, kuten esimerkeissä 88 ja 89: raha ei ohjaudu tai suuntaudu mihinkään ilman ihmistä. Joka tapauksessa puhuja antaa vaikutelman, ettei pysty itse vaikuttamaan asioiden kulkuun.

(90) *En halua, että puolustusmenot **lisääntyvät**. (KS06)*

Monipersonainen passiivi on tavallinen myös silloin, kun halutaan osoittaa, että jotakin pitäisi tehdä, mutta ei määritellä, kenen se pitäisi tehdä. Näin syntyy vaikutelma, että asiat hoituisivat itsestään. Verbinä voi olla esimerkiksi *helpottua*, *hoitua*, *korjaantua* ja *selkiintyä*.

(91) – – *pikkuisen poliittista tahtoa vain, niin nämä asiat **hoitautuvat**. (AS11)*

(92) *Sääntelijä – – toivoi toivomistaan, että kaikki **korjaantuisi** ajan kanssa tai että ritari uljas karauttaisi paikalle kiiltävässä haarniskassaan – – (KS06)*

Mahdollinen tekijä voidaan myös mainita esimerkiksi myöhemmin samassa virkkeessä. Tällöin se on tavallisesti jokin instituutio (esimerkissä 93 *hallitus*) eikä yksittäinen henkilö.

(93) *Jotta nykyinen asiantila **korjaantuisi**, hallituksen tehtävänä on huolehtia kunnille rahoitus – – (AS10)*

7.3. Muita pragmaattisia ja tekstuaalisia funktioita

Passiivin tehtävänä on kohdistaa huomio dynaamisen toiminnan sijasta staattiseen lopputulokseen (Kittilä 2000: 290). Erityisesti muutospassiivi ilmaisee loppuun vietyjä tai vietäviä tekoja (ISK § 1339).

(94) *EU:n reaktion selkeys, ajoitus ja yhtenäisyys **tulevat tänään testatuiksi**. (KS05)*

(95) *Minusta olisi tärkeintä, että itse asia **tulee hoidetuksi**. (AS10)*

Tulla-verbillä ilmaistu lopputulos on usein varsin neutraali, kuten *tulla huomioon otetuksi, hyväksymäksi, käsiteltäväksi, selvitettyksi, todistetuksi, valituksi*. Sen sijaan *joutua*-verbillä muodostettu muutospassiivi on erikoistunut kielteisten asioiden ilmaisemiseen. Tilannetta ja sen lopputulosta katsotaan uhrin näkökulmasta. Esimerkiksi käännösuomen aineistossa esiintyivät *joutua ammutuksi, hakatuksi, huijatuksi, puukotetuksi, syrjityksi, tuomituksi ja uhatuksi*.

Toiminnan lopputulosta korostavaa muutospassiivia voidaan käyttää muun muassa kahden vaihtoehtoisen lopputuloksen vertailuun.

(96) *Teille oli parempi, että Sarkozy **tuli valituksi** eikä Royal – – (KS05)*

Yksipersonaisen ja monipersonaisen passiivin erot liittyvät myös **aspekttiin**, eli siihen, esitetäänkö tilanne ajallisesti rajattuna vai rajaamattomana. Kun tilanne esitetään aspektiltaan rajattuna, se mielletään yhdeksi kokonaisuudeksi, jolla on alku ja loppu tai joka on punktuaalinen. Kun lause esittää tilanteen aspektiltaan rajaamattomana, tilanne esitetään käynnissä olevana tai olleena prosessina, keskeneräisenä tai tulokseen johtamattomana, tai sillä voidaan ilmaista toistuvaa tapaa tai taipumusta. Aktiivissa ja yksipersonaisessa passiivissa rajattua aspektia ilmaistaan totaaliobjektilla (*asia hoidetaan*), rajaamattomuutta taas partitiiviobjektilla (*asiaa hoidetaan*). (ISK § 1498.) Monipersonainen passiivi on tavallisesti aspektiltaan rajattu (*?asiaa hoituu*), mutta joskus myös rajaamaton aspekti (*puuta kaatuu*) on mahdollinen.

Monipersonaisen passiivin merkitys on usein selvästi futuurinen. Futuurista tulkintaa voidaan selventää ajan adverbialilla, kuten esimerkissä 97. Samassa esimerkissä puhuja näyttää myös käyttävän aktiivin ja johdospassiivin vaihtelua (*hallitus korjaa palkkakuoppaa – palkkakuoppa korjaantuu*) näkökulman siirtämiseen aktiivisesta prosessista prosessin lopputulokseen. Tekijän piilottamiseen passiivia ei tälläkään kertaa tarvita, koska tekijä, hallitus, on jo edellä suoraan mainittu.

(97) *Nimittäin tällä tahdilla, mitä hallitus nyt korjaa palkkakuoppaa, niin lastentarhanopettajien nykyinen palkkakuoppa **korjaantuu** yli 20 vuodessa.* (AS09)

Passiivilla on myös tekstuaalisia funktioita. Aktiivin ja passiivin vuorottelulla voidaan hakea tyyllillistä vaihtelua tai sitoa peräkkäisiä lauseita toisiinsa (Löflund 1998: 88). Monipersonainen passiivi taipuu persoonamuodoissa, ja sen vuoksi se voi esiintyä myös joissakin sellaisissa rakenteissa, jotka yksipersonaisessa passiivissa ovat mahdottomia. Se voi esiintyä erilaisissa infinitiivirakenteissa (ks. luku 6.2), imperatiivin persoonamuodoissa sekä finiittilauseiden alistuksessa ja rinnastuksessa. (ISK § 1338.) Rinnastus finiittilauseen kanssa (esimerkki 98) tai minen-muotoisen teonnimen kanssa (esimerkki 99) voidaan nähdä tekstuaalisina keinoina, joilla tiivistetään tekstiä, vältetään toistoa tai tehostetaan sanomaa.

(98) *Jos työntekijät **osallistuvat** menettelyyn ja **tulevat valituiksi**, virasto voi tarjota heille sopimussuhteisen toimihenkilön työsopimusta.* (KS04)

(99) – – ***hyväksikäytetyksi tulemista** pahempaa on vain se, että **ei tule hyväksikäytetyksi**.* (KS12)

Monipersonaista passiivia voidaan käyttää rinnakkain yksipersonaisen passiivin (esimerkki 100) tai aktiivin (esimerkki 101) kanssa. Molemmissa esimerkeissä puhuja hyödyntää U-johdoksen automatiivis-passiivista merkitystä ja esittää teon ei-intentionaalisenä.

(100) *Onko hän samaa mieltä siitä, että – – ministerineuvoston vuonna 2005 antamaa neuvotteluvaltuutusta **ei ylitetä**? Jos se **ylittyy**, teidän on pyydettävä uutta valtuutusta neuvostolta – –* (KS09)

(101) – – *nämä oppineisuuden tyssijat **kehittyivät** erillään ja itsenäisesti, ja kukin niistä **kehitti** oman erityisluonteensa – –* (KS10)

Tietyt usein toistuvat monipersonaiset passiivi-ilmaukset ovat myös tekstilajille ominaisia piirteitä. Sekä Suomen eduskunnan että Euroopan parlamentin puheenvuoroissa yksi erityinen käyttötarkoitus monipersonaiselle passiiville on parlamentaarisen prosessin vaiheiden

kuvaaminen. Tekijää tai tekijöitä ei mainita, joten lukijan/kuulijan oletetaan tuntevan prosessin osallistujaroolit ilman, että niitä erikseen mainitaan.

*(102) Jos tasavallan presidentti ei vahvista eduskunnan säätämää lakia, niin se laki **palautuu** tänne muistaakseni 2 kuukauden kuluttua tai kuluessa. (AS09)*

*(103) Tekstistä **on kehittynyt** erinomainen mietintöluonnos. (KS10)*

Samoin parlamentaariseen menettelyyn kuuluu vakiofraaseja, joissa esiintyy monipersonaisia passiivimuotoja. Erityisesti tällaisia ovat *tulla hyväksytyksi* ja *tulla valituksi* -ilmaukset. Esimerkin 104 kaltaiset muutospassiivi-ilmaukset ovat tyypillisempiä kirjoitetulle laki- ja virkakielelle kuin puheelle, ja niiden esiintyminen puheenvuoroissa kertoo siitä, että poliitikkojen puheet pohjautuvat usein johonkin kirjalliseen materiaaliin.

*(104) – – pitää muistaa se, että varallisuus **tulee** edelleen tulojen kautta **huomioon otetuksi**, kun sakkojen määrää määritellään. (AS06)*

Tässä tutkimuksessa monipersonaisen passiivin pragmaattisia funktioita ei ollut mahdollista käsitellä systemaattisemmin kuin irrallisten esimerkkien kautta. Korpusmenetelmällä saadaan tutkittavaksi riittävä määrä esiintymiä sellaisesta melko harvinaisesta rakenteesta kuin monipersonainen passiivi, mutta sillä ei päästä käsiksi tekstiin kokonaisuutena. Halusin kuitenkin sisällyttää työhöni myös pragmatiikkaa käsittelevän osion, koska kääntämisessä ei ole kyse vain eri kielten rakenteista ja merkityksistä, vaan niiden käytöstä käytännön tilanteissa.

8. LOPUKSI

Tässä työssä olen käsitellyt monipersoonaisen passiivirakenteiden, johdospassiivin ja muutospassiivin, käyttöä kahdessa aineistossa, joista toinen edustaa alkuperäissuomea ja toinen käännoosuomea. Suomen monipersoonainen passiivi muistuttaa indoeurooppalaisten kielten passiivia siinä, että se taipuu persoonamuodoissa ja etualaistaa objektin. Työn tarkoituksena olikin selvittää, kannustaisiko tämä samankaltaisuus kääntäjää valitsemaan nimenomaan monipersoonaisen passiivin käännökseen. Tutkimus osoitti, että asia on täysin päinvastoin. Monipersoonaista passiivia käytetään nimenomaan alkuperäissuomessa. Tulos on hieman samankaltainen kuin Eskolan (2002) tutkimuksessa, jossa tarkoituksena oli etsiä lähdekielen rakenteiden vaikutusta, mutta käänöksistä löytyikin muunlaista epätyypillisyyttä, joka liittyy suomen kielen uniikkiainesten aliedustumiseen ja käänöskielen konventionaalistumiseen.

Lähdekielen vaikutus, uniikkiainesten aliedustuminen ja konventionaalistuminen limittyvät toisiinsa, niin että esimerkiksi uniikkiainesten aliedustumisen voi ajatella johtuvan siitä, että lähdekielestä puuttuu rakenne, joka voisi toimia stimuluksena, jolloin tavallaan on kyse lähdekielen vaikutuksesta. Toisaalta uniikkiainesten vähäisyys merkitsee samalla konventionaalistumista. Oikeastaan on vaikea sanoa, mikä on syy ja mikä seuraus, sillä käänöksiin vaikuttaa samanaikaisesti erilaisia lähde- ja kohdekieleen sekä kielenulkoiseen tilanteeseen liittyviä tekijöitä (ks. myös Nevalainen 2005: 141). Selvää on, että käänösprosessilla on oma merkityksensä käänöskielen konventionaalistumisessa ja yhdenmukaistumisessa. En halua aivan kokonaan torjua mahdollisuutta, että indoeurooppalaisten kielten passiivilla olisi jotain vaikutusta monipersoonaisen passiivien käytön yleistymiseen suomessa, mutta jos sellaista vaikutusta on, se ei ehkä tule ammattikäntäjien tekemien käännösten, vaan tavallisten kielenkäyttäjien kautta. Istuntoselostusten käänöksistä sen sijaan välittyy kuva konventionaalista, tarkkaan normitetusta ja jossain määrin yksipuolisesta kielestä. Kansanedustajalle oma puheenvuoro on keino erottua ja tuoda itseään esiin. Istuntoselostuksen käännos on syntynyt välittäjäkielen kautta ja prosessissa, jossa lopputulokseen vaikuttavat monet muutkin tekijät kuin yksittäisen kääntäjän ratkaisut.

Käänöskielen konventionaalisuus näkyi tutkimuksessa myös siinä, että käännoosuomen aineistossa ei ollut lainkaan uudismuodosteiksi tulkittavia *U*-johdoksia. Tulos

ei siis tue oletusta siitä, että käännösten kautta tuleva vieraiden kielten vaikutus edistäisi kielenmuutosta. Alkuperäissuomen aineistossa esiintyneet uudismuodosteet vaikuttivat nekin enemmän yksittäistä tilannetta varten kehitellyiltä tilapäismuodosteilta kuin varsinaisilta kielenmuutokseen johtavilta uudennoksilta. Kielenmuutos edellyttäisi uudennoksen vakiintumista laajempaan käyttöön. *U*-johdokset ovat kuitenkin siitä kiehtovia, että ne tarjoavat mahdollisuuden kielelliseen leikittelyyn sekä moniin muihin pragmaattisiin strategioihin.

U-johdosten semantiikan analysoinnilla oli tässä työssä keskeinen osuus. Lähtökohtana analyysissä on aina lauseen kuvaama tilanne ja sen osanottajat: kuka on tekijä, keneen teko kohdistuu, onko tekeminen tietoista? Tilanteet ja niiden kielellinen kuvaus muodostavat jatkumon, jossa subjektin agenttiivisuus vähitellen heikkenee. Koska kyseessä on jatkumo, eri merkitystyyppien väliset rajat eivät voi olla tarkkoja, ja se on myös hyväksyttävä analyysissä. Käyttämäni *U*-johdosten semanttinen luokittelu osoittautui kuitenkin puutteelliseksi siinä, ettei sen avulla ollut mahdollista erottaa mediumia refleksiivistä. Käsitykseni siitä, millainen semanttisen luokittelun tulisi olla, tarkentui työn kuluessa, mutta johdonmukaisuuden vuoksi jouduin pysyttelemään aluksi laatimassani luokituksessa. Semanttisen jaottelun tarkentaminen olisikin yksi mahdollinen jatkotutkimuksen kohde.

Eräs tärkeä havainto oli se, että monipersonaisia passiiveja ei voi tarkastella yhtenä kokonaisuutena. *Joutua*-verbillä muodostettu muutospassiivi poikkesi muista monipersonaisista passiiveista, koska se esiintyi käännössuomessa useammin kuin alkuperäissuomessa. Esiintymiä oli kuitenkin erittäin vähän, joten tuloksista ei voi vetää kovin pitkälle meneviä johtopäätöksiä. Automatiivisessa ja passiivisessa merkityksessä käytetyt *U*-johdokset ovat myös suomen kielen uniikkiainesta, toisin kuin muutospassiivi. *U*-johdoksistakaan kaikki eivät ole uniikkiaineiksi, kuten verbeistä *lisääntyä* ja *kehittyä* todettiin. Kaikkien *U*-johdosten niputtaminen uniikkiaineiksi on siis hieman epätarkkaa.

Uniikkiainesten aliedustumista käsittelevissä tutkimuksissa on usein tapana lopuksi pohtia, pitäisikö käännösten sisältää enemmän uniikkiaineiksi (esim. Eskola 2002, Tirkkonen-Condit 2005). Tuskin kääntäjien kuitenkaan kannattaa tietoisesti ripottelemaan uniikkiaineiksi käännöksiinsä välttääkseen uniikkiainesten vähydestä syntyvää vierauden vaikutelmaa. Minusta on kuitenkin hyvä, että kääntäjä tuntee työkieltensä ilmaisumarat mahdollisimman perusteellisesti, jotta pystyy niitä hyödyntämään.

LÄHTEET

- ARONEN, HANNA 2005: Pitkien virkkeiden parenteettisuus englannista suomeksi käännettyissä ja alun perin suomeksi kirjoitetuissa akateemisissa teksteissä. – Anna Mauranen & Jarmo H. Jantunen (toim.) *Käännössuomeksi: tutkimuksia suomennosten kielestä* s. 245–263.
- AUVINEN, MIRA 2005: Geneerinen sinä käännessuomessa ja alkuperäissuomessa – kvantitatiivinen vertailu. – Anna Mauranen & Jarmo H. Jantunen (toim.) *Käännössuomeksi: tutkimuksia suomennosten kielestä* s. 71–83.
- BAKER, MONA 1993: Corpus linguistics and translation studies: Implications and applications. – Mona Baker, Gill Francis & Elena Tognini-Bonelli (toim.) *Text and technology: in honour of John Sinclair* s. 233–250. Amsterdam: Benjamins.
- BAKER, MONA 1995: Corpora in translation studies: an overview and some suggestions for future research. – *Target* 7:2 s. 223–243.
- BROWN, PENELOPE – LEVINSON, STEPHEN C. 1988: *Politeness: Some universals in language usage*. Studies in international sociolinguistics 4. Cambridge: Cambridge University Press.
- COSERIU, EUGENIO 1974: *Synchronie, Diachronie und Geschichte. Das Problem des Sprachwandels*. München: Fink. (1958 ilmestyneestä espanjankielisestä alkuteoksesta Sincronia, diacronia e historia saksaksi kääntänyt Helga Sohre.)
- CROFT, WILLIAM 1990: *Typology and universals*. Cambridge: Cambridge University Press.
- CROFT, WILLIAM 1991: *Syntactic categories and grammatical relations: The cognitive organization of information*. Chicago: The University of Chicago Press.
- ESKOLA, SARI 2002: *Syntetisoivat rakenteet käännessuomessa. Suomennetun kaunokirjallisuuden ominaispiirteiden tarkastelua korpusmenetelmällä*. Joensuun yliopiston humanistisia julkaisuja 30. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- FLINT, AILI 1980: *Semantic structure in the Finnish lexicon: verbs of possibility and sufficiency*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 60. Helsinki: SKS.
- HAKULINEN, AULI – KARLSSON, FRED 1979: *Nykysuomen lauseoppia*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 350. Helsinki: SKS.
- HAKULINEN, AULI 2001: *Lukemisto: Kirjoituksia kolmelta vuosikymmeneltä*. Toim. Lea Laitinen ym. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 816. Helsinki: SKS.
- HAKULINEN, LAURI 1979: *Suomen kielen rakenne ja kehitys*. Helsinki: Otava.

- HEIKKILÄ, TANJA 2001: *Tilastollinen tutkimus*. Helsinki: Edita.
- ISK = HAKULINEN, AULI YM. 2005: *Iso suomen kielioppi*. Helsinki: SKS.
- ITKONEN, ESA 2001: *Maailman kielten erilaisuus ja samuus*. Turku: Turun yliopisto.
- ITKONEN, TERHO – MAAMIES, SARI 2007: *Uusi kieliopas*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- ITKONEN-KAILA, MARJA 1992: "Ja Jerusalem pite tallattaman Pacanoilda". Ablatiiviagentti ja sen perilliset Agricolasta uuteen raamatunsuomennokseen. *Virittäjä* 96
- JANTUNEN, JARMO H. 2004: *Synonymia ja käännessuomi: korpusnäkökulma samamerkityksisyyden kontekstuaalisuuteen ja käännesskielen leksikaalisiin erityispiirteisiin*. Joensuun yliopiston humanistisia julkaisuja 35. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- KARLSSON, FRED 1982: *Suomen kielen äänne- ja muotorakenne*. Helsinki: WSOY.
- KEENAN, EDWARD L. 1987: *Universal grammar: 15 essays*. London: Croom Helm.
- KEENAN, EDWARD L. 1985: Passive in the world's languages. – Timothy Shopen (toim.) *Language typology and syntactic description. Volume I: Clause structure*. s. 243–281. Cambridge: Cambridge University Press.
- KEMMER, SUZANNE 1993: *The middle voice*. Typological studies in language 23. Amsterdam: John Benjamins.
- KITILÄ, SEPPO 2000: Passiivin prototyypistä. – Anneli Pajunen (toim.) *Näkökulmia kielitypologiaan* s. 286–312. Helsinki: SKS.
- KIURU, SILVA 1991: Joko potilaskin hoituu? – *Kielikello* 3/1991 s. 13–15.
- KOIVISTO, HELINÄ 1987: *Partisiippien adjektiivistuminen suomen kielessä*. Helsinki: SKS.
- KOIVISTO, VESA 1995: *Itämerensuomen refleksiivit*. Helsinki: SKS.
- KOIVUSALO, ESKO 1986: Mitkä ryhmät yhteiskunnassa ovat tähän saakka puhuneet kirjakieltä? – *Kielikello* 2/1986
- KOSKINEN, KAISA 2006: Kymmenen vuotta eikä suotta? Suomenkielinen käännessoiminta Euroopan komissiossa. – Aino Piehl & Inkaliisa Vihonen (toim.) *Vuosikymmen EU-suomea* s. 8–15.
- KTS = *Kielitoimiston sanakirja* 2006. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 140. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- KULONEN(-KORHONEN), ULLA 1985: Deverbaalisten U-verbijohdosten semantiikkaa. – *Virittäjä* 89 s. 290–309.
- LUOJOLA, TEEMU 2006: Kielitieteellisen aineiston kvantitatiiviset analyysimenetelmät. – http://www.ling.helsinki.fi/~fkarlssso/methods/kvant_men.pdf 22.9.2010.

- LUUKKA, MINNA-RIITTA 1994: Persoona pragmatiikan puntarissa. – *Virittäjä* 98 s. 227–235.
- LÖFLUND, JUHANI 1998: *Suomen kirjoitetun yleiskielen passiivi*. Turku: Åbo Akademis Förlag.
- MAKKONEN-CRAIG, HENNA 2005: *Toimittajan läsnäolo sanomalehtitekstissä. Näkökulmia suomen kielen dialogisiin passiivilauseisiin*. Helsinki: SKS.
- MAURANEN, ANNA 2000: Strange strings in translated language. A study in corpora. – Maeve Olohan (toim.) *Intercultural faultlines: research models in translation studies I: textual and cognitive aspects* s. 119–141. Manchester: St. Jerome.
- MAURANEN, ANNA – JANTUNEN, JARMO H. (toim.) 2005: *Käännössuomeksi: tutkimuksia suomennosten kielestä*. Tampere Studies in Language, Translation and Culture n:o 1. Tampere: Tampere University Press.
- MAURANEN, ANNA – TIITTULA, LIISA 2005: MINÄ käännössuomessa ja supisuomessa. – Anna Mauranen & Jarmo H. Jantunen (toim.) *Käännössuomeksi: tutkimuksia suomennosten kielestä* s. 35–69.
- NEVALAINEN, SAMPO 2003: Käännöskirjallisuuden puhekielisyysistä – kaksinkertaista illuusiota? – *Virittäjä* 107 s. 2–26.
- NEVALAINEN, SAMPO 2005: Köyhtyykö kieli käännettäessä? Mitä taajuuslistat kertovat suomennosten sanastosta. – Anna Mauranen & Jarmo H. Jantunen (toim.) *Käännössuomeksi: tutkimuksia suomennosten kielestä* s. 139–160.
- NUUTINEN, OLLI 1981: *Suomea suomeksi 2*. Helsinki: SKS.
- PAJUNEN, ANNELI 1991: Leksikalistinen hypoteesi ja agglutinatiiviset kielet. – *Virittäjä* 95 s. 155–181.
- PENTTILÄ, AARNI 1963: *Suomen kielioppi*. Porvoo: WSOY.
- PIEHL, AINO – VIHONEN, INKALIISA (toim.) 2006: *Vuosikymmen EU-suomea*. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- PIEHL, AINO 2006: The influence of EU legislation on Finnish legal discourse. – Maurizio Gatti & Davide S. Giannoni (toim.) *New trends in specialized discourse analysis: Linguistic insights. Studies in Language and Communication Vol 44*. Bern: Peter Lang.
- PUURTINEN, TIINA 1995: *Linguistic acceptability in translated children's literature*. Joensuu yliopiston humanistisia julkaisuja 15. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- QUIRK, RANDOLPH YM. 1985: *A grammar of contemporary English*. Longman.
- RÄISÄNEN, ALPO 1978: Kantasanan ja johdoksen suhteesta. – *Virittäjä* 82 s. 321–344.
- RÄISÄNEN, ALPO 1988: *Suomen kielen u-johtimiset verbit*. Suomi 141. Helsinki: SKS.

- SHIBATANI, MASAYOSHI 1985: Passive and related constructions: A prototype analysis. – *Language* 61 s. 823–848.
- SHORE, SUSANNA 1986: *Onko suomessa passiivia?* Helsinki: SKS.
- SIEWIERSKA, ANNA 1984: *The Passive. A comparative linguistic analysis.* London: Croom Helm.
- SIITONEN, KIRSTI 1999: *Agenttia etsimässä. U-verbijohdokset edistyneen suomenoppijan ongelmana.* Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 63. Turku: Turun yliopisto.
- SIRO, PAAVO 1977: *Sijakielioppi.* Helsinki: Gaudeamus.
- SKS = Suomalaisen Kirjallisuuden Seura
- TIRKKONEN-CONDIT, SONJA 2002: Translationese – a myth or an empirical fact? – *Target* 14:2 s. 207–220.
- TIRKKONEN-CONDIT, SONJA 2004: Unique items – Over- or under-represented in translated language? – Anna Mauranen & Pekka Kujamäki (toim.) 2004: *Translation universals. Do they exist?* s. 177–184. Amsterdam : John Benjamins.
- TIRKKONEN-CONDIT, SONJA 2005: Häviävätkö uniikkiaineokset käännessuomesta? – Anna Mauranen & Jarmo H. Jantunen (toim.) *Käännessuomeksi: tutkimuksia suomennosten kielestä* s. 123–137.
- TUOMIKOSKI, RISTO 1971: Persoona, tekijä ja henkilö. – *Virittäjä* 75 s. 146–152.
- VIHONEN, INKALIISA 2006: Säättämisestä viestintään. EU:n selkeyttämispolitiikka vuodesta 2005 eteenpäin. – Aino Piehl & Inkaliisa Vihonen (toim.) *Vuosikymmen EU-suomea* s. 45–54.
- VUORINEN, ERKKA 2004: Kielitoisintoja Euroopasta: EU-kääntämisen erityispiirteitä – Riitta Oittinen & Pirjo Mäkinen (toim.) *Alussa oli käänös* s. 109–130. Tampere: Tampere University Press.
- WIERZBICKA, ANNA 1980: *The case for surface case.* Ann Arbor: Karoma Publishers.

Aineistolähteet:

Euroopan parlamentin sanatakat istuntoselostukset

<http://www.europarl.europa.eu/activities/plenary/cre.do?language=FI> 24.9.2010

Eduskunnan istuntoasiakirjat

<http://www.eduskunta.fi/triphome/bin/akxhaku.sh?lyh=PUHSUP?lomake=akirjat/akx3100>

24.9.2010

Euroopan ympäristökeskuksen uutiskirje Ympäristösignaalit 2010

<http://www.eea.europa.eu/fi/publications/ymparistosignaalit-2010-luonnon-monimuotoisuus-ilmastonmuutos-ja-me-fi> 24.9.2010